UVODNI ESEJ

3 Nataša Konc Lorenzutti: **Ne moč, ne mir, ne zima**

PREŠERNOVI NAGRAJENCI

7 Kristian Koželj: **Prešernovi nagrajenci**

SMER LITERATURA

9 Eva Ule: **Pesmi**

POEZIJA

12 Anita Bergnach: **Pesmi**

14 Andraž Polič: **Pesmi**

PROZA

17 Mateja Gomboc: **Aisha**

LITERATOVA BESEDA

20 Lidija Šket Kamenšek: **Moč in poslanstvo pravljic**

NEPOVEDANE ZGODBE

22 Janez Juhant: **Samostojna Slovenija in Sv. Jakob nad Medvodami**

POGOVOR

28 Sydney Lea: **»Pojdite ven in *kaj* opazite!«**

IN MEMORIAM

37 Andrej Rahten: **Metternich Bele hiše: Ob smrti Henryja Kissingerja (1923–2023)**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

39 Ferdinand Šerbelj: **Štajerski »domači slikar« in portretist Jožef Digl**

42 Jan Dominik Bogataj: **Frančiškanska knjižnica in muzej s pinakoteko**

50 Miha Mlinar: **Arheološki biseri Posočja**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

52 Nina Novak Kerbler: **Ali se tudi novorojeni pasji mladički rodijo**

VAJE V SLOGU

55 Nina Kremžar: **Jezikovni vrt**

SEDMA UMETNOST

59 Andraž Arko: **Najstarejši božični prizori**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

62 Urška Perenič: **O Pahorjevi pisemski republiki v številkah: časovne in prostorske razsežnosti**

ESEJ

66 Igor Grdina: **Cesar na poti**

PREDBRANJE

71 Janez Sečnik: **Očetovstvo se rojeva v odnosu z otrokom**

KNJIŽNE OCENE

75 Ifigenija Simonović / **Bogomila Kravos: Moj Trst**

76 Mari Jože Osredkar / **Etienne de Montety: Velika preizkušnja**

77 Bojana Modrijančič Reščič / **Mateja Gomboc: Gorica**

78 Mateja Gomboc / **Sebastijan Pregelj: Beli konjiček**

KULTURNI ODMEVI

80 Ifigenija Simonović: **Bolje pozno kot nikoli!**

83 Maruša Brozovič: **Sanje o belih lilijah**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2024, številka 1, letnik XXVII

UREDNICA
Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

Uredniški odbor
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Kristian Koželj

Oblikovanje
Lidija Murenc

Izdala in založila
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

Za založbo
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

Uredništvo
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

Marketing
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

Tisk
Dravski tisk

Naklada
450 izvodov

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2024 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

Na naslovnici
Sovji skifos, 5. st. pr. Kr.
Hrani: Tolminski muzej; foto: M. Grego.

ISSN 1408-645X

Meta Lenart Perger,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Novo leto prinaša novo obljubo miru, ki se pod vtisom dogajanja na Vzhodu zdi vse bolj izmuzljiva. Na to, da moramo mir najprej pestovati v svojem srcu, nas v tokratni številki opominja sovica na naslovnici, simbol modrosti, ovenčan s pomenljivima oljčnima vejicama. S tem motivom odpiramo letnik, ki bo v znamenju dragocenega sodelovanja s Tolminskim muzejem, s kraji, ki so neločljivo povezani z zavezo miru. Kraji, ki so velikemu pesniku Gregorčiču narekovali preroško pesem o zeleni lepotici in katerih preteklost nam neizogibno daje misliti, kako zelo nepredvidljivo zamenljivi sta vlogi žrtve in junaka. In kako nevarno je čutiti nenehno nujo po množičnem opredeljevanju, o kateri piše tokratna uvodničarka.

Medtem ko se kunderovsko obarvani teža in lahkost vse bolj osmotično prelivata iz ene v drugo, pa nas narava neizbežno sili k opredelitvi za dobro. Pesnikovega vabila, naj vendarle gremo ven in *nekaj* opazimo, ne gre razumeti le kot vabilo k povratku v naročje stvarstva, temveč v prvi vrsti kot vabilo k človečnosti. Kar je opaženo, je nagovorljivo; kar je nagovorljivo, je pomembno. In je vredno zapisa. K temu nas bo letos spodbujala nova rubrika Vaje v slogu, v kateri boste našli izzive za lastno literarno ustvarjanje ali – kot to z metaforo posrečno imenuje avtorica rubrike – svoj jezikovni vrt. Naj se razbohoti v vsej svoji ustvarjalni veličini in obrodi sadove, ki bodo večno ostali na papirju.

Zima, ki ni več prava, prerano končane zgodbe ljubezni in močne osebnosti, ki so svetovni politiki na svojevrsten način dajale hrbtenico, puščajo v srcu boleč občutek zapuščanja, katerega protiutež je včasih lahko le poezija. *Izguba, ki teče po žilah*, v njenem nežnem zavetju postaja belina. In morda upanje, da prvi pomladanski popki, ki bodo letos tudi v znamneju bogate otroške in mladinske književnosti v sejemsko obarvani Bologni, vzcvetijo v mnogoterih odtenkih veselja za vse otroke sveta. *Fiat lux.*

Nataša Konc Lorenzutti

Ne moč, ne mir, ne zima

Foto: Pavšič Zavadlav

V tej čudni zimi, ki me ne napolnjuje z mirom, kakršnega se spominjam iz časov, ko sem še močno doživljala mirovanje narave, sta mi v oči padla dva celovečerna filma. Njuna naslova se na prvi pogled izključujeta – *Junak* in *Žrtev* –, vendar bi ju zlahka zamenjali, saj obe zgodbi govorita o tem, kako tanka je meja med eno in drugo vlogo.

Prvi, iransko-francoski film *Junak* (2021), je ustvaril dvakratni oskarjevec Asghar Farhadi, pripoveduje pa zgodbo zapornika v iranskem mestu, ki je za dva dni izpuščen na prostost. Njegova izbranka je med tem, ko je bil on zaprt zaradi dolga, našla izgubljeno torbico s sedemnajstimi zlatniki. Načrt para, da s prodajo zlatnikov poplača dolg, propade, ker je vrednost zlatnikov prenizka, zato se kaznjenec odloči, da bo poiskal lastnico izgubljene torbice in se vrnil v zapor. Lastnica se odzove na oglas in pokliče na upravo zapora, zgodba o torbici privre na dan. Vodstvo zapora jo izkoristi za svojo reklamo in iz varovanca naredi junaka. Potisne ga v medije in na humanitarne prireditve, *junak* pa začne po malem prirejati zgodbo, ker noče razkriti, da torbice ni našel sam in da je sprva nameraval zlatnike unovčiti. S tem se postopoma zapleta v laži, ki se zgnetejo v nerazrešljivo kepo. Javnost mu preneha verjeti in junak čez noč postane žrtev iste množice, ki ga je prej povzdignila.

Drugi film, z naslovom *Žrtev* (2022), slovaškega režiserja Michala Blaška, pripoveduje zgodbo matere samohranilke iz Ukrajine, ki živi na Češkem in za nekaj dni pusti najstniškega sina samega. Temu se medtem zgodi nesreča, hudo poškodovan se znajde na intenzivni negi, domnevno pretepen. Okolica mu začne posvečati nenavadno pozornost. Izkaže se, da so nekateri zgolj čakali na priložnost po kričavem izražanju ogorčenja nad etnično skupino, ki naj bi ogrožala prebivalce, zato žrtev izkoristijo za svojo histerijo, rasizem in politično propagando. Ko razplamtevanje zgodbe že povsem uide iz rok, sin prizna materi, da ga sploh niso pretepli, ampak je po neumnosti padel z višine, vendar je takrat že prepozno, da bi mati in sin podivjanemu ljudstvu, ki ju časti kot junaka, razkrila resnico. Oba postaneta žrtvi njune skupne laži.

Kako hitro se lahko iz majhnega, naključnega dogodka dvigne masovna histerija; kako strašljivo je, ko se množica nad nekom pretirano navduši ali ga pretirano ščiti, saj bo morda že čez pet minut pohodila njegovo ime in dostojanstvo, kar se ne dogaja samo vidnim in velikim, ampak se zgodi celo še včeraj malemu, nevidnemu gasilcu, ki je danes postal junak, jutri pa ga bodo vsega opljuvali.

Množice torej kar naprej o nečem strastno razpravljajo in mi se ob njihovih tokovih odločamo, kam nas bo neslo in s katerim hudournikom skupnih stališč bomo zdrveli.

Pred nami je leto, posvečeno mnogim lepim stvarem, tudi literaturi, celo mladinski, saj gremo aprila v Bologno, kjer naj bi letos doživeli posebno pozornost, mene pa vse to pričakovanje navdaja bolj z negotovostjo kot z navdušenjem, saj se ne morem ubraniti občutka, da lezemo v dobo malih in velikih vojn, ki obvladujejo in barvajo tudi vse tisto, kar bi nam moralo biti skupno.

Ko nas je lani doletela sobota, sedmi oktober, se nam je vklopil refleks: treba se je opredeliti, kdo je junak in kdo žrtev, hitro, brez odlašanja! Vsi smo se zbudili v to nujo, tudi pisatelji in drugi ustvarjalci. Nihče ni mogel ostati ravnodušen. Prvi dan je bila opredelitev zelo preprosta, žrtev jasna, čeprav moram tiho priznati, da sem slutila, kaj se lahko nakuha v zaprtem loncu izmenjujočih se vlog. Tiste sobote nisem takoj razumela kot zgodovinsko prelomnico, saj nisem tako hitro dojela vseh razsežnosti in ozadja dogodka, prav kmalu pa se je ta v meni začel večati, pronicati v moja čustva in vojna me je nenadoma silovito zadela, podobno ali morda še bolj kot me je leto in pol poprej štiriindvajseti februar.

V naslednjih dneh in tednih se mi je začela odstirati dvoličnost in preračunljivost središč moči, tudi našega, zahodnega, ki se mu mali, nemočni statisti ponižno udinjamo. Lastna čustva so me spravila v zadrego, saj sprva ni bilo dovoljeno misliti, vsaj v nekaterih krogih ne, da sta vlogi nejasni, da ni mogoče obtožiti zgolj ene ali druge strani, saj je nakopičeno sovraštvo zavrelo ter dvignilo vse merilnike pravic in krivic prek njihovih zmogljivosti. Starozavezna sla po zadoščenju se je razplamtela brez možnosti vrnitve v izhodišče in podivjala v zadajanju ran za rane, v popolni gluhosti za novozavezni klic *Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo*. Če se maščevanje teši z maščevanjem, se to nikoli ne more končati, niti zmanjšati ne, samo raste lahko, morda za določen čas potihne, potem pa spet izbruhne v še huje nakopičeni jezi. Z vračanjem zla za zlo si miru še nihče v zgodovini človeštva ni povrnil. Toda v naši nuji po opredeljevanju mora vsaka zgodba postati črna na eni, bela na drugi strani, ali obratno, odtenki so na obeh straneh nedopustni, podobno kot pogledi na preteklost narodnega razkola; hitro moraš zavzeti svoje mesto v eni od staj, se pridružiti svoji čredi, ne smeš tavati sam, ker si zunaj ograde preveč izpostavljen; ko pa si enkrat noter, je tvoj glas pomešan med druge.

Prava stran zgodovine, katera je vendar to? Kar naprej opletamo s tem modnim dodatkom, ampak jaz še zase ne vem, kaj bi se mi zgodilo, če bi se rodila petdeset let prej in bi me v vojni, ki jo je preživel moj narod, na eni strani ogrožal okupator, na drugi revolucionarji. *Prava stran zgodovine* se ne more določati s pristajanjem na nevzdržna čustvena in moralna izsiljevanja. Kdor koli bi mi prišel ponoči tolč na vrata in z orožjem ustrahoval moje otroke, bi me zlomil. Ko se boriš za preživetje, posebno svojih otrok, ne vidiš stvari od zunaj, sploh pa ne z zgodovinske perspektive, saj čas, ki ga živiš ta hip, še ni zgodovina.

Ko je torej po zdaj že zgodovinski soboti nastopila nedelja in za njima nove sobote in nedelje, me je preplavljala vedno hujša tesnoba. Kaj se dogaja? Aha, to je kazen, povračilo, zob za zob, do zadnjega zoba, do konca časov,

še mlečni zobje bodo leteli, še celo tisti, ki še nimajo zob, ki se niti rodili še niso, bodo izgubili možnost, da bi jim zobje kdaj izrasli!

Pred nekaj dnevi sem izvedela, da je umetni inteligenci, robotu, ki ga *žrtev* v svoji *obrambi* uporablja za določanje tarč in ki natančno izračuna, koliko bo pri enem izstrelku nastalo *postranske škode*, ime *Evangelij*![1] Olepševalnim izrazom za pojave, ki so, milo rečeno, neprijetni, se reče *evfemizmi*; zelo radi jih uporabljamo, da nam ni treba izreči tistega, kar bi morda zabolelo. Očitno tudi vojna potrebuje literarne domislice, a so te v vsebini, ki si jih nadeva, naravnost sprevržene!

Literati pa ne potrebujemo vojn. Človek ne potrebuje vojn. »Vojna je sama po sebi zločin proti človeštvu,« je oni dan rekel papež Frančišek. Zakaj se moram torej sploh opredeljevati, katera vojna se mi zdi pravična in katera ne, če so vse krivične? Najbrž bo treba podpisati kako skupinsko izjavo ali peticijo; treba se bo ustopiti in vzpostaviti držo, da me ne pomendrajo; vedno je dobro biti čimbolj pomešan med druge, nevarno je na mejah, tako ob robovih kot na tisti vmesni. Ko si pomešan, imaš zaledje in se lahko po mili volji zgražaš. Če si kristjan, se lahko odkrito zmrduješ nad nasprotniki Cerkve, a sam vanjo ne smeš podvomiti; če si ateist ali zgolj ne priznavaš uradnih religij, se lahko zgražaš čez vsakršne cerkve in moraš na tradicionalnih pogrebih stati zunaj ali daleč zadaj. Če si jud, se lahko norčuješ iz evangelija; če si musliman, lahko vpiješ čez jude in kristjane. Če se imaš za liberalnega, lahko zmerjaš konservativce; če si konservativen, lahko zmerjaš liberalce. Nikakor pa ne smeš biti malo konservativen med liberalnimi ali malo liberalen med konservativnimi, ker se moraš vendar jasno postaviti na *pravi breg*.

V nenehni nuji po množičnem opredeljevanju vidim odraz pohabljene hrbtenice sodobnega človeka.

V nenehni nuji po množičnem opredeljevanju vidim odraz pohabljene hrbtenice sodobnega človeka. Opredeljevanje ubija mojo notranjo svobodo, samosvojo misel, celo čutenja, zapira me v ograjo in me ne pusti, da bi se umaknila na samoten pašnik, v gore, kjer se lahko dvignem nad vsakršne ideologije in se opredelim zgolj *za* mir in *za* svetost vsakega življenja; *proti* nasilju in požrešnosti slehernega naroda v odnosu do drugega.

Zame je svobodna, liberalna misel ravno v tem, da se smem v sebi opredeljevati o elementih posameznih pojavov in masovnih dejanj v luči nedotakljivosti podarjene priložnosti, da živim od svojega naravnega začetka do naravnega konca. V konservativnosti pa vidim previdnost, varovalni mehanizem proti zaletavosti; zadržanost do idej, ki so prehitro zrasle in hočejo na vrat na nos spremeniti zakonitosti, ki so se doslej v družbi obnesle. Oboje, zmerno svobodomiselnost in zmerno zadržanost, postavljam v soj hrepenenja po miru, ki ga v letošnji zimi ne najdem v tolikšni meri, da bi me potešil.

Spominjam se miru in veselja nekega zimskega popoldneva pred leti, ko je na Goriškem zapadel sneg. Za mojega moža, ki je rojen Primorec, je bilo to nekaj čudovitega, in za najine

[1] Vir: Karmen Švegl, TV Dnevnik, 12. januarja 2024.

otroke, ki so bili takrat še majhni, še v nižjih razredih in predšolski, prav tako. Mož je rekel: »Kadar je pri nas padel sneg, ko sem bil šolar, nam je odpadel pouk, da smo se lahko sankali, dokler ni skopnel.« Tistega dne je z otroki naredil snežaka, polnega listja in trave. Kepe so privalili prav od roba gozda, izpod hriba po poti navzdol do hiše, temnilo se je že, ko je sneženi mož dobil klobuk. Zvečer se mi je v zimskem miru, v sneženju, ki je zadušilo hrup, zapisala pesem: *Ko bo padal prvi sneg, / se topil bo na dlaneh, / kapo mi bo posrebril, / se po licih mi razlil. / In valil bom snežne kepe, / ki ne bodo ravno lepe, / saj napravil bom možá / prav iz prvega snegá …*

Bil je to čas, ko sem še verjela v sneg in zimski mir, pa tudi v mir na svetu, prisežem, verjela sem v človečnost! Res je, da so kdaj pa kdaj, tam daleč nekje, izbruhnila barbarstva, a me niso dosegla s tolikšno silo, kot me zadevajo trenutna. Zato se mi danes vsak mir zdi zlagan, kot da je skrivaj odtrgan od nečesa, kar ni mir, a se vsi pretvarjamo, da je. Človeštvo je vendar eno samo telo in ne morem se slepiti, da sem cela in nepoškodovana, če so me na eni strani ranili.

Kaj naj torej v tem nemiru, nemoči in ne-zimi storim drugega, kot da iščem mir v drobnih navdihih, v pristnih bližinah, v redkih ostalinah še ohranjenega stvarstva, v nepopačenem bogoslužju, v podobah, ki se ne šopirijo, v zvokih, ki niso hrup, v ustvarjeni besedi, ki zna bolečino pretvoriti v lepoto, v prebliskih vsakdanjih sreč!

Zadnjič sem obiskala družino, ki je zaradi vojne pribežala v našo vas in smo jo nastanili v praznem župnišču: mater z dvema deklicama in njuno teto, katere sin edinec je umrl na fronti. Pokazale so mi, kako so si uredile svoj novi dom, prepleskale stene, sešile zavese. Nato je starejša deklica, stara enajst let, stekla k svoji postelji in mi prinesla pokazat, kaj bere. Bil je to že tretji del knjižne nanizanke o dečku Brinu iz zbirke Sebastijana Preglja, zgodb iz pozne kamene dobe. Kako me je to osrečilo! Ob tem, ko mi pisateljsko delo senči skrb, da otroci in mladi sploh ne berejo več, da jih nič ne pritegne, nič ne vznemiri, da v njih ne gori več bralska strast, mi je deklica – ki se šele dve leti uči slovenščine, ki je morala pustiti vse, domovino, dom in očeta, šolo, babico, prijatelje, oditi v neznano, vstopiti v novo šolo, v tujem okolju, in začeti brati v tujem jeziku – vrnila upanje v preživetje otroštva in branja, kar me napolni bolj kot veliki knjižni sejmi, ogromni projekti in razglabljanja o branju; pomeni mi potrditev, da je malo poslanstvo avtorja še vedno *božja pot*.

In čeprav se mi na trenutke zdi, da je razsvetljujoča beseda zgolj brljava žarnica, ker je v ospredje našega časa postavljena proizvodnja temè, si vere v njeno duhovno in dediščinsko moč ne pustim vzeti, kajti *na zelenih pašnikih mi daje ležišča, k vodam počitka me vodi, mojo dušo poživlja*.

Kristian Koželj

Prešernovi nagrajenci

Upravni odbor Prešernovega sklada, ki ga v mandatnem obdobju 2020–2024 sestavljajo dr. Jožef Muhovič (predsednik), Bernarda Fink Inzko (podpredsednica), dr. Rok Andres, Lovrenc Blaž Arnič, Marko Cotič, Barbara Drnač, ddr. Igor Grdina, Katarina Klančnik Kocutar, Mateja Komel Snoj, dr. Janko Kos, Ženja Leiler Kos, dr. Jože Možina, Jurij Paljk, dr. Robert Simonišek in dr. Sonja Weiss, je 4. decembra 2023 sporočil imena dveh prejemnikov Prešernove nagrade za življenjsko delo in šestih prejemnikov nagrade Prešernovega sklada.

Na državni proslavi ob slovenskem kulturnem prazniku sta Prešernovo nagrado prejela pesnica in prevajalka Erika Vouk ter baletni plesalec, koreograf, režiser, zdravnik, publicist in pedagog dr. Henrik Neubauer.

Erika Vouk (* 27. 2. 1941, Maribor) je Prešernovo nagrado prejela za svojo pesniško ustvarjalnost, katere sad je 11 pesniških zbirk, ki so izšle med letoma 1984 in 2018, ter obsežen in tehten prevajalski opus, v katerem posebej izstopa prevod drugega dela Goethejevega *Fausta*. Za svoj izvirni pesniški opus, ki ga »označujeta težnja h kultiviranju jezika in želja po osmišljanju sveta,«[1] je prejela najprestižnejše domače nagrade, med drugim leta 2002 Jenkovo nagrado za zbirko *Opis slike* in leta 2004 Veronikino nagrado za zbirko *Valovanje*. Leta 2015 je prejela Glazerjevo nagrado za življenjsko delo.

Dr. Henrik Neubauer (* 17. 4. 1929, Golnik) je baletu profesionalno zapisan od leta 1944. Kot plesalec in koreograf je sodeloval tako rekoč pri vseh klasičnih baletih. Podpisan je pod več kot 80 samostojnih koreografij, 34 opernih režij in 15 gledaliških režij v francoskem jeziku. Dvanajst let je vodil ljubljanski Balet, deset let je bil na čelu Festivala Ljubljana, dve leti pa je umetniško vodil mariborsko Opero. Takor rekoč samostojno je ustanovil program Operna šola na ljubljanski Akademiji za glasbo, kjer je predaval v obdobju med 1987 in 2002. Prejel je številne odmevne nagrade, med njimi tudi zlati red za zasluge Republike Slovenije leta 2009.

***

Nagrade Prešernovega sklada za leto 2024 so prejeli pesnica Miljana Cunta, dramska igralka Jana Zupančič, mezzosopranistka Nuška Drašček, stripar Ciril Horjak, scenaristka in režiserka Sara Kern ter grafični oblikovalec Tomato Košir.

Miljana Cunta (* 25. 8. 1976, Šempeter pri Gorici) je pesnica, urednica in kulturna organizatorka. Objavila je 4 pesniške zbirke, za katere je prejela dobre kritiške odzive in nominacije za več nagrad. Nagrado Prešernovega sklada za leto 2024 je prejela za pesniško zbirko *Nekoč smo zašli, zdaj se vračamo*, v kateri »se oglaša suveren lirični glas, ki v dramaturško intenzivni kompoziciji zajetih pesmi prestreza bitje pesničinega srca, zgodbe njenih prednikov in bitje časa v srcu večnosti.«

[1] Citati so vzeti iz utemeljitev nagrad, ki jih je pripravil UO Prešernovega sklada.

Jana Zupančič (* 7. 5. 1979, Ljubljana) je slovenska gledališka, televizijska in filmska igralka, od leta 2003 članica ansambla Mestnega gledališča ljubljanskega. V svoji karieri je prejela vse najpomembnejše nagrade za igro, med drugim dvakrat vesno za najboljšo glavno in stransko vlogo v filmu in Borštnikovo nagrado za igro. Nagrado Prešernovega sklada za leto 2024 je prejela za vloge, ki jih je oživela v zadnjih treh letih: vlogo Barbare Fordham v uprizoritvi *Avgust v okrožju Osage* Tracyja Lettsa, Mile v *Usedlinah* Katarine Morano, Helene v *Slamniku* Eugena Labicha in Veronique v uprizoritvi *Bog masakra* Yasmine Reza.

Nuška Drašček (* 6. 8. 1980, Trbovlje) je ena najvidnejših slovenskih pevk. Občinstvo navdušuje s svojim glasom, odrsko prisotnostjo ter izredno širokim repertoarjem, ki sega vse od opere, samospeva in vokalno-instrumentalnih del do šansona, jazza, slovenske ljudske pesmi, popa, gospela in muzikala. Mezzosopranistka, katere glas »se gladko in naravno giblje od ekstremnih nižin do ekstremnih višin,« je nagrado Prešernovega sklada za leto 2024 prejela za dosežke na glasbenem področju v zadnjih treh letih.

Ciril Horjak (* 22. 12. 1975, Slovenj Gradec) znan tudi kot dr. Horowitz, je akademski slikar, stripar, portretist in karikaturist, ki »zna s svojo risbo zajeti in lucidno prikazati bistvo upodobljenih figur in situacij ter prostorskih razmerij, za kar izkazuje izrazit dramaturški smisel, še najbolj pa ga je zaradi angažiranosti in duhovite pripovednosti mogoče primerjati s Hinkom Smrekarjem ...« Je tudi teoretik in popularizator stripa, s katerim se mnogi mladi uvajajo v literaturo. Nagrado Prešernovega sklada za leto 2024 prejme za dosežke na področju stripa v zadnjih treh letih.

Sara Kern (* 20. 3. 1989, Ljubljana), režiserka in scenaristka, je nagrado Prešernovega sklada za leto 2024 prejela za film *Moja Vesna,* ki spremlja družino slovenskih izseljencev v Avstraliji in je »izjemna impresija avstralske pokrajine, neskončnega morja, peščene obale, majhnih hišk v predmestju in krhkih medčloveških odnosov, katerim vsak trenutek razvoja zgodbe grozi, da bodo povsem razpadli.« Film je na Festivalu slovenskega filma leta 2023 prejel tudi nagrado za najboljšo režijo.

Tomato Košir (* 14. 6. 1978, Kranj) je grafični oblikovalec, čigar delo spada v vrh oblikovalske umetnosti in ga odlikujejo »večplastna vsebina, likovno kakovostna, izčiščeno odmerjena grafična zasnova ter obrtniško natančno izpeljani projekti, ki odsevajo trenutno družbeno situacijo.« Njegova dela so bila razstavljena na več kot 50 skupinskih razstavah in predstavljena v več kot 30 publikacijah, eden najuglednejših svetovnih teoretikov sodobnega grafičnega oblikovanja Steven Heller pa je njegovo delo označil za »najbolj učinkovit vizualni koncept, ki ga je kadarkoli videl za naslovnice revij, knjig, plošč, plakatov ali brošur.«

***

Državna proslava ob slovenskem kulturnem prazniku, na kateri so podelili najvišja priznanja na področju kulture, je potekala na predvečer slovenskega kulturnega praznika. Zaradi odločitve Ministrstva za kulturo RS je bila zadnja, ki jo je pripravil UO Prešernovega sklada. Režijo so zaupali baletniku in koreografu **Edwardu Clugu** (* 26. 6. 1973, Beius, Romunija).

Eva Ule

Pesmi

izguba mi teče po žilah

I.
na dan mojega prvega vekanja
si bil že dolgo bel

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

morda si megla
ki med jesenskimi počitnicami
visi nad osamljeno zagorsko medijo

II.
dobro sem
si rekel pred televizijo
da se je odgovor obdržal v prahu
do večerje – do konca poročil
ko si mi v roke potisnil knjigo
in bral
bral dokler nisem dremavo pozabila
vprašati ali si dobro
in ali si si že očistil očala za branje

III.
dnevi se vrtijo okoli postelje
okoli poscanih rjuh
smrdečih nogavic
in nepospravljenih ostankov kosila
televizija je venomer prižgana
nihče je zares ne gleda
le zapolnjuje prostor tišine
ki te trga do spanca
sonce se kot mlada cipa
obrača ter preskakuje zidove
dóma
kjer si vse manj domača
in vse bolj postelja

IV.

izginjaš počasi
polziš globje v strah
nižje v dvom
kjer tvoj vrt ni nikoli zalit
in maline nikoli obrane
datum je dan in dan je večnost
v kateri je stranišče podobno kuhinji
zato tam shranjuješ jogurte
(tudi s pretečenim rokom)
in spomine na sneg na Ljubljano
na kitke ki ti jih je pletla mama pred šolo
ne nos inducas in tentationem
sed libera nos a malo
ostaja kot šepetanje
nikoli izrečene prošnje
ko se pogrezaš v to tiho izginotje
in moliš
da vse to počasi ne bo izginilo
s tabo

V.

skozi moje telo v črni obleki
se prebija čas
da roso otroštva spremeni v
snežni metež
katerega izguba mi teče po žilah
dokler za vami ne postanem

neskončno bela

Nostos

Pogreznila sem se v svoje življenje,
razprla cvet rok,
naj me prevetri
in odnese –

upam, da se nikoli
ne vrnem.

O poeziji Eve Ule

V življenju posameznika je malo trenutkov, ki zarežejo tako globoko, tako nepovratno, da je o njih pravzaprav nemogoče govoriti, saj jih z vsakdanjo govorico skorajda neizogibno ujamemo v klišeje, splošne izreke, s čimer jih skrčimo na najmanjši skupni imenovalec in jim tako odvzamemo njihovo edinstvenost. Eden takšnih trenutkov je gotovo izguba, trenutek, ko nekdo, ki je z nami »od dneva našega prvega jokanja«, začne postajati *megla / ki med jesenskimi počitnicami / visi nad osamljeno zagorsko medijo*.

Kjer vsakdanja govorica z gotovostjo umolkne, pesniški jezik odpre nove možnosti izrekanja. Pesniška govorica zmore izkušnjo, ki je znana tisočkrat tisočim rodovom, povedati tako, kot da se je zgodila prvič. Globoko ukoreninjene v edinstvenosti osebne izkušnje, na katero so uglašene in iz katere izvirajo, pesničine besede tkejo nove, sveže, plastične podobe, daleč stran od klišejev.

Prav izguba, poslavljanje in odhajanje so v zadnjem času močno prisotni v slovenskem pesniškem prostoru. Najbolj mojstrsko jih je v poezijo ujela Tina Kozin v zbirki *Nebo pod vodo*, za katero je leta 2021 prejela Veronikino nagrado in nominacijo za Jenkovo nagrado. Zgolj naključje je hotelo, da imamo v prvi letošnji številki Zvona kar dva takšna cikla – poleg pričujočega cikla Eve Ule nekaj strani naprej podobne motive predeluje tudi poezija Andraža Poliča.

Cikel Eve Ule je v le nekaj drobnih vrstic ujeta celotna zgodba nekega poslavljanja. Živa, mesena in do bistva segajoča je bolečina, ki je ujeta v verze *izginjaš počasi / polziš globje v strah / nižje v dvom / kjer tvoj vrt ni nikoli zalit / in maline nikoli obrane*.

Zadnji odhod, zadnje poslavljanje, izstopanje iz življenja, doma, kjer smo »vedno manj domači«, je absolutna, nerazložljiva in nikoli pojasnjena skrivnost, zadnji skok v neznano, ki nujno zaznamuje z bolečino tako odhajajoče kot vse, ki ga spremljajo. Poezija, ki zmore silovito seči v to neizrekljivost in za trenutek povezati oba svetova, kot to zmore poezija Eve Ule, bralcu ponuja tolažbo. In še veliko več. A je včasih že tolažba dovolj.

Kristian Koželj

O avtorici

Foto: Voranc Vogel

Eva Ule (2001) je magistrska študentka slovenistike ter primerjalne književnosti in literarne teorije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Urednikuje, moderira literarne pogovore, piše poezijo in literarne kritike, oboje pa objavlja revijalno in v spletnih medijih. Leta 2020 je kot mlada literarna kritičarka pisala za Delovo rubriko *Mlado Pero*, v kateri je bila letos tudi sama predstavljena. Leta 2022 in 2023 je bila članica komisije za poezijo literarnega natečaja Rdeča nit, lani pa natečaja mala Veronika, nagrade kritiško sito in članica programskega odbora festivala Itn. Je literarna urednica spletne platforme Koridor – križišča umetnosti, urednica za poezijo revije *Nebulae*, knjigarka v LUDi knjigarni in moderatorka pogovorov pri založbi VigeVageKnjige.

Anita Bergnach

Pesmi

Sam si, Gospod

Sam si, Gospod,
kot še nikdar.
Tvoji spijo.
V smrtni grozi drhtiš.
Gosta tema objema Tvoje Telo in Dušo.
V globini srca začutim Tvoj klic.
Stisnem Tvojo roko, nežno in krepko,
da bi začutil mojo bližino.
Kako poznam to bolečino,
bolečino, ki jo zapuščenost
za vedno pusti v srcu!
Tvoja drhteča roka se močno oklene moje,
roka, ki jo bo prebodel žebelj.

Ne najdem izhoda

Ne najdem izhoda iz tega brezna.
Brezupno iščem rešitve.
Moči mi pešajo.
Bolj ko se skušam vzpeti,
bolj drsim
v globino, v temo, v brezup.
In Ti vse veš in čakaš.
Ponujaš mi svojo roko,
meni nevidno.
Gosta tema me obdaja.
Kličem Te na pomoč,
a hkrati se hočem rešiti sama,
s svojimi bornimi močmi.
Ne zaupam Ti dovolj
in senca žalosti prekrije Tvoj pogled.
Kako bi se Ti rada predala!
Prav zdaj,
ko sem brez moči,
a še vedno oklevam.
Pomagaj mi, Gospod,
da se Ti popolnoma prepustim,
kajti globoko v duši vem,
da je to edina rešitev.

O avtorici

Anita Bergnach (1970) prihaja iz Slovenske Benečije. Je profesorica na dvojezični šoli v Špetru in katehistinja, po pouku pripravlja otroke na prvo sveto obhajilo v slovenskem jeziku. Od jeseni 2022 objavlja svoje verze v beneškem kulturno-verskem listu *Dom*. Pripravlja prvo samostojno pesniško zbirko.

Njena poezija je unikatna, ker nastaja v slovenskem knjižnem jeziku in ne v narečju ali v italijanščini, dragocena pa je tudi ali predvsem zato, ker je to religiozna poezija, kar je med Slovenci v Italiji prava redkost.

Foto: osebni arhiv avtorice

Andraž Polič

Pesmi

Veliki pok

Prve tri sekunde ni bilo fizike,
mi je rekel oče, po izobrazbi fizikalni kemik,
in prve tri sekunde zimskega časa sem imel odprta usta čudenja,
ko je odprl steklenico domišljije in nazdravil veseli novici:
postal bom oče in on dedek z doktoratom.

Prve tri sekunde … je bila tišina?
Je potem zaprasketala igla na vesoljni plošči
in se je zaslišala Bethovnova peta?
Je eros vzplamtel kot igra materije?
Torej ni bilo časa in prve tri sekunde so mala večnost!
Tako je, je rekel oče in pila sva šnops resnice.
Zunaj so pokale zvezde kot ledene papeževe sveče
in psi so lajali na smetarje, ko sva načela praznino sveta:
zadnje sekunde so meglene, motne in upočasnjene.

Zadnje sekunde so film življenja?
Kdo bi vedel?
»Sam se rodiš, sam umreš,« je stara modrost,
sem še pomislil, preden me je vzel spanec
in nisem slišal Velikega poka …
a nekje v blodnjaku sanj
sem zagledal prizor ljubega bitja,
ki me kliče, ko joka.

Okno

Okno je kino oko: na dvorišču je Hitchcockova senca.

V sobi imam knjige, dim in ostanke večerje.

Ti si odšla, ker so najlepša jutra zjutraj, ko jaz spim.
Na oknu je tvoja ledena roža.

Zima je topla pod odejo – sanjske drobtine so sladke.
Za zajtrk bom zagrizel v samoto in te čakal s kavo.

Zvečer mogoče kino in bo »perfect day«.

Odprem okno in stresem pepel z višine.

Pogledam na tla in potem v nebo.

Rižana

Postaja je železniško brezčasje.

Visoko poletje.
Kras.

Dehteča vročina …

Ob progi dva konja kot Lorca.
Vlak se odpelje in gledaš skozi okno.

Na obrazu ti sije pokošena svetloba.

Predali

Nekateri predali so vrnitev v otroštvo:
vabijo te dojke pravljic.

Nekje so biseri iz praspomina, drugje je stara proteza.

Nekateri predali so prašni
in trajajo zataknjeni v omare
kot skrite pajčevine pozabe …
spet drugi so prazni kot akvarij brez rib.

V enem predalu so navade, ki jih že dolgo odlagam v kot.

V drugem predalu, tistem zadnjem, bom odšel na pot.

Foto: Nataša Burger

O avtorju

Andraž Polič (1972) je pesnik, glasbenik, skladatelj in igralec. Objavil je šestnajst pesniških knjig, v zadnjih dveh letih kar tri: *Kirka na Jadranu* (2022), *Ladje in otoki* (2022) ter *Prelomi* (2023). Za svoje delo je prejel nagrado Fanny Haussmann (2018), Premio Cromons (2019), nagrado literarnega natečaja Mladika (2020) in več nominacij, med drugim za Veronikino nagrado (2014).

Na skladateljskem področju ustvarja glasbo za film in gledališče. Sodeloval je z mnogimi uglednimi režiserji (Buljan, Lorenci, Janežič, Bitenc, Čelan in drugi), zadnja leta pa ustvarja glasbo za gledališke predstave Nataše Burger in improvizira v skupini *Same vody*.

Že enaindvajset let je pevec in avtor besedil v glasbeni skupini Hamlet Express. Živi in dela v Pragi in Ljubljani ter počiva na jadranskih otokih.

Mateja Gomboc

Aisha

Ob sliki Denise Eyer-Oggier

Glavo nasloni na zid, zapre oči in ostro prisluhne. Enakomerno bitje mehkega predmeta ob kovino. Bam, bam, bam … Kot bi v cunjo ovit kij udarjal ob železna vrata. Nepretrgoma. Odpreti oči nima smisla, v popolni temi je. Pod zadnjico čuti trdo vzmetnico. Še nikoli ni sedela na vzmetnici, še manj spala. Z roko gre navzdol in jo pobož. Ne, preveri jo. Res je debela. Ko bo legla nanjo, ne bo čutila tal. Bam, bam, bam … Se ji samo zdi, da se zdaj slišijo udarci bolj oddaljeni? Kako je mogoče, da je taka tema? Doma je bila vedno od nekod svetloba, če ne drugače, od nočnega neba. Bam, bam … Res se oddaljujejo in so redkejši. In vendar ne prenehajo, ti udarci.

Nekje na hodniku zaškripajo vrata. Udarci so glasnejši in hitrejši. Bambambambam. Koraki hitijo, se približujejo, gredo naprej, za neka druga vrata. Globoko zadiha. In še enkrat.

Stegne noge. Na robu vzmetnice je odeja. Zatiplje jo najprej s podplati, potem podnjo potisne stopala. Pusti, da se toplota počasi razliva navzgor, proti telesu. Še dvakrat vzdihne in izdihne. Udarci se spet oddaljujejo in postajajo redkejši. Prisluhne svojemu dihanju. Prekratki vdihi, prevečkrat prekinjeni izdihi.

Zgoraj zabliska svetloba. Dvigne glavo in vidi, da je poldrugi meter nad njo majhna lina, ki je zdaj osvetlila vso sobico. Brnenje motorja se bliža, zdi se, da je to džip. Bam bam bam, na ves glas in hitreje. Avto gre mimo in se oddaljuje. Za njim še eden. In še eden. Odpeljejo mimo. Hrup se oddaljuje in nenadoma je spet vse tiho. Nazadnje ni nobene svetlobe več. A bilo je je dovolj, da je videla stene sobe, vrata na drugi strani in preprosto vzmetnico na tleh, na njej odejo, za njenim hrbtom blazino. In kozarec vode ob njej.

Strese z glavo. Bam bam bam bam. Prešine jo, da so ti enakomerni udarci bitje njenega srca. Še enkrat vdihne in izdihne. Zdaj morda ni več treba, da bi jo bilo strah. Tu je ne morejo najti, tako so ji rekli. In da je bolje, da za zdaj še ne prižgejo luči, lahko bi bilo še vedno nevarno zanjo. Umiri se, srce, umiri. Morda bo zdaj vse dobro.

Koliko časa je tu? Tri ure, pet ur, pol dneva? Mehur pravi, da je minilo že veliko časa, odkar je …

Spet udarci srca. S prsti gre čez oko. Čezenj je nastala oteklina. Potipa si komolec. Čez rano se je naredila krasta, ob dotiku sveže zaboli. In ob spominu.

Aisha ne pozna drugega sveta kot svojo vas. Do maloprej ni poznala drugih ljudi kot svojo družino in vaščane. Poznala je svojo hišo do zadnjega kotička, zlasti tiste, kamor ni smela stopiti moška noga. Poznala je prostor v mošeji, v katerem je molila z materjo in sestrama, in iz njega zrla skozi mrežo na drugo stran, v umazana stopala moških, ki so sklanjali zgornje dele teles globoko navzdol, do preproge in spet nazaj. Poznala je dolgo sivo učilnico, v kateri jih je

Denise Eyer-Oggier: *Ona*, 2013, 80 x 80 cm, olje na platno

poučevala Hania, njo in še drugih osemdeset deklic iz vasi, Hania, zresnjena in molčeča, trdih potez in strogega vedenja, ki jih je kaznovala za vsako nepremišljeno besedo, premik in, kako si drznete!, za smeh, ki jim je ušel ob kakšni dekliški domislici. Poznala je svojo vas do potankosti, vedno ene in iste ceste, po katerih je smela hoditi, čeprav je za hišami slutila še nove, njej prepovedane, kajti po njih so hodili in se vozili samo moški. Poznala in prepoznavala je korake, težke in usmerjene proti vratom. Poznala je premik kljuke, škripanje vrat. In nato spet korake.

Ni smela spregovoriti niti besede. Kajti ko jih je enkrat izrekla, več skupaj, so ji preklale ustnico. Ko je drugič zastokala, dolgo ni mogla zadihati, prsti na vratu so pustili sledi.

Nenadoma se spomni. Z roko seže v žep in ga zatipa. Srebrni uhan, en sam. Ko ji ga je Omar dal, ji je povedal, da ga je dobil na tleh pred svojo hišo. Da je najbrž pripadal kateri od njegovih sorodnic, morda materi, teti, drugi teti, tega ni vedel, ni mogel vedeti, saj so imele glave prekrite s hidžabom in jim ušes ni videl. Takrat je razparala podlogo v žepu, ga pospravila podnjo in spet zašila. Nikomur ni povedala zanj, še Asri, svoji sestri ne, čeprav sta vsak večer dolgo stikali glave in si delili drobne skrivnosti. Prav je imela, da je to zadržala zase. Kajti vsemu, kar se je pozneje dogajalo z njo, je bil povod ravno tistih nekaj besed, ki jih je nekaj dni pozneje izrekel Omar.

»Povedal bom očetu, da se hočem poročiti s tabo.« Zazibalo jo je od neznanega sveta, v katerega je nenadoma vstopila, in poti nazaj ni bilo več.

Tistega večera se ni pogovarjala z Asro, ker je morala zamolčati svoje misli in utišati vznemirjenje. Omar ni izbiral besed. Če v njenem žepu ne

bi bilo uhana in številnih pogledov, iz katerih je razbrala vabilo, bi plitvo dihala in ne bi mogla spati od strahu. Tako se je vdajala sanjam in se v temi smehljala predse.

Spet nekje zaškripajo vrata in slišijo se koraki. Zaustavijo se in nočejo dalje. Obrnejo se in se vrnejo tja, od koder so prišli. Bitje srca ji preglasi misli. Dvigne glavo in pogleda navzgor, kjer se je prej pokazalo okno. Od tam prihaja zrak. Svetloba še ne, še vedno je sredi noči. Presede se niže in noge potisne globlje pod odejo na koncu vzmetnice.

Hotel se je poročiti z njo. Toda njegov oče tega ni hotel.

Namesto njega se je z njo poročil on.

Nje niso vprašali in Omarja tudi ne. Pustila je, da so jo pripravili za obred, jo ličili in ji govorili, kako lepa je. Nihče ji ni rekel, da je lahko srečna, ker se bo poročila. Na poročnem slavju jo je Omar mrko gledal od strani, kot bi bila kriva, in nazadnje krčevito plesal v krogu v divjem ritmu bobnov in piščali. Vse je bilo pretirano, obleke, glasba, hrana in pijača, vse preveč sladko in glasno.

Dokler ni morala s svojim ženinom domov. Na posteljo, na kateri je nekaj mesecev prej pri porodu z detetom vred umrla prejšnja žena, Omarjeva mati. Tisto noč jo je raztrgal na dvoje. In naslednjo spet. In spet in spet. Besede so ji presahnile, ker jih je bilo nevarno izreči. Že napačna kretnja, predrzen pogled ali napaka v kuhinji so priklicali brazgotine, ureznine, podplutbe.

In Omar … Povsod ga je srečevala. Dokler nekega dne ni spoznala, da v tem ni bilo naključja. Zrl ji je v oči in ji kradel pogled. In včasih navrgel besedo, dve. Vedno lepe, da je od njih živela do naslednjega srečanja.

Zunaj spet zaškripajo vrata. Koraki, odločni, tokrat vse bliže. Srce ji spet prestrašeno zabobni. Ključ zarožlja dvakrat, dobro je bila zaklenjena. Na vratih se pojavi ženska, ki jo je pripeljala sem, z baterijsko svetilko v rokah. Kako je že rekla, da ji je ime? Tiana? Taida? Ne, Tiana je, tako kot deklica iz njihove vasi.

»Aisha … Oprosti, nisem mogla prej, imeli smo kontrolo in morali smo poročati, kaj se je zgodilo. Najbrž si lačna, moraš na stranišče … Zdaj si varna.«

Pomaga ji na noge. Odrevenele so ji od krčevite drže.

»Kako … varna?« Ko sliši svoj glas, se mu začudi. Toliko časa ga že ni slišala.

»On … on je mrtev. Ne sprašuj, kdo ga je, ne boš izvedela, tudi drugi ne. Ni bil nasilen samo do tebe, tudi do svojih otrok je bil. In Omar je izven življenjske nevarnosti, je že pri sebi, dobro so poskrbeli zanj. Spraševal je po tebi.«

Kot bi se misli presejale v novo, mlado zemljo.

»Pridi, greva jest. In uredila se boš. Pregledali bova rane. In potem boš lahko mirno zaspala. Vse bo dobro. Nekaj dni bosta tukaj, pri nas. Poskrbeli bomo za vaju. Dobila bosta nove osebne dokumente, tudi potni list. Ko bo vse urejeno, bosta šla. Z Omarjem bosta šla drugam, daleč stran, pomagali vama bomo. Boš videla, svet ni tako temen, boš videla.«

Odpre se ji pokrajina, ki je doslej ni poznala. Oprime se Tianine roke in gre z njo, iz sobe, s hodnika, iz hiše, ven.

Foto: Lidija Petkovič

Mag. Lidija Šket Kamenšek

Moč in poslanstvo pravljic

»Pravljice otroku povedo, kdo je, še preden to postane,« je misel avtorja, čigar priimek sem na svoji poti izgubila, a je njegovo sporočilo še kako resnično. Ne samo otrokom, tudi nam odraslim pravljica sporoča, kdo smo, ohranja naše sanje, čarobnost, hrani naše upanje, voljo, stanovitnost in obljublja, da bomo dosegli svoje, če bomo dovolj pogumni, vztrajni in delovni.

Ravno zato na svoji nočni omarici hranim pravljice. Potrebujem jih, ko v sebi prepoznam močna občutenja ali zmedo. Po branju sem pomirjena, lažje se soočim z izzivom, ki me je prej vznemirjal. Pravljice v svojih skritih pomenih, o katerih je govoril že Bettelheim, nagovarjajo duha v meni, ga pomirijo, mu dajejo duhovno krepčilo ali pa razgrnejo nebo, da lahko poletim k novim sanjam. Bržkone si mislite: to so vendar pravljice. Res je, a jim zaupam že od nekdaj. Duh in otrok, ki ju hranim v sebi, prepoznavata njihovo moč, zato jih srčno potrebujeta in iz njih rasteta.

Začetki takšnega pravljičnega odnosa sežejo daleč v moje otroštvo. Ko sem spoznala črke in jih začela zapisovati, sem napisala prvo pesem, ki so ji sledile še druge. Kasneje sem zapisovala fantastične zgodbe. Z njimi sem ohranjala svoj domišljijski svet, si razlagala zakonitosti, ki jih nisem razumela. Pravljice pa so me očarale v šolski knjižnici. Z njihovo čarobno bero sem se pobliže srečala pri študiju, ko sem jih brala bolj poglobljeno in jih podoživljala po svoje. Avtorske pravljice, ki jih pripovedujem danes in so ponosno doma v *Cicidoju* in kakšni knjigi, pa so se napletle v šolskem razredu in knjižnici skozi mojo poklicanost učiteljice. Učenci v razredu in poslušalci pri pravljičnem krožku so se namreč večkrat srečevali z izzivi. Ko smo si povedali, kako smo in kaj nas radosti ali vznemirja, sem pogosto slišala kaj takega, kar je v meni zazvenelo močneje. To je bil vzgib za naplet nove pravljične zgodbe, ki je na koncu risala zadovoljstvo in nas pomirila. Nekatere zgodbe sem potem zapisala, mnoge pa so ostale vtisnjene v srcih otrok, ki so jih slišali. Nastajale so tudi pravljice, ki sem pisala le zase; te so skozi zgodbo odgovarjale na moja duhovna iskanja, vprašanja, me nagovarjale, spodbujale in presenečale.

Danes moja pravljična besedila nastajajo takrat, ko me človek ali njegovo ravnanje tako preseneti, zadene, gane, da sem že zavezana zgodbi, ki se plete. Potem moram ujeti čas, da jo zapišem. Ponavadi je to zjutraj ali čez dan, na kakšnem lepem kraju in v tišini, da se pravljica izlije na papir. Ko zapišem zadnjo poved, čutim olajšanje, neizmerno zadovoljstvo, radost in srečo, kot da se je porodil še en otrok. Hudo pa je, če časa ne ujamem in pravljični junaki ostanejo nekje med vzgibom in nagovorom, med našim in njihovim svetom.

Kakšni so vzgibi in kdo me nagovarja? Nadvse prijazna in spoštljiva knjižničarka, ki stori vse, da otrok dobi želeno knjigo. Dejanje gospoda, ki brska po smeteh in išče kaj zase, v pravljični zgodbi dobi preobleko poslanstva. Tudi trma otroka, njegova ljubezen do dinozavrov, zgodbe in prigode mojih otrok, naše družine. Pravljični vzgibi so povsod. Tudi v šoli, v zbornici, pri čudoviti učiteljici ali žalostnem otroku.

Ko je pravljica zapisana, potrebuje čas, da si za hip odpočije. Tudi jaz se moram malce oddaljiti od nje. Ko sem dovolj stran, da jo vidim še z očmi in ne samo s srcem, jo znova berem. Zgodbo malo prikrojim in očedim, kaj dodam, slovnično in stilno popravim, oblikujem in jo znova in znova berem. Kritični poslušalci mojih pravljic so moji otroci, učenci v šoli in odrasli. Vsem sem neizmerno hvaležna, saj vedno povedo resnico, ki mi kdaj tudi ni všeč. Takrat razmišljam, znova sprašujem in (pre)oblikujem. Popravljam. Otroci vedno zastavljajo vprašanja in pravljica mora imeti odgovore, če že ne zapisane, pa tiste, ki so izrečene v duhu.

Urejena pravljica roma v uredništvo, jaz pa čakam, kaj bodo zapisali o njej. Neizmerno sem radostna, kadar preberem, da jo želijo objaviti. Zgodi pa se tudi drugače; takrat potrebujem dovolj časa, da se potolažim in z drugo zgodbo potrkam na uredniška vrata. Ko jo sprejmejo in obljubijo objavo, sem radostno radovedna, kako bo pravljično zgodbo videla ilustratorka. »Mami, ali je ilustratorka vedela, da imam bele lase?« me vpraša otrok, ki se prepozna v ilustraciji. Nadvse veličastno je, ko se pravljica zrcali v sliki in je nared še za druge bralce. Tako pravljice ne slišijo samo moji otroci, učenci v šoli in tisti, ki so ji prisluhnili na kakšnem dogodku, prijatelji, ki so jo dobili po pošti; berejo jo mnogi starši, otroci po deželi in morda še kje, kjer prelistavajo naš *Cicido*. Zelo sem počaščena. Prav radostno vzhičena, ko mi mamica pripoveduje o sinu in moji pravljični zgodbi. Tako se čudežnost vrne nazaj v moje srce in postane most za nove zgodbe, ki čakajo na drugi strani tega sveta.

Moj vzor umetnosti, pravljičnosti, poezije je nadvse draga Neža Maurer. Pogosto sva skupaj prečesavali pravljice in pesmi ter razmišljali o njihovem nastajanju. Danes z Nežo govoriva o življenju in se spominjava časov mojih neštetih vprašanj. Ob njej sem samo poslušalka in sledilka. Prav tako mi je zelo blizu Hans C. Andersen. Razumem ga kot pravljičarja, ki se je skozi pravljično pripovedovanje tolažil in spodbujal ter tako zmogel vztrajati na svoji poti in ohranjati ter uresničevati vizijo svojega sveta.

Poleg vlog mame, žene, učiteljice in socialne pedagoginje sem tudi pravljičarka. Svoje delo s pravljicami doživljam kot poslanstvo ne samo v odnosu do otrok, pač pa tudi do mladih in starejših. Pravljice in zgodbe so namenjene vsem. Ne pišem jih, ker bi hotela posredovati svojo resnico; to, kar se v pravljici zgodi, je onkraj mojih zaslug, moja roka sama pretvarja občutenja v besede. Sporočilo zapisanih pravljic je za vsakega poslušalca drugo. Tudi sama jim zelo rada prisluhnem. Ob njih in z njimi sem še bolj srečna, opogumljena, pomirjena in mirna v sebi. Enako velja za mojo družino: skozi moje pravljice skupaj dramimo spomine, ohranjamo nevidni objem ljubezni, zaupanja, podpore, vere in bližine.

Ko otroku beremo pravljice, mu dajemo neprecenljivo bogastvo. V njih se namreč skriva vse, kar otrok na poti potrebuje: zaupanje, ljubezen, vero, vztrajnost, pogum, odločnost. Za branje in pripovedovanje si je treba vzeti čas, ki se obrestuje: ta pravi pravcati družinski obred bo otroke spremljal vse življenje. Z gotovostjo si upam trditi, da bodo prav ti otroci pripovedovali in brali pravljice tudi svojim otrokom. Na tak način ohranjamo čarobno pravljično nit, ki nas povezuje z rodovi pred nami in tistimi, ki še pridejo, hkrati pa vzgajamo kritičnega človeka, ki bo razmišljal s svojo glavo, ohranjal svojo enkratnost in se ne bo zadovoljil s povprečjem. Verjamem, da pravljice in zgodbe opogumljajo otroke za plemenit, pošten, spoštljiv, pravičen in human svet, poln empatije, solidarnosti in priložnosti za vse. To je navsezanje njihovo poslanstvo.

Dr. Janez Juhant

Samostojna Slovenija in Sv. Jakob nad Medvodami

23. decembra 1990 smo se Slovenci odločili za samostojno državo. V okviru Župnije sv. Katarina in ljubiteljev podružne cerkve svetega Jakoba na vrhu nad Medvodami smo se tega dne zbrali, da tam pričakamo naše vodilne osamosvojitelje in z njimi praznujemo uspešen izid plebiscita z zahvalno sveto mašo. Sv. Jakob kraljuje nad osrednjo Slovenijo, nad medvoško in ljubljansko kotlino, na 804 metrih nadmorske višine. Kraj je obiskana izletniška točka pohodnikov iz bližnjih in tudi bolj oddaljenih krajev tega območja. Tistega večera nismo pričakovali le ljubitelji Sv. Jakoba, pač pa tudi in predvsem Slovenije. Pričakovali smo narodno odločitev za uresničitev njene osamosvojitve, ki jo bo potrdila večina državljanov. Kipenje samostojnosti smo hoteli povzdigniti proti nebu in se ne le krajevno, pač pa tudi duhovno dvigniti nad vsakdanjost ter se Bogu zahvaliti za milostni trenutek zgodovine, ki smo ga bili Slovenci deležni s političnimi in idejnimi spremembami v takratni Jugoslaviji in svetu.

Plebiscit

Župnik Slavko Kimovec me je povabil, da bi imel 23. decembra 1990 zvečer zahvalno sveto mašo. To je bila verjetno prva maša, namenjena samostojni Sloveniji. Želeli smo jo praznovati skupaj z novimi voditelji naroda, a smo jo zbrani pri Sv. Jakobu zaradi njihovega poznega prihoda praznovali že prej sami. Pobudniki za ta shod so bili vodilni člani SKD Medvode Janez Šuštaršič, prof. dr. Jože Duhovnik in Miro Mozetič, ki so za to pridobili krajevnega župnika. Z njimi smo se pri meni doma tudi večkrat sestajali in razpravljali o političnih potezah in uveljavljanju možnosti za čim večjo uresničevanje krščanskih načel v novi demokratični stvarnosti. Sad teh razpravljanj, načrtovanj in skupnih zavzemanj za narodnozavedne in operativne dejavnosti je bila v drugem mandatu izvolitev Miroslava Mozetiča za poslanca SKD v našem volilnem okraju. Seveda smo o tem vsi skupaj ne le razpravljali, pač pa v ta namen povsod tudi zavzeto delovali. Med drugim sem hodil maševat po župnijah volilnega okraja, kandidat za poslanca pa je pri svetih mašah bral berilo. Tako smo tudi v okviru Cerkve skladno

Voditelji DEMOS-a pri Sv. Jakobu 24. 12. 1990 po polnoči; foto: Igor Modic/BOBO

z načeli njenega družbenega nauka krepili vpliv in pomen SKD. Celo kak krščanski politik včasih pozablja, kako smo duhovniki ter drugi verni in narodnozavedni Slovenci doma in po svetu omogočili, da so nove politične sile zmagale in tlakovale pot samostojni Sloveniji in njeni demokraciji.

Sv. Jakob – duhovno središče Slovenije

23. december 1990 je bil mrzel dan, bilo je okoli 10 stopinj pod ničlo, ko smo se že v večernih urah zbirali ob cerkvici sv. Jakoba, od koder je lep razgled skoraj po vsej Sloveniji. Sicer je tudi malo snežilo, a snega je bilo le za vzorec, tudi pri cerkvi ga ni bilo veliko.

Sveti Jakob je s svojo lego in pravšnjo višino čudovit razglednik na celotno verigo najvišjih slovenskih gora. Na zahodu nas pozdravita bližnja Grmada in Tošč, malo dlje se kaže plečati Blegoš, na severozahodu pa prvak slovenskih Alp Triglav s svojimi podaniki, ki se navidezno nadaljujejo v Karavanke s Kepo, Golico, Stolom, Vrtačo in Begunjščico ter grebenom Košuta. Na severu nas pozdravijo Storžič in veljaki Kamniško-Savinjskih Alp s Kočno, Grintavcem in Skuto, pred njim pa Krvavec, ki je bil ob napadu na Slovenijo tarča sovražne vojske. Za njim sta Planjava in Ojstrica, pred katerima se razprostira Velika planina z značilnim slovenskim planšarskim naseljem. Za njo nas proti severovzhodu pozdravijo Menina planina, Čemšeniška planina, Kum in pred njimi Slivna in Janče, na jugovzhodu pa Mokrec, Krim in Snežnik. Na jugozahodu se v daljavi kaže Nanos, tudi tarča Sloveniji sovražne vojske. Cela gorska veriga samostojne Slovenije se je medlo svetlikala v oni mrzli zvezdnati noči. Medvoška in ljubljanska kotlina sta se bleščali od luči bodočega glavnega mesta države Slovenije in bodoče občine Medvode. Kdo bi si takrat mislil, da bodo dobrega pol leta za tem proti Sv. Katarini grmeli tanki. Zaradi barikad v Ljubljani so tu čez ubrali pot proti Brniku, a se je ta končala pod Toškim čelom, kjer sta dva zgrmela v prepad. V daljavi so gorele tudi luči letališča Brnik, ki se takrat še ni imenovalo po glavnem gibalcu osamosvojitve Slovenije Jožetu Pučniku, ki smo ga po polnoči z drugimi voditelji DEMOS-a le pričakali pri cerkvici, da nam je spet zatrdil: »*Jugoslavije ni več. Gre za Slovenijo!*«

Mrzel veter je bril in nas spodbujal k vztrajnemu telesnemu in duhovnemu gibanju. Zbralo se nas je blizu sto, čeprav ni bilo posebnih vabil in reklam, bolj nas je na višine gnalo praznično plebiscitno razpoloženje, s katerim je zadišalo po samostojni Sloveniji. Čakali smo, da bi k maši prišli člani nove slovenske vlade, da bomo skupaj praznovali in se skupaj z njimi zahvalili Bogu za smelo in veličastno odločitev za Slovenijo. Takrat je v novih političnih krogih DEMOS-a prevladovala odprtost do vere in tudi potreba po sodelovanju s Cerkvijo. Cerkev je bila poleg oporočnikov pač organizirana, dolgoletna in stalna opozicija režimu in nas je vse vzgajala vsaj k tihi kljubovalnosti ter ohranjanju moralnih in duhovnih vrednot, potrebnih za vzpostavitev demokracije in uveljavitve človekovih pravic. Duhovniki, ki smo trpeli šikaniranje pod bivšim režimom, smo se zato toliko bolj osebno zavzemali, da se uveljavi demokracija. Številni so bili po vojni zaprti, kar nekaj jih je zaradi vztrajanja pri krščanskih vrednotah in kljubovanja komunističnemu totalitarnemu režimu že med vojno (denimo Ehrlich) in po njej izgubilo življenje.

Juhant vodi petje litanij; foto: Igor Modic/BOBO.

Večina Demosovih voditeljev se je zato povezovala tudi z zdomskimi in zamejskimi strankami ter odličnimi in vplivnimi posamezniki, ki so jim pomagali pri oblikovanju smernic in vzpostavljanju demokratičnih političnih standardov, utemeljenih na krščanskih vrednotah, ki so oblikovale evropski in svetovni demokratični red. Skozi evropsko kulturno zgodovino so te vrednote dajale temelje za demokratično delovanje in ustvarjale pogoje za sprejemanje človeka kot osebe ter dale podlago za solidarnost in subsidiarnost, torej za družbo, ki gradi na samostojni osebi, ne na vsiljevanju neživljenjskih ukazov od zgoraj. Po letu 1989 je Cerkev, kot potrjuje opisani primer v Medvodah, tam in drugod podprla nova gibanja in stranke, ki so pogosto potrebovale osnovno demokratično infrastrukturo. Vsaka pomoč je bila dobrodošla.

Na srečanje k Sv. Jakobu so prihajali tudi Slovenci iz Števerjana. Kasneje, ob obletnici leta 2005, je pri Sv. Jakobu pel celo njihov prosvetni zbor Kulturnega društva Borgia-Sedej. S prijatelji iz Števerjana smo ostali povezani do danes. Leta 2009 so tja prišli tudi predstavniki koroških Slovencev, lani pa je na srečanju govoril predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev, dr. Valentin Inzko.

Vemo, da je bila v teh prelomnih časih po letu 1988 in naprej dobrodošla vsaka podpora škofov in duhovnikov, še posebej v vojni za Slovenijo, saj ima Cerkev povsod po svetu povezave, ki smo jih v tistem času vsi s pridom izkoriščali za to, da so vodilni v Cerkvi vplivali na svoje vlade, da bi se pri nas čim prej končala vojna in bi samostojno Slovenijo priznalo čim več držav. Toliko več razlogov torej, da so bile nacionalne prireditve povezane tudi s sveto mašo, in tako se je tudi ta prvi shod v letu plebiscita začel s sveto mašo v cerkvici sv. Jakoba. Tudi po 33 letih se slovesnost obletnice plebiscita še vedno vsako leto začne tako, čeprav zdaj uradna občinska proslava ob dnevu samostojnosti in enotnosti v okviru občine Medvode poteka, kot je zapisano na uradnem vabilu, po njej.

Zahvalna sveta maša

Štetje glasov v Cankarjevem domu se je zavleklo in vmes je nekdo izvedel, da bomo na rezultate čakali še ure. Takrat so bili mobilni telefoni redkost, ker so bili še veliko bolj zapleteni. Bili smo torej seznanjeni, da se bo čakanje zavleklo verjetno do polnoči, ker znanih rezultatov še nekaj časa ne bo.

Čeprav so zunaj zakurili ogenj in smo se greli ob njem, smo bili že kar prezebli, saj niti nismo bili opremljeni za tako dolgo čakanje na mrazu. Gospodinja Ema, na primer, posledice tega mraza v gležnju še danes čuti ob vsakem mrazu, morda pa je bil česa podobnega deležen še kdo drug. Ker smo bili tako premraženi, se nas je

večina odločila, da se pomaknemo v cerkev. V zavetju mrzlih sten smo molili rožni venec, zapeli litanije in še kako pesem, kar polna cerkev se nas je nabrala. Ker je bilo rečeno, da ministrov osamosvojitvene vlade pred polnočjo ne bo, smo se odločili, da zahvalno mašo opravimo kar brez njih.

Glavni namen shoda je namreč bil, da opravimo zahvalno mašo iz hvaležnosti Bogu za odločitev za samostojno Slovenijo. Ko smo odmolili rožni venec, sem okoli 22.30 predlagal, da se ponovno zberemo v cerkvici pri oltarju. Že tisti večer in tudi vsa leta kasneje je pri sv. maši pel cerkveni pevski zbor župnije sv. Katarina pod vodstvom Albina Koširja. Seveda smo zapeli tudi vsi navzoči, kot se spodobi za verne in zavedne Slovence, ki gojijo in pojejo ljudsko cerkveno in svetno pesem. Pri slavnostnem somaševanju je bil poleg mene še domači župnik. Sicer sem bil po smrti starega gospoda župnika Karla Šparhakla pri Sv. Katarini od leta 1980 tudi sam sedem let župnik. V zahtevnih časih prenove župnišča in cerkve ter zimah z obilo snega sem skrbel za župnijo in za podružno cerkvico sv. Jakoba, za mano pa je prišel za župnika Slavko Kimovec, ki me je povabil, da vodim to slovesnost.

Ker smo imeli dovolj časa, sem v pridigi kar malo dlje govoril o sanjah slovenskega naroda po samostojni državi. Omenil sem ljudi, ki so pred nami tlakovali pot samostojnosti Slovenije: celovškega kaplana Matija Majarja – Ziljskega, Lamberta Ehrlicha in njegovo Višarsko Slovenijo, malo Švico oziroma središčno državo evropske zveze. »Pred Schumannom je Ehrlich govoril o zadružni Evropi s Slovenijo v središču,« je zapisal Kajetan Gantar. Govoril sem o Slovencih v zamejstvu in zdomstvu, ki desetletja v daljni Argentini, Avstraliji, ZDA, Kanadi in tudi bližnjih državah Evrope gojijo to upanje, zdaj pa se nam uresničujejo sanje o lastni državi. Izrazil sem hvaležnost vsem živim in mrtvim, ki so se borili za to Slovenijo, zanjo trpeli ječe, preganjanja in nasilne smrti. Hrepeneli so po tem dnevu, ko gre za Slovenijo, kot je dejal Jože Pučnik. Našo vlado, Slovence in vse slovenske državljane smo priporočili Bogu in Mariji v varstvo, da bi s sv. Jakobom modro in odločno stopili v samostojno Slovenijo. Sv. Jakob je bil že od nekdaj povezan s romarsko potjo v Compostelo. Zdelo se mi je primerno opozoriti na duhovni vidik dvignjene višarske, duhovne Slovenije, kot bi rekel Ehrlich, torej Slovenije, ki zna v razlikah in sporih najti skupno pot, kot nam jo je nakazala plebiscitna odločitev večine Slovencev in naših državljanov. Izrazil sem upanje, da nam bo duhovna utrditev pomagala, da bomo dvignjeni nad vsakdanjost tudi naprej ohranili ta pogled upanja in vere v Božjo ter tako v svojo boljšo prihodnost. Kljub mrazu sta nas prevevala veselje in radost, saj je šlo za nas in za izpolnitev naših življenjskih sanj, ki so jih stoletja snovali naši predniki.

Zahvalna sveta maša je ob petju adventnih pesmi domačega zbora župnije sv. Katarine naznanjala prihod Božjega Deteta in obenem izražala radost in hvaležnost Bogu za milost, da bomo lahko gradili svojo državo. Pričakovanje prihoda božiča (advent) in prihoda samostojne države se je zlivalo v pričakovanje plebiscitnih rezultatov in prihoda glavnih akterjev, ki so izdelali načrt za pot do samostojne Slovenije.

Vsa energija nas in vsega naroda se je stekla v zahvalno pesem, ki smo jo – kljub temu da še nismo poznali rezultatov – na koncu zapeli, tudi zato, da bi dali duška naši radosti in veselju ob novi Sloveniji, za katero se je odločila večina našega naroda in vseh, ki v njej prebivajo.

Pričakovanje vodje in ministrov DEMOS-a pred cerkvico sv. Jakoba; foto: Igor Modic/BOBO

DEMOS pri Sv. Jakobu

Po maši smo se zunaj spet malo pogreli ob ognju ter se okrepčali z že bolj redkimi tekočimi in suhimi priboljški, kajti čakanje se je že kar vleklo. Minila je že polnoč, več kot šest ur smo zmrzovali na odprtem ali v hladni cerkvici ter skušali ogreti premražene ude. Kljub hladni zimi se je naše pričakovanje počasi, a vztrajno bližalo plebiscitni epohalni izpolnitvi.

Malo čez polnoč smo jo vendarle dočakali, saj so se nam naravnost iz Cankarjevega doma pridružili vodja DEMOS-a dr. Jože Pučnik, predsednik vlade Lojze Peterle in ministri Janez Janša, Igor Bavčar in dr. Janez Dular. Pučnik nas je nagovoril in poudaril, da smo se Slovenke in Slovenci ter državljanke in državljani odločili za samostojno državo in da bo to obveza DEMOS-u, da izpelje vse postopke za samostojno Slovenijo. Peterle nam je spregovoril, da bo vlada, tj. Izvršni svet, storila vse, da se uveljavita ustava in zakonodaja, ki bosta omogočili ureditev vseh pogojev za razglasitev samostojne Slovenije. Zunanji minister Dimitrij Rupel je z dvignjeno roko pokazal, kakšen bo potni list Republike Slovenije, ki se je potem dejansko uveljavil. Slovesnost z govori je bila kratka, saj smo bili vsi premraženi, naši voditelji pa že utrujeni od celodnevnega zaskrbljenega čakanja na rezultate, a njihov prihod in nastop sta poplačala naše čakanje.

Zbor se je začel počasi razhajati. Organizatorji smo ministre oziroma voditelje DEMOS-ove oblasti spremili v bližnjo vasico pod Sv. Jakobom, Brezovico, ki ima

v zgornjem delu štiri hiše in še dva vikenda v lasti dveh potomcev domačinov. Zbrali pa smo se pri mežnarju podružne cerkve sv. Jakoba, Urhu, kjer sta nas čakala gostitelja Jože in njegova žena Marta, pri katerih smo se pogreli in okrepčali.

Praznovanje pri Urhu

Večina ministrov je bila v »špičakih«. Pri sestopanju s strmega hriba smo jim pomagali in se od spodaj pri križu potem z avtomobili odpeljali na imenovano bližnjo domačijo. Pred mojo renault petko sta se v terencu peljala minister Igor Bavčar in Janez Janša. Ustavila sta tik pred domačijo, cesta pa je bila malo nagnjena. Voznik je ustavil pod klancem pred domačijo in gospod Bavčar je zadaj odprl vrata ter nekaj iskal. Sam sem skušal na kar malo poledeneli poti ustaviti, a avto ni ubogal in je nevarno drsel proti Bavčarjevim kolenom. Končno se je le ustavil tik pred Bavčarjevimi nogami, tako da sem se že zelo ustrašil, da ga bom pritisnil k njegovemu avtu. Ni bilo sicer telesnih poškodb, a moja luč je le udarila ob zadnja odprta vrata in se razbila, ostal je pečat osamosvojitve. Nato smo zavili k Urhovemu Jožetu in nadaljevali slovesnost, se končno premraženi pogreli in okrepčali ob dobri kapljici in jedači. Živahna razprava o prihodnosti Slovenije in tem pomembnem zgodovinskem trenutku, v katerem se nahajamo, pa je trajala v noč. Vodilnim politikom DEMOS-a in nam vsem, ki smo bdeli na hribu, je ostala ta noč v trajnem spominu in še smo se vračali in se še vedno vračamo k Sv. Jakobu, nekateri celo vsako leto, drugi občasno, ter 26. december kot praznik samostojnosti (in enotnosti) obhajamo kot spominski dan ne le na plebiscit, pač pa tudi na to dolgotrajno nočno bdenje in srečanje s prvo slovensko vlado pri Sv. Jakobu.

Ker so rezultate plebiscita uradno razglasili 26. decembra, po prvem srečanju 23. decembra, odtlej vsa nadaljnja srečanja potekajo na dan samostojnosti in enotnosti. Prireditveno pot do vrha Svetega Jakoba ob tej slovesnosti vedno od bližnje vasi Brezovica do vrha opremijo tudi s svečami ali baklami. Prireditev se je še nekaj časa zaključevala s pogostitvijo na Urhovi domačiji, zadnja leta pa sta oba gospodarja že v večnosti in hiša je v lasti irskega kozmopolita, ki gosti različne ljudi, predvsem študente iz širnega sveta, in širi sloves Slovenije in Svetega Jakoba po svetu. Tradicionalna prireditev, ki poteka zdaj kot občinska proslava za praznik, pa se še vedno »neuradno« začne s sveto mašo, kot prej, in sicer vsako leto na sv. Štefana, zaključi pa v gostilni na Topolu. Na proslavi sodelujejo tako nekdanji kot novi predstavniki politične oblasti, seveda pa tudi številni kulturniki in drugi. Nekaj časa je prireditev pripravljalo Turistično društvo sv. Katarina skupaj s prvimi organizatorji iz SKD Medvode, zdaj pa jo pripravlja Občina Medvode. Njen stalni in zvesti obiskovalec je tudi znani slovenski gledališki igralec, pesnik in zavedni Slovenec Tone Kuntner. Običajno je na slovesnosti navzoč tudi kdo od ministrov prve vlade.

Cerkvica sv. Jakoba, ljubi spomenik in priča dogajanja tistega mrzlega zimskega večera, nas vedno znova pozdravi s svojo spokojnostjo. In čeprav je od tedaj minilo že več kot triintrideset let, je spomin na petje, molitev, čakanje osvoboditeljev in srčne želje za samostojno in svobodno Slovenijo v naših srcih še vedno živ.

POGOVOR

Foto: Kristian Kozelj

Dr. Sydney Lea

»Pojdite ven in *kaj* opazite!«

Pogovarjal se je Marjan Strojan.

Preteklo jesen smo imeli na večeru poezije v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani priložnost poslušati ameriškega pesnika Sydneyja Leaja, pesnika lavreata Vermonta, avtorja številnih pesniških zbirk in knjig esejev ter profesorja na prestižnih ameriških in evropskih univerzah, velikega prijatelja slovenske krajine, ljudi in kulture.

Pravijo: »Poeta nascitur, orator fit.« Pesnik se rodi, govornik naredi. Osredotočimo se na prvi del, torej »Pesnik se rodi …« Pa se res? Če pogledamo vašo biografijo, je težko reči, kdaj stopi v ospredje pesnik …
Težko bi pokazal na en sam dogodek ali razvoj. Če bi mi jasnovidka v mladih letih napovedala, da se mi obeta pesniška prihodnost, bi zahteval, da mi vrne denar. Ko sem bil mladenič, so me zanimala dekleta in šport, posebej hokej, v katerem sem bil najboljši. Zaradi materinega pritiska sem jemal resno tudi šolske obveznosti, sprva godrnjaje … Čeprav se ne spomnim nobene, bi bil presenečen, če ne bi kakor vsi fantje mojih let pisal pesmic, s katerimi sem želel osvojiti srce tega ali onega dekleta. Glavna stvar je bila privlačnost, ne umetnost. Vesel sem, da za mojim tovrstnim pesnikovanjem ni ostalo nobenih dokazov (razen če bi kakšno zlobno tedanje dekle zdaj hotelo javno spraviti v zadrego starega človeka) …

Ključno je tole. Moj oče, ki je pred vpoklicem na fronto v drugi svetovni vojni krajši čas delal v gozdarski službi, me je leta 1953 vzel na potep s kanujem globoko v gozdove v državi Maine, kjer je prej služboval. Te pokrajine so bile v glavnem nenaseljene. Imel sem devet let in bil sem prevzet od izkušnje. In to se je zgodilo tudi po vsakem naslednjem izletu. Pokrajina! Vreme! Ribe in divjad! *Ljudje*! Teh izletov je bilo potem še precej, dokler niso starši štirinajst let pozneje, leta 1963, kupili koče na otoku sredi velikega jezera. Odtlej preživljam toliko časa, kolikor le morem, na tistem koncu.

In to je bilo, še preden so materialne in duhovne dobrine predmestne kulture zadele podeželsko življenje …
Ljudje, ki se jih spomnim, so preživeli v širnih gozdovih brez elektrike in motornih žag. Drvarili so s križno žago in sekiro. S konji so posekan les privlekli do vode, od koder so ga izkušeni splavarji splavljali v Atlantik. Tudi žensko delo je bilo vse prej kot samo gospodinjstvo. Ni bilo modernih pripomočkov, električnih štedilnikov, plinskih pečic, pralnih in sušilnih strojev, celo notranjih stranišč ne. Skrbele so za vrt in živino, za kurjavo in red v hiši, za konzerviranje mesa in zelenjave s prekajevanjem, vlaganjem in soljenjem … In seveda za glavno stvar: za zdravje in vzgojo otrok. Ti ljudje niso imeli radia, nobene zunanje zabave, zabavali so drug drugega, kot na podeželju to počnejo povsod po svetu, v glavnem s pripovedovanjem zgodb, resničnih, izmišljenih ali oboje skupaj, dokler té niso postale last vse skupnosti.

Nekateri pripovedovalci so bili boljši od drugih, nekateri so celo zlagali pesmi, ponavadi satire in zbadljivke na račun sosedov. Mnogi med njimi so bili napol ali povsem nepismeni, kar pa nikakor ne pomeni, da jim ni bilo mar za jezik. Nasprotno, vsakič znova so poskušali stvar povedati bolje in z več in boljšimi detajli. Ob tabornih ognjih v kolibah in barakah sem bil priča njihove genialnosti.

Nadobudni pesnik ponavadi potrebuje roko vodnika. Tako kot vsi. Bi v zvezi s tem lahko koga še posebej izpostavili?

Mož, s katerim sem preživel posebej veliko časa, se je imenoval George MacArthur, po poreklu je bil Škot, kot večina njegovih sosedov. V tisti majhni vasi so imeli njegovo umetnost tako v číslih, da so ga ob sobotah med plesi v mestni hiši vabili na oder, da je povedal zgodbo, ali kot je sam dejal, »zrecitiral poezijo«. Še zdaj, pri enainosemdesetih, se ne zgodi, da ne bi sleherni dan slišal Georgevega glasu ali glasov njegovih sodobnikov … Kar se je zgodilo, je bilo; tudi če se tega nisem zavedal, sem vsrkal in shranil vase njihov jezik z vsemi okraski vred.

A iz njihove govorice nisem želel – kot v svojem prvem romanu, v katerem je George eden od junakov – delati poezije. (Moj drugi roman, ki izide maja letos, zajema iz istega okolja, eden njegovih glavnih likov pa je mojstrski pripovedovalec Earl Bonness. Earl je bil rečni splavar in njegove vznemirljivo grozljive in smešne zgodbe o devetintridesetdnevnem spomladanskem spravljanju hlodov po reki Machias mi še vedno odmevajo v ušesih.) Moj poskus zapisa dialekta je prišel pozneje, ampak je bil, kot sem rekel, omejen na fikcijo.

Ko človek prebira vašo poezijo, eseje, romane, je vendarle očitno, da ste predvsem pesnik. V prozi, skoraj v vsem, kar pišete, je čutiti pesnikovo roko, vendar pa gre za poezijo posebne vrste, za pripovedno poezijo.

Na začetku sem bil res izključno pesnik, kar v veliki meri pripisujem možem in ženam, ki sem jih omenil. Dolgo sem čutil potrebo, da bi nekako ohranil njihove glasove. Nazadnje se mi je posvetilo, da nisem strokovnjak ne za kinematografijo ne za terensko snemanje, pa tudi za kaj drugega ne; da mi preostane samo to, da poskusim uresničiti svoj namen v pisanju. Ampak moje prebujenje je prišlo precej pozno. Ob izidu svoje prve zbirke pesmi sem imel že skoraj štirideset let. Zavedal sem se, da nimam daru Marka Twaina, Wille Cather ali de Maupassanta, in skrbelo me je, da se mi ne bo posrečilo ujeti govorice mojih junakov, ne da bi zvenel podcenjujoče, kar pa je bilo ravno nasprotno od vsega, kar sem čutil do njih. Sklepal sem – ne vem, ali prav ali narobe –, da mi poezija dovoljuje poustvariti nekaj njihove dikcije, ritma in kadenc, ne da bi jih poskušala imitirati.

Kot rečeno je bila moja zgodnja poezija izrazito narativna, poskušala je posneti nekaj tiste pripovedne spretnosti, ki sem jo imel pred seboj že desetletja. Potem pa sem sčasoma postajal v svojem podajanju vse manj pripoveden, čeprav nisem nikoli opustil privrženosti konvencionalnim pripovednim komponentam: značajem, dialogom, dogajalnemu okolju itd. Z vnašanjem vsega omenjenega v krajše lirske oblike poskušam ponuditi bralcem dostop do sveta, ki ga slikam. Čeprav se, kakor vsi pesniki, v svojem delu spoprijemam s kompleksnimi vprašanji, bi rad poskrbel za sredstva, ki ga delajo dostopnejšega in prepoznavnega tudi za bralce, ki niso nujno strokovnjaki ali kakor koli posebej zainteresirani za poezijo. Preden jih obremenjujem s kompleksnostjo, bi jih rad povabil v svet, ki ga lahko prepoznajo, celo v čutno-zaznavnem smislu.

Vendar pa vaših del ne poseljujejo samo ljudje. Tu je še nekaj veliko večjega, starejšega – gozdovi, jezera, podeželje, odprta pokrajina …

Naš družinski dom je bil v predmestju Filadelfije – tega konteksta in kulture

Pesnik Sydney Lea na obisku v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

po tem, ko sem pri sedemnajstih odšel na kolidž, nisem nikoli pogrešal. Moje otroštvo je iz predmestnega malodušja rešil moj stari stric, ki je imel v lasti farmo, čeprav sam ni bil kmet. Bil je uspešen poslovnež in je tam gojil živino, konje, kokoši, ovce, svinje in pridelke. Njegov sin je bil moj najboljši prijatelj in tista pokrajina ter najine dogodivščine so precej povezane z mojim pesniškim življenjem, čeprav ne čisto do take mere, ki velja za gozdove Maina. Prijateljstvo s fantom in obiski na kmetiji (kjer je zame skrbela stričeva čudovita in nepozabna katoliška oskrbnica iz Belfasta) so snov nekaterih mojih najzgodnejših spominov, a sčasoma se je izkazalo, da je poletno kmečko delo imelo tudi dolgotrajne učinke. Tamkajšnje okolje sicer ni bilo divjina, a je bilo podeželsko, kmečko in njegova privlačnost se skupaj z globljo privlačnostjo gozdov in tamkajšnjih ljudi na daljnem severu najbrž kaže že v tem, da sem vse svoje odraslo življenje preživel v kmečkem, vaškem okolju.

Dejali ste, da je za pesnika resnično pomembna stvar jezik oziroma njegova raba, ki omogoča dostop k čutnemu svetu: k poslušanju, govorjenju, branju. Kako se je to začelo, kdaj ste se naučili brati?

Brati sem se naučil zgodaj. To je kmalu postal moj poglavitni vir zabave. Do mojega odhoda od doma nismo imeli televizije in v kraju je bila ena sama uboga kino dvorana. Žive glasbe nisem vse do kolidža poznal skoraj nobene, ne klasične, ritma, bluza ne rokenrola, celo najpomembnejše od vseh – džeza – ne, zato sem bil popolnoma obseden s knjigami. Še prav posebej s tistimi angleško-kanadskega pisatelja in ilustratorja Ernesta Thompsona Setona. Spomnim se vseh podrobnosti iz *Življenja divjih lovnih živali* in mnogih drugih. Včasih se vrnem k njim, in medtem ko je Setonova proza precej rožnato viktorijanske sorte, so njegove zgodbe prvorazredne.

Zanimivo se mi je zdelo, da ste začeli pogovor z latinskim citatom, in hvaležen sem vam za to. Morda je res, da se pesniki rodijo in govorniki naredijo, ampak ne v smislu, da bi jih zadela strela in bi se v hipu spremenili v žive primerke Coleridgea in Emily Dickinson. Ne, če hočeš biti res dober v tem, stvar zahteva precej truda, vaje in še zlasti vztrajnosti. V tem smislu se

tudi pesniki »naredijo«. Morda se rodijo v poklicanost za to vrsto dejavnosti, dobro opravljeno delo pa zahteva precej »zic-ledra« in ure in ure vadbe, vsaj jaz tako mislim.

A vrniva se k latinščini. V mojih časih ni bilo neobičajno, da so se v tako imenovanih »boljših šolah« učenci učili klasičnih jezikov. Nikdar si nisem predstavljal, da bi »mrtvi jezik«, kakor mu pravijo, lahko imel zame kakršen koli pomen, pa sem kljub temu vsako leto znova vpisal latinščino kot izbirni jezik. V njej sem našel neki čudni užitek, poleg dejstva, da je v zbiru predmetov prispevala k visokim ocenam, ki jih je zahtevala mama.

Proti koncu osnovne šole sem se začel učiti francoščino, učitelj je bil najboljši, kar sem jih kdaj imel na kateri koli stopnji. Sprva ga nisem maral, ker je dajal toliko nalog in zahteval, da med uro v razredu ne sliši angleške besede. A že kmalu sem se lahko pogovarjal v najbolj preprosti francoščini in nedolgo zatem v nekoliko boljši, v tem sem iz nerazumljivih razlogov celo užival! Francoščino sem vpisoval do konca srednje šole, in še vedno kar tekoče govorim ta jezik, čeprav ga nisem imel priložnosti pogosto uporabljati. In to samo zaradi učitelja, ki sem se mu nato vsako leto z dolgim pismom zahvalil za pomembno pridobitev.

Poleg občudovanja svojega francoskega učitelja pa sem začutil tudi željo, da bi sam postal učitelj, kar sem potem na visokošolski ravni triinštirideset let tudi bil.

Pravite, da poezija potrebuje učno dobo, pesniki pa jezik (ali dva). Videti je, da ste imeli srečo in ste si oboje z lahkoto pridobili.

Imam uho za jezike. Za primer: star sem bil že petdeset let, ko sem se sam naučil gladko govoriti in pisati italijansko. Res si želim, da bi me prej zaneslo v te kraje, ki so se mi tako zelo priljubili, in bi se prej srečal s slovenščino; prepričan sem, da bi se, ko bi bil tedaj malo mlajši – takrat sem jih imel že šestdeset –, posvetil temu jeziku.

Z gotovostjo lahko rečem, da je moje veselje do latinščine, francoščine in italijanščine znak nezavedne očaranosti nad jezikom kot takim. Študij latinščine in romanskih jezikov me je obdaril z občutkom za besedno in slovnično »zgodovino« jezikov. Preprosto sem »etimološki odvisnik« in zavest o tem, da angleška beseda disaster (nesreča) seže nazaj do padca zvezde in da je bil prvotni pomen glagola *consider* preučevanje zvezd (in tu navajam samo dva takšna primera), v meni povzroča nekakšno ščemenje v grlu, kot da bi bil primoran zbrati vso vrsto zvokov, ki v sebi nosijo težo najrazličnejših izvorov in evolucij, in jih nato izpustiti v zrak, na prostost.

Precej sva govorila o pomenu in ritmu v poeziji, njenih leksičnih in slušnih vidikih, še ničesar pa nisva rekla o kvaliteti, ki se zdi vaši poeziji najbližja, namreč o njeni sposobnosti vizualizacije, (u)vida.

Kritika poezije se pogosto omejuje na domnevni »pomen« določene pesmi in pri tem nemalokrat spregleda dejstvo, da je *lirska* poezija (ker je bila prvotno podana ob spremljavi glasbila, lire) fizični akt dviga stolpa zraka iz globine bitja navzgor mimo vozlov glasilk v univerzum. Jezik je pesnikov osnovni material, kot so note, notni ključi in glasbeni načini za glasbenika ali barve in oblike za slikarja. Obsedenost s tako imenovanim »sporočilom« pesmi nas lahko napravi slepe za omenjeno dejstvo. V čudnem sovpadanju ljubezen mainškega staroselca do besed, zvokov in skupnega jezika soglaša z mojo izšolano ljubeznijo do jezikov, oboje pa

še naprej prispeva k mojemu ukvarjanju s poezijo.

Ne gre mi za definicije, ampak preprosto samo navajam dejstvo, da je vaš (u)vid (v vseh pomenih besede) zelo natančen. Je ta sposobnost, da tako rečem, avtomatična ali priučena in izšolana?

Na svoj način, bi rekel, da vse troje. Po svoje verjamem, da sem se rodil s čutom za opazovanje, in to je, domnevam, tisto, čemur pravite »avtomatična« sposobnost. Ta sposobnost očesa z leti ugaša, a imam tolikšno zalogo iz preteklih let, da bo rezerva zadoščala za vse življenje.

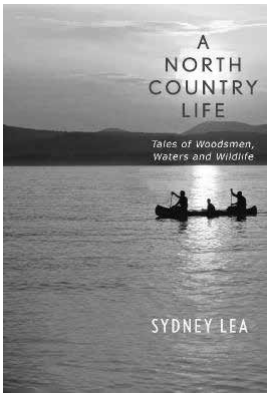
Kar zadeva učenje in šolanje, pa naj povem nekaj, kar nekaterim ne bo všeč, a bi bilo nepošteno, če bi zamolčal ta pomemben vidik. Od malih nog, recimo od svojega devetega leta dalje, sem lovec. Posledično sem prihajal v stik z ljudmi, ki jih sicer kot akademik ne bi nikdar zares srečal in se z njimi spoprijateljil. Pravzaprav mi je bilo precej nelagodno ob misli, da večina mojih kolegov tiste, ki so jih nekdaj imenovali lokalno prebivalstvo – drvarje, farmarje, obrtnike, kogarkoli –, gleda kot nevedneže, nezanimive, celo primitivne ljudi. (Seveda jih le malo pozna koga izmed njih.) In tako je v glavnem zaradi lova. Od otroških let mi je jasno, kako zelo napačne so takšne predstave. Z leti sem postal, če smem reči, precej dober v tem, in če hočeš biti dober lovec, je preprosto nujno, da si izostriš čut za opazovanje. Picasso je nekoč dejal: »Jaz ne iščem, jaz najdem.« Seveda kot lovec in kot pesnik počnem oboje, ampak pozornost, osredotočena na tisto, kar najdevam, šele omogoča vsako iskanje. Moral sem se naučiti, kaj je obetaven habitat določene vrste, kakšna je hrana divjačine – ptičev, zajcev, srnjadi – in kako se spreminja z letnimi časi. Moral sem se naučiti identificirati in brati sledi, predvideti obrise pokrajine in smeri vetra. Spisek bi lahko širil *ad infinitum,* a zagotovo sem si z lovom precej izbistril oko, še posebej za naravo in njene pojave, pri čemer sem ves bistveni poduk prejel prav od starih hribovcev in zakotnežev, katerih opažanja in glasove si bom zapomnil do groba. Zame so bili enako pomembni kot vsi, ki sem jih spoznal na poti do doktorata. V predavalnici še zdaj večkrat napovem dvajset minutni odmor in rečem študentom: »Pojdite ven in *kaj* opazite!«

Se spomnite trenutkov, ko ste nekaj zagledali prvič in kako je bilo to videti? Se spomnite svojih reakcij?

Težko je izbrati samo en tak trenutek, ampak bom poskusil. Spomnim se enega prvih potepanj z Earlom Bonnessom, čigar življenje je bilo skoraj neverjetno tragično. Omenil sem že, da je model za junaka mojega drugega romana z naslovom *Now Look* (Poglej zdaj). Ne vem čemú, ampak nekoč sem se odločil, da preizkusim njegovo znanje. Podal sem mu vejico, ki je padla z drevesa, in mu rekel, naj pove, za katero drevo gre, ne da bi pogledal. Držal jo je za hrbtom in jo pretipal, prelomil jo je in potipal še odlomljena konca, potem pa rekel: »Cedra.« In je res bila. Poskusil sem še z drugimi vejicami in nikoli se ni zmotil.

Neverjetno … Cedrovino bi se dalo zavohati, drugih pa ne. Ni čudno, da ste ga »vtaknili« v roman.

Meni se je to zdela čarovnija. Pomislil sem, da je mož čarovnik, in po svoje je tudi bil. Z njim sem opravil dolg pogovor, objavljen je v zbirki esejev *Življenje na severu* (*A North Country Life: Tales of Woodsmen, Waters, and Wildlife*), ki bo kmalu izšla v ponatisu. Tudi meni se je zdel potem, ko sem že sam posekal in preložil velike količine lesa, manj čarovniški kot prej, ampak ne verjamem, da bi se

odrezal stoodstotno kot on. Kakorkoli že, tisti trenutek sem se odločil, da se posvetim študiju narave, kolikor se bo ob vsem drugem dalo, čeprav Earla nisem nikoli dosegel, ostal je nekakšen moj ideal. Precejšen del svojega življenja sem posvetil Velikim severnim gozdovom. Tudi o tem sem napisal knjigo z naslovom *Mala divjina, zapiski s potepanj* (*A Little Wildness: Some Notes on Rambling*). Ne bi bil več kos epskim pohodom, a v Novi Angliji še vedno obstajajo obsežna območja divjine, ki sem jih nekoč poznal do potankosti. Ker moje dogodivščine v glavnem niso sledile nobenemu načrtu, sem se tu in tam ustavil, se ozrl naokrog in mnogokrat ugotovil: »Ta kraj mi je vendar znan.« A do njega sem prišel z druge strani, ne da bi sledil znamenjem ob poti – drevesom, skalnim stenam, potokom, mahovju, obliki hribov – ali čemur koli. Pa sem se navsezadnje znašel na znanem kraju! Kaj naj rečem? Ta proces je na svoj tihi način vznemirljiv in je bil povod nič koliko pesmim. Ne vem, zakaj mi ta vprašanja vzbujajo tovrstne asociacije, in tudi ne vem, ali so odgovori ustrezni, ampak vsaj meni se zdi to zelo zanimivo. Govori in pove nekaj o tem, kako nastane pesem, če na svet pogledaš pod neobičajnim kotom.

Še nekaj je. Namreč sposobnost ne samo videti stvari, kakršne so pod katerim koli kotom, ampak jih tudi prepoznati v dejanju, v akciji. In to po mojem velja tudi za poezijo. Frost je govoril o besedah kot »dejanjih«, kakor pri igri pokra, kot je dejal.

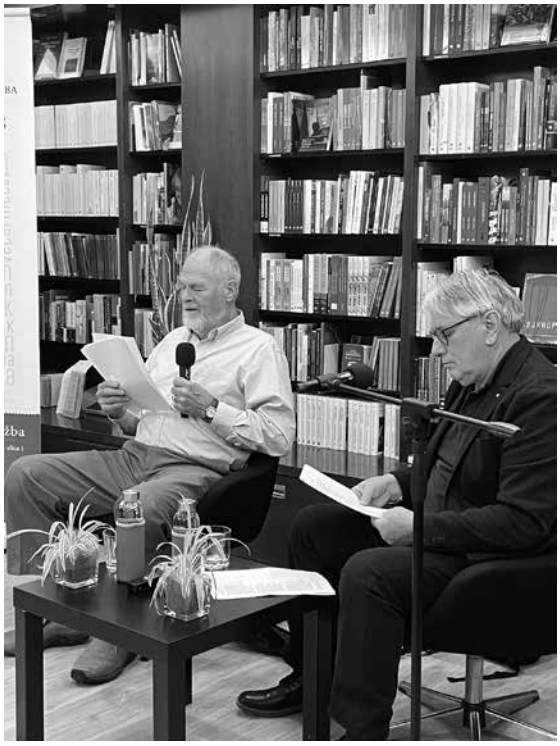
Ne igram pokra ne kakšne druge igre s kartami, zato ne morem komentirati njegove metafore. Ampak Robert Frost je v naših krajih nekakšen *genius loci*, ne moreš se obrniti, ne da bi trčil ob nekaj, kar je opazil, in običajno je bil v svojih opažanjih zelo točen. Na primer, rečemo, da nas pesem »gane«, in vsaj jaz in seveda tudi Frost misliva, da gre tu za resničen premik, za gibanje, za pot nekam od nekod. Ta premik je lahko fizičen ali psihološki, pogosto je oboje. Pesem razumem kot majhno dramsko enoto, o njej premišljam kot o nečem takem, kot je Beckettova radijska igra *Krappov zadnji trak* (*Krapp's Last Tape*), torej kot o nečem, kar ima svojo fizično dimenzijo. Naj za primer nečesa, kar me je ganilo, navedem vašo pesem o cinijah.

Cinija v cvetu
Cinija v cvetu, vlak,
ki je odpeljal naprej:
delo sobaric na balkonu.
Električni drog, jež,
ki je zlezel nanj:
palma ponoči. Bezgova
veja se je oblekla
v črnino. Potihem žari
vonj njenih socvetij. Pajek
v šipkovem cvetu, skrit
pred dežjem: ko ne bi bil
skrit, ga ne bi opazil.
Polnočni škorci na reklamnem
napisu; veselo poje
neki davni otrok na nebu. Dež,
ki pada z neba, ogenj,
ki liže rob zvezde, en jaz,
ki lega na zemljo.

Upal sem, da boste prej ko slej navedli kakšno svojo pesem … Razen akcije ali celo znotraj nje pa mora pesem ob premikanju vsebovati tudi neko stabilnost. Naj je trdna ali puhasta, v njej mora biti nekaj, kar jo pripravi, da vztraja v tem,

kar je. Kaj dela vašo poezijo stabilno v omenjenem smislu? Je v vsem tem vendarle neki smisel, morda celo sporočilo?

Kar zadeva sporočilnost, se strinjam z Robertom Frostom: »Če vam gre za sporočilo, pokličite Western Union.« Kar zadeva vse drugo, pa se bom moral do določene mere ponoviti. Ko sem začel pisati, sem pisal izključno narativno poezijo. Vsaka pesem je bila svoja zgodba. Potem sem nehal pisati povsem pripovedne pesmi, kot so bile *Spor (The Feud), Zloba (The Spite), Blainvillski testament* in druge. Nikdar pa nisem opustil skrbi za določena konvencionalna pripovedna sredstva: značaj, osebni govor, celo dialog, in morda najbolj od vsega – kraj dogajanja. Ne samo, da pogosto identificiram govorca, največkrat gre za nekoga, ki se imenuje »Jaz«, ampak hočem, da je na osnovi besednega materiala bralcu ves čas na razpolago, razen ko se s kom pogovarja. Hočem, da bralec ali bralka vesta, kdo to je in kaj se z njim dogaja. Po moje precej sodobne ameriške poezije, tudi nekaj zelo prepoznavne, sestoji izključno iz besed neznanega govorca, namenjenih neznanemu *drugemu* na neznanem kraju. Kadar je prosti govor docela osvobojen konteksta, postanejo stvari, vsaj meni, hitro dolgočasne. Takšna, večkrat očitno namerna nedoločenost se mi zdi precej ozkosrčna. Kot rečeno, se poezija spopada s kompleksnimi vprašanji in ne bi smela po nepotrebnem zapletati nečesa, kar je v osnovi bolj ali manj preprosto in premočrtno. Frost je eden najbolj kompleksnih modernistov, ampak najmanj, kar si vsak, ki zna brati, ob njem lahko reče, je, da se pri branju njegove poezije ve, kdo govori, s kom in kje. Če pesem odgovarja na katero od teh vprašanj, se bralec počuti povabljenega vanjo. Tako

Pesnik Sydney Lea v pogovoru s prevajalcem Marjanom Strojanom; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

kot v večkrat ponovljenem povabilu v Frostovi pesmi Pašnik: »*You come too.*« (Pridi še ti!)

Želim, da bi se moji bralci počutili povabljene v pesem, in čudim se, zakaj si nekateri tako zelo prizadevajo, da bi jih držali na razdalji.

Ali svoje delo vnaprej načrtujete ali pišete kakor in kadar lahko, kar tako, mimogrede? Kaj pišete zdaj?

Če sprašujete o tem, ali imam v glavi načrt, kam bi morala pesem kreniti, ko sedem, da jo napišem, je moj odgovor zelo glasen »ne«. Zame je osnovni užitek pesnjenja prav v odkritju, kam te stvar odnese, denimo do ideje, ki je spočetka nisem imel v mislih ali pa nisem vedel, da jo imam. Začnem z nečim, kar sem videl, z divjo cvetico, z delčkom pogovora, novejšega ali že davnega, z vonjem, z nečim, kar sem prebral … in zaupam moči kompozicijskega postopka.

V nekem trenutku se mi bo odkrilo, kaj so teme in vprašanja pesmi. Če bi že spočetka vedel, pri čem sem, bi me to oropalo užitka odkrivanja. A ker pišem tudi romane in eseje (v glavnem osebne narave, čeprav nekaj malega tudi kritike), me morda sprašujete, ali se v nekem delu dneva posvečam poeziji, v drugem eseju itd.? Odkrito povem, da ne. Delam samo z enim žanrom naenkrat. Večino esejev sem začel pisati po tem, ko sem dokončal zbirke pesmi.

Hvala, da ste mi pomagali pri vprašanju. Pravzaprav imam samo še eno … bolj prošnjo kot vprašanje. Ali nam lahko, če se vam zdi primerno, zaupate svoj priljubljeni verz ali pesem, angleško ali v drugem jeziku, če jo seveda imate?

Iz Wordsworthsove nedokončane *Ekskurzije* (*The Excursion*) lahko navedem odlomek, ki je zame neskončno pomenljiv.

> *Paradiž, nasadi*
> *Elizija, Poljane Sreče – kakor*
> *nekoč iskane že v atlantskih vodah,*
> *zakaj naj bi bile zgolj zgodovina*
> *stvari, ki so minile – le domišljija*
> *nečesa, kar nikoli ni bilo?*
> *Saj Človekov spoznavni intelekt*
> *tu združen z lepim univerzumom*
> *v ljubezni ali sveti strasti najde*
> *vse to že v običajnem sadu dneva.*[1]

Ravno sem resno začel s poezijo, ko sem naletel na ta odlomek, ki me je spomnil na nekaj, kar mi je Allen Ginsberg, čigar poezija je popolnoma drugačna od moje, dejal, ko je videl nekaj mojih zgodnjih pesmi (srečal sem ga na neki literarni konferenci leta 1974): »Preveč se obremenjujete s *poezijo*. To je samo beseda: sama bo poskrbela zase.«

Ko sem začenjal, sem se zelo trudil, da bi našel velike teme, visoke »ideje« itd. Poskušal sem zgraditi fikcijo nečesa, kar, lahko bi rekli, ni nikoli obstajalo. Posvetilo se mi je, da lahko najdem material »že v običajnem sadu dneva«, kot pravi Wordsworth. To idejo na vsakem koraku podpira tudi Frost, a je tu »priljubljenih citatov« preveč, da bi jih navajal.

Omenil bi še pesem št. 372 Emily Dickinson,[2] samo zato, ker ne poznam nikogar, ki bi tako popolno opisal trenutek, ki ga vsi, ki smo že nekaj časa na svetu, dobro poznamo.

Po bolečini čustvo zleseni –
slovesno kakor Grob vsak Živec ždi –
Srce se vpraša: je to On trpel?
In kdaj – prav Zdaj, pred Stotinami Let?

Nogé mehansko stopajo –
po Tleh, skoz Zrak, Povsod –
Lesenost,
ki ji ni več mar,
sprijaznjenost kot kamen, Kvarc –

Ta Ura je Svinčena –
če preživiš, jo pomniš,
kot Zmrzujoči, spomni se Snega –
Zmrazi ga – Zdreveni – potem se vda –

Najlepše se vam zahvaljujem za pogovor.

[1] Pesem ima v slovenski izdaji v prevodu Nade Grošelj zaporedno številko 341.

[2] Pesem je v slovenščini izšla v zbirki *Ta svet ni konec: pesmi in pisma* (prev. Nada Grošelj, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2017).

Dr. Andrej Rahten

Metternich Bele hiše

Ob smrti Henryja Kissingerja (1923–2023)

Ko sem lansko pomlad pisal članek za Zvon ob 250. obletnici rojstva znamenitega avstrijskega državnega kanclerja Metternicha, še nisem mogel vedeti, da se bo konec leta poslovil eden največjih poznavalcev njegovih diplomatskih dosežkov – nekdanji ameriški državni sekretar in zgodovinar Henry Kissinger. A kot mi je ob jutranji kavici na dan njegove smrti kot odziv na moje presenečenje dejal kolega Aleš Maver: »Tudi Kissinger je moral enkrat umreti.« Res je, to velja tudi zanj, čeprav se nam je včasih zdelo, da bo živel večno, saj je v svoji dolgi karieri tako ali drugače svetoval ducatu ameriških predsednikov. Minevala so desetletja, človeštvo je šlo skozi številne zgodovinske prelomnice, padel je berlinski zid, spreminjala se je mednarodna ureditev, a nekako smo vedno znova pričakovali, da bo znal vsako novo svetovno ali regionalno krizo najbolj poglobljeno komentirati prav Kissinger.

Avtorjevo naključno srečanje s Kissingerjem 24. septembra 2007 v New Yorku; foto: osebni arhiv avtorja

V bavarskem mestu Fürth rojeni državnik je do funkcije svetovalca v Beli hiši prehodil zahtevno pot. Judovsko poreklo je učiteljevega sina zaznamovalo že v otroštvu, tri mesece pred zloglasno »kristalno nočjo« je s starši in mlajšim bratom zbežal pred nacističnim nasiljem in se zatekel v New York. Čeprav je (za razliko od brata) vseskozi ohranil značilni nemški naglas, je od takrat svojo identiteto neločljivo povezal z ameriško. Ko je moral nekoč na kolidžu opisati, kaj pomeni biti Američan, je poudaril, da v ZDA lahko hodiš po ulicah s pokončno držo. Judovskemu otroku, ki so ga zaradi njegovega porekla vrstniki pogosto šikanirali, namreč to ni bilo dano. Vzorna akademska kariera na Harvardu je potrdila njegovo vero v deželo priložnosti, verjetno pa bi se kljub svoji pregovorni pragmatični drži čudil, če bi dočakal kongresno zaslišanje predsednice znamenite univerze, ki je pripravljena pozivanje na genocid nad Judi pri sankcioniranju študentov obravnavati samo še »v kontekstu«. Harvardsko obdobje je Kissingerja oblikovalo kot izvrstnega poznavalca mednarodnih odnosov, skoraj dve desetletji je tam vodil tozadevni seminar. Že kot akademik si je ustvaril razvejano mednarodno omrežje znanstev, svoje znanje pa je kmalu dal na razpolago tudi različnim institucijam (in s tem tudi precej zaslužil). Svetovalno funkcijo je nato ohranil še dolgo po slovesu z mesta državnega sekretarja, v bistvu do smrti.

Kissingerjeva politična kariera je bila neločljivo povezana z Richardom Nixonom, ki ju je Alistair Horne v standardnem delu *Kissinger's Year: 1973* poimenoval »zelo čuden par«. 37. predsednik ZDA je njune razlike priznaval, a je menil, da se prav zaradi njih tako lepo dopolnjujeta. Pod Nixonovo zaščito je Kissinger lahko v praksi začel udejanjati tisto, kar je na Harvardu poučeval, pri čemer je vseskozi ostal zvest svojemu občudovanju Metternichovega sistema, ki ga je tematiziral v doktorski disertaciji. Tudi v Kissingerjevem zunanjepolitičnem slovarju sta namreč prevladovali dve stalnici: »legitimnost« in »stabilnost«, rešilni recept pa je videl v »ravnotežju moči«, ki naj bi v multipolarnem svetu jamčil za mir. Ob imenovanju Kissingerja za državnega sekretarja leta 1973 ga je vodilni slovenski dnevnik *Delo* upravičeno poimenoval kar za »Metternicha Bele hiše«. Jugoslavijo je kot svetovalec za nacionalno varnost v Nixonovi delegaciji obiskal že tri leta prej. Kot lahko preberemo v enem od člankov hrvaškega zgodovinarja Tvrtka Jakovine, je izpustil pomembno točko, značilno za takratne državniške obiske pri Josipu Brozu Titu – Kumrovec. Medtem ko si je ameriški predsednik ogledoval rojstni kraj komunističnega voditelja, si je Kissinger vzel čas za ogled zagrebških muzejev, tolmački je razkazal znamenito letalo *Air Force One* in si privoščil kosilo v hotelu Esplanade. Kissinger je bil vedno značilen salonski lev, ki je svoje akademske in politične izkušnje delil z drugimi tudi na številnih družabnih dogodkih. Med eno od večerij v znani newyorški restavraciji ob robu septembrskega zasedanja Generalne skupščine Združenih narodov leta 2007 sem se imel priložnost z njim seznaniti tudi avtor teh vrstic (sliko naključnega srečanja pa je prijazno posnel fotograf takratnega turškega premiera in sedanjega predsednika Erdoğana).

Ob Kissingerjevi smrti smo lahko prebrali različne nekrologe, pričakovano so bili med njimi tudi takšni, ki so ga demonizirali in preštevali žrtve, ki naj bi jih povzročila njegova politika. Največ pozornosti je vzbudil provokativni članek v reviji *Rolling Stone*, ki se je nad njim znesel z nizom kritik, združenih pod ugotovitvijo, da je umrl »zloglasni vojni kriminalec«. A številni so se opredelili do njegove zgodovinske vloge tudi v pozitivnih tonih. Podelitev Nobelove nagrade za mir v Vietnamu leta 1973 se verjetno tudi največjim oboževalcem Kissingerjeve politike zdi kot pretirana gesta, še zlasti če jo obravnavamo v kontekstu žrtev bombardiranja Kambodže in njegove podpore latinskoameriškim diktaturam. Kot politik se je res moral navaditi živeti predvsem z negativnimi komentarji in ostrimi kritikami, a njegovo odprtje vrat »rdeči Kitajski« v času hladnovojnih napetosti je vseeno neponovljiv dosežek, ki bo ostal v vseh zgodovinskih učbenikih. Ko je le pol leta pred smrtjo modri stoletnik še zadnjič obiskal Peking, ga je sprejel celoten državni vrh, celo drugače s pohvalami zadržani Xi Jinping ga je spoštljivo pozdravil kot »starega prijatelja«. A kot je v svoji *Delovi* kolumni ugotovil Luka Lisjak Gabrijelčič, je Kissinger »zaradi svoje dolgoživosti umrl v bistveno drugačnem svetu od tistega, ki mu je dal pečat s svojimi politikami«. Hladnovojne napetosti na meji jedrskega spopada so sicer že dolgo mimo. A vojna v Ukrajini in stopnjevanje starih-novih konfliktov na Bližnjem vzhodu kažeta, da smo spet na nevarni prelomnici. V teh zahtevnih časih, ko se vedno bolj kaže, da mednarodna skupnost tava v začaranem krogu nemoči zagovornikov miru in brutalnosti izvajalcev izvršenih dejstev, bi morali celo največji kritiki Kissingerja priznati, da sta zanj značilni državniška modrost in diplomatska spretnost v današnjem svetu postali redkost.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Štajerski »domači slikar« in portretist Jožef Digl

Baročna umetnost, ki je na Slovenskem za pozno gotiko drugo izjemno ustvarjalno obdobje, se je na osnovi socialne in kulturne kontinuitete vtkala v vse pore takratnega življenja. Čeprav se je večina baročnega duhà do danes že razblinila, so zapisane note in besede, še zlasti pa likovna umetnost zgovorni, a danes že težje doumljivi pričevalci »pozlačenega« 18. stoletja. Barok velja za zadnji celostni kulturni in umetnostni pojav, ki je prepoznavno zaznamoval naše dežele. Razcvet gradbene dejavnosti je za svojo finalizacijo v ustvarjalni vrtinec potegnil likovne dejavnosti, kot so slikarstvo, kiparstvo in razvejana umetnoobrtna dejavnost. Toda v univerzalnem baroku naših dežel bo pozorno oko zaznalo pokrajinske različice in ugotovilo, da se je baročno 18. stoletje najbolj razcvetelo in ustvarilo svojstvene slikovite forme prav na Štajerskem. Bujne oblike kiparskega in rezbarskega okrasja neštetih oltarjev so večinoma kot središčni odraz popolnosti dopolnjevale slike, ki pa kljub široki paleti cerkvenega in posvetnega slikarstva pogosto ne dosegajo mojstrov dleta. Ne moremo se več vživeti v še do druge svetovne vojne ohranjene nepregledne slikarske zbirke v fevdalnih interierjih, kjer je prevladovala mitologija, historija in seveda portretne galerije. Pri slednjih je šlo prej za reprezentančno predstavitev družinskih članov kot pa za likovno kakovost.

Tako se je mogel sicer provincialni slikar Jožef Digl uveljaviti kot portretist plemiških družin dornavskih Attemsov in soboških Szapáryjev, posvečal pa se je tudi slikanju oltarnih podob. Čeprav je bil za časa svojega življenja bržkone ugleden slikar, danes za njim ostaja presenetljivo skromen opus, tudi v pisnih virih je njegovo ime komajda zabeleženo. Njegova vloga v štajerskem slikarstvu se razkriva šele v zadnjem času.[1]

J. Digl, *Portret grofice Attems*, ©Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož

V »domačem« Ljutomeru zato, ker je leta 1747 delal za tamkajšnjo cerkev, leta 1756 pa naslikal danes žal izgubljeno oltarno podobo umirajočega Jožefa. Leta 1755 je Diglu, lastniku trške hiše v Ljutomeru, umrla žena Marija Ivana. Toda ovdoveli Digl, ki najbrž ni bil ljutomerski rojak, se je že naslednje leto poročil v dobrih dvajset kilometrov oddaljeno Radgono, kamor je takrat še sodil ljutomerski vikariat. Zgovoren je zapis o ženinu »tržanu in slikarju Tiglu iz Ljutomera« in nevesti »pošteni devici Magdaleni Lidl«. Slikarjeva življenjska pot se je v Radgoni tudi sklenila, in sicer 18. marca 1765, a o njegovi starosti in morebitnih potomcih ni zapisov.

Jožef Digl je pozornost zgodovinarjev pritegnil s portreti družine Attems, ki so v dornavski graščini pri Ptuju preživeli drugo svetovno vojno, zatem pa bili razdeljeni med muzeja na Ptuju in v Mariboru. Znanih je sedem slik, a sodeč po starih fotografijah interierjev je bilo v Dornavi najbrž več njegovih portretov, še zlasti glede na časovni razpon datiranih slik, nastalih v letih med 1736 in 1754, kar priča o tem, da so dornavski Attemsi slikarja zaposlovali daljše časovno obdobje. Naročnik portretne galerije je bil grof Tadej Kajetan Attems, ki je bil po Sauerjih od leta 1737 lastnik Dornave. Štirje skoraj dva in pol metra visoki celopostavni portreti so baročno reprezentančne upodobitve naročnika Tadeja Kajetana, njegove soproge Marije Ane, roj. grofice Wurmbrand, z mladoletnim sinom Jožefom Bernardom (obe deli danes hranijo na Ptuju) ter bratov dornavskega graščaka, mlajšega Ernesta Amadeja in starejšega Franca Dizme, kasnejšega ljubljanskega knezoškofa (slednja sta danes v Mariboru). V družbi teh del so bili v slavnostni dvorani z odličnimi freskami poveličanja Herakleja, delo Janeza C. Wagingerja (1708), še vsaj trije Diglovi portreti zakoncev – grofa Bernarda Attemsa in njegove soproge Marije Ane, roj. grofice Wurmbrand – v lovski opravi ter rokokojsko laskavi portret žal anonimne grofice Attems v sinje modri obleki (vsi trije so danes na Ptuju).

Portreti razkrivajo slikarjevo razgledanost v sočasni portretistiki, ki jo je seveda najlažje komponiral s pomočjo grafičnih predlog po ustaljenih shemah. Njegovi upodobljenci so statični, kot da bi se ustavili v svojem času, in držijo distanco do gledalca. Diglova slikarska zgovornost se izraža predvsem v slikanju bogatih interierjev s poudarjeno auličnim okoljem arhitekturne kulise in s težkimi draperijami zastora, ki se v vetru pregiba v številne gube, s čimer ustvarja videz dvorne grandioznosti in odličnosti prezentirane osebe. Podoben, a ne prepričljiv nemir se prenaša na zadržane poglede upodobljencev, katerih oblačila v šelestu dragocenih tekstilij ne omilijo otrplih drž. Pri slikanju interierskega okrasja in oblačil, na katerih slikar vsako gubo, čipko, našitek ali pentljo obravnava s krojaško pedantnostjo, so mu municiozne podrobnosti sugerirale grafične predloge. Nasičenosti Diglovih portretov ne gre razumeti kot »strah pred praznim prostorom«, ampak enostavno kot veselje do baročne krasilnosti, nenazadnje pa je vplivala tudi na ceno. K razkošnemu vtisu prispeva še svetla barvitost, ki ob igrivih detajlih in ostrem gubanju draperij že napoveduje nov čas rokokojske igrivosti. Čeprav portretni izrazi niso najzgovornejši, je šarm celote zadovoljil naročnika. Dejstvo, da plemstvo pogosto ni bilo izbirčno pri oddajanju naročil, potrjujejo tudi drugi portreti: dva diglovska dopasna portreta Szapáryjev s soboškega gradu (1748 in 1753, danes v Budimpešti) in dve plemkinji (1745) neznane provenience v Gorenjskem muzeju v Kranju. Zaradi teh del velja Digl za edinega »domačega« baročnega slikarja na Štajerskem, ki se je uspešno ukvarjal s portretom.

Preseneča pa, da v slikarjevem vsaj dobra tri desetletja trajajočem delovanju in ne glede na znanstva med potencialnimi naročniki danes poleg prevladujoče portretistike poznamo le nekaj slik cerkvenega značaja. Upravičeno se lahko vprašamo tudi, kako da v hrvaškem sosedstvu in v Radgoni onkraj Mure, kjer je preživel dolga leta, njegove slike doslej niso bile identificirane. Objavljene so bile le oltarne slike *Umirajoči sv. Jožef v Ljutomeru* (1756, arhivska omemba), oltarni sliki *Sv. Janez Nepomuk* (1749) in *Sv. Karel Boromejski* (1750) v Martinovi cerkvi v Martjancih ter velika oltarna slika *Marijinega rojstva* (1745) v Marijini

cerkvi v Tišini. Njim lahko dodamo še oltarni sliki *Poklon sv. Treh kraljev* (1745) iz Miklavža pri Ormožu,[2] *Sv. Janeza Nepomuka* v Jernejevi cerkvi v Slovenski Bistrici ter sliko *Sv. Janez Nepomuk spoveduje kraljico* v podružnici sv. Janeza Nepomuka v Razkrižju pri Ljutomeru. Slednji sicer nista podpisani, a likovno in stilno razkrivata slikarjev čopič. Od Diglovega »žarišča« delovanja je najbolj oddaljen *Nepomuk* v Slovenski Bistrici; ob tem pomislimo na družinske vezi bistriških Attemsov z dornavsko vejo. Na sočasnih slavoločnih oltarjih kiparja Jožefa Holzingerja sta namreč dve sliki istega formata: Diglov *Nepomuk* na levem oltarju in *Sv. Boštjan*, kakovostno delo, ki je nastalo v senci slavnega beneškega slikarja Luca Giordana, na desnem. Po formatu bi lahko sklepali, da je obe sliki bistriški cerkvi daroval isti dobrotnik.

J. Digl, *Janez Nepomuk*, župnijska cerkev sv. Jerneja, Slovenska Bistrica; foto: F. Šerbelj

Težavno prepoznavanje Diglovih del gre pripisati dejstvu, da se njegovi portreti in cerkvene slike razlikujejo v tem, da so aristokrati, se razume, kaligrafsko zmodelirani, zaradi portretne pričevalnosti pa obrazi niso »standardizirani«, medtem ko so obrazi svetnikov posplošeni. Tudi na cerkvenih slikah je prizorišče dogajanja na realnih tleh. Tako podobo praškega mučenca dopolnjuje veduta Prage z nepogrešljivim metanjem nesrečneža z mosta v reko. Marijino rojstvo v Tišini je umeščeno v prostor mogočne arhitekture, ki ga je narekoval format 335 cm visoke slike. Diglovi prepoznavni detajli so draperije, katerih gubanje spominja na sočasne rezbarije zrelih del mariborskega rezbarja Jožefa Holzingerja. V tem kontekstu so še posebej razpoznavne voluminozne in ostro lomljene globoke gube belih duhovniških koretljev.

Dela Jožefa Digla, ki je slikal le v olju, najdemo le na severovzhodnem koncu slovenske Štajerske. V štajerskem sakralnem slikarstvu, ki v primerjavi s kiparstvom še ni dovolj raziskano, Diglov delež gotovo predstavlja pomemben prispevek domači baročni paleti, a se glede na skromno število ugotovljenih del še lahko nadejamo novih atribucij.

J. Digl, *Janez Nepomuk spoveduje kraljico*, cerkev sv. Janeza Nepomuka, Razkrižje pri Ljutomeru; foto: F. Šerbelj

Opombe

[1] Renata Komič Marn, »Portretna galerija Attemsov iz dvorca Dornava in drugi portreti Jožefa Digla: prispevek k opusu in biografiji baročnega slikarja,« *Kronika* 1, št. 71 (2023): 73–100 (z viri in literaturo).
[2] Nanjo me je prijazno opozorila kolegica Simona Menoni.

Mag. Jan Dominik Bogataj OFM

Frančiškanska knjižnica in muzej s pinakoteko

Frančiškanski muzej in pinakoteka kot samostojna enota tvori s knjižnico celoto novo zasnovane kulturne in umetnostno-zgodovinske ponudbe frančiškanskega samostana Ljubljana Center kot matične hiše Slovenske frančiškanske province sv. Križa. Knjižnica – ki je z okrog 70.000 knjižnih enot gradiva in približno sedmino vseh inkunabul na naših tleh največja samostanska knjižnica na Slovenskem – in novo zasnovani muzej predstavljata razstavni prostor za predstavitev nekaterih najpomembnejših kulturno-umetniških predmetov, ki jih hrani samostan.

Odgovornost do izročene dediščine narekuje potrebo po skrbni hrambi in odpira možnost za večjo javno dostopnost. Namen prenovljene knjižnice in novega muzeja je podrobna predstavitev značilno frančiškanskih – ali s frančiškani povezanih – eksponatov ali osebnosti na eni ter vzpostavitev sodobnega muzejskega prostora z raznolikim fondom, namenjenega širšemu krogu obiskovalcev, na drugi strani. Zasnova je tako sinteza med predstavitvijo frančiškanske identitete skozi zgodovino na območju Ljubljane in prikazom širše kulturno-umetnostne dediščine, zanimive za čim širši krog domače in tuje javnosti.

Muzej s pinakoteko

Ob vhodu v muzejske prostore obiskovalca pozdravi kronogram, na katerem poudarjene rimske črke sestavljajo letnico 2023 – leto ustanovitve muzeja.

In prInCIpIo LoCVs MVsIs fVIt,
nVnC hIC
VnICo qVI artes InspIrat, InspIratIo Ipsa et artIfeX est,
CantIbVs CanVnt CoLores LItteraeqVe

Sprva je bil ta kraj namenjen muzam,
zdaj pa tod
edinega navdihovalca umetnosti, ki je sam po sebi Navdih in Umetnik,
slave barv in črk napevi.

Muzejske prostore sestavljata dve enoti: *zakladnica*, kjer so predstavljeni najpomembnejši in najdragocenejši predmeti in knjige iz knjižnične zbirke, in *pinakoteka*, kjer visijo najznačilnejše likovne umetnine samostanske zbirke.

Zakladnica

Gradivo v zakladnici je predstavljeno po tematskih sklopih, ki v splošnem sledijo kronološkemu zaporedju: zgodovina frančiškanov v Ljubljani namreč obsega obdobje osmih stoletij, od 13. do 21. stoletja.

Na začetku muzejske postavitve se nahaja najstarejša srednjeveška listina v zbirki: privilegij (*Ad consequendam gloriam*) papeža Klemena IV. iz leta 1265, s katerim je redu manjših bratov zagotovil pravico, da v krogu več kot 500 metrov od njihovih samostanov ne sme biti postavljen noben drug samostan, cerkev ali oratorij drugih beraških redov.

Med predmeti iz poznega srednjega veka izstopa polihromiran gotski kip Rožniške Madone iz sredine 15. stoletja, ki je eden izmed izredno redkih ohranjenih gotskih (sakralnih) predmetov v osrednji Sloveniji.

Med bogato pisno dediščino naprej najdemo rokopisne kodekse iz zgodnjega 15. stoletja, nato več rokopisnih fragmentov – tudi z bogatimi iluminacijami –, ki so bili uporabljeni za vezave knjig, in zatem velik rokopisni psalterij za korno molitev ter rokopise v hebrejskem in arabskem jeziku. Sledi predstavitev izbranih inkunabul: samostan jih hrani kar 117 in tako predstavlja najbogatejšo zasebno zbirko najzgodnejših tiskov na Slovenskem. Za njimi so razstavljeni še nekateri drugi starejši tiski, med katerimi velja izpostaviti izjemno rariteto, 2. izdajo temeljnega Kopernikovega dela *De revolutionibus orbium coelestium* (1566), ene najpomembnejših znanstvenih publikacij novega veka, s katero je soncu dodelil osrednji položaj v solarnem sistemu in zemljo postavil v položaj vrtečega se planeta.

Nato sledijo najpomembnejši slovenski tiski. Med njimi je morda najznamenitejša knjiga v zbirki nasploh: izvod Dalmatinove *Biblije* (1584) s podpisom Primoža Trubarja – gre torej za Trubarjev osebni izvod. Med razstavljenimi raritetami je posebnega pomena tudi prva izdaja Prešernove pesnitve *Krst pri Savici* (1836), ki ji izjemno vrednost daje avtorjevo osebno posvetilo svojemu pravniškemu kolegu, sodniku Josefu Pillmanu. Obenem je predstavljena tudi rokopisna zbirka pesmi Prešernovega sodobnika in prijatelja, pesnika p. Benvenuta Crobatha, ki je nastajala prav med dopisovanjem s Prešernom.

Nekaj predmetov, ki jih hrani zakladnica, ponazarja tudi baročno obdobje. Mednje sodijo razstavljena liturgična oblačila in posodje, poleg tega pa tudi izjemno pomemben, a doslej skorajda neznan vir: kronika *Bosna Seraphica*, ki jo je leta 1780 zapisal p. Maver Fajdiga (t. i. *Fajdigova kronika*). V njej opisuje zgodovino frančiškanskega reda na Balkanu, s posebno pozornostjo pa opisuje vse frančiškanske samostane tedanje hrvaško-kranjske province.

Del zakladnice sta tudi dve pomembni etnološki zbirki, ki sta ju osnovala dva slovenska misijonarja: marquettski škof Friderik Irenej Baraga (1797–1868) in misijonar na Kitajskem, frančiškan p. Engelhard Avbelj (1887–1928). Prva obsega predmete iz vsakdanjega življenja Otavcev in Očipvejcev (indijanci Otazva in Ojibiua na območju Velikih jezer v Severni Ameriki) in njegov slovar očipvejskega jezika. V drugo zbirko pa spadajo različni predmeti iz kitajske kulture in nekaj katoliških tiskov v kitajščini.

Predstavljeno je tudi delo p. Stanislava Škrabca (1844–1918), očeta slovenske fonetike in enega največjih slovenskih jezikoslovcev nasploh. Ko je moral slednji pred vihro soške fronte med prvo svetovno vojno pribežati v Ljubljano, je s seboj prinesel svoje izvode platnic revije *Cvetje z vrtov sv. Frančiška*, kamor je zapisoval

Pinakoteka; foto: osebni arhiv avtorja

svoja jezikoslovna dognanja. Posebno vrednost tem izvodom daje dejstvo, da vsebujejo avtorjeve rokopisne komentarje.

Prvo polovico 20. stoletja predstavljata dva predmeta uglednega slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika, ki je bil sicer tudi član Frančiškovega svetnega reda. Njegova znamenita rdeča monštranca, zasnovana prav za frančiškansko cerkev v Ljubljani, velja za eno njegovih najpomembnejših del na področju liturgičnih predmetov. Pod njo se nahaja eden od dveh unikatnih šahovskih kompletov, ki ju je zasnoval mojster Plečnik; razstavljeni je bil prav tako narejen za ljubljanske frančiškane.

Muzejska postavitev se sklene s tematskih sklopom, ki je namenjen predstavitvi zahtevnega obdobja druge svetovne vojne, ko so se tudi frančiškani znašli v težavnem položaju med dvema, v državljansko vojno vpletenima stranema. Razstavljenih je nekaj izjemno redkih medvojnih tiskov in dokumentov, nad katerimi visita dve zastavi: originalna zastava kraljevine Italije, ki je plapolala na samostanu v času italijanske okupacije (1941–1943), in kopija stare slovenske zastave, ki so jo slovenski odporniki že med vojno obesili na zvonik cerkve.

Pinakoteka

Galerijska postavitev obsega reprezentativni del širšega fonda likovnih umetnin, ki jih hrani ljubljanski frančiškanski samostan. Kronološko se lok predstavljenih umetnin razpenja od 16. do 20. stoletja, poseben poudarek pa je na baročnem obdobju, ko je nastalo največ slik, ki so danes v lasti samostana.

Zbirka se začenja z dvema ikonama. Prva, mnogo pomembnejša in starejša, je *Mati tolažbe in sv. Janez Krstnik*, ki verjetno spada v kretsko šolo 16. stoletja, druga pa je baročna kopija brnske črne Madone z umetelnim rezljanim in pozlačenim okvirjem.

Sledita dve baročni platni tuje provenience, *Poklon pastirjev* še neznanega beneškega mojstra bassanove tradicije in *Žalostna Mati Božja* neznanega, verjetno južnoitalijanskega oz. španskega slikarja. Postavitev nato predstavi dve osrednji osebnosti domačega, kranjskega baroka. Valentin Metzinger, ki je bil vse do smrti tesno povezan s frančiškani – celo v svoji oporoki si je namreč zaželel pokopa v preprost grob križnega hodnika ob nekdanji frančiškanski cerkvi na današnjem Vodnikovem trgu –, nastopa s tremi pomembnimi platni. Sledi manjše delo, *Sv. Bonaventura*, izpod čopiča Antona Cebeja. Na tem mestu se tako srečamo s polovico t. i. velike četverice kranjskega baročnega slikarstva (ki jo dopolnjujeta Fortunat Bergant in Franc Jelovšek).

Dobo t. i. izzvenevanja baroka ob koncu 18. stoletja učinkovito ponazarjata dva poznobaročna slikarja: slovenski slikar Leopold Layer, avtor ene najznamenitejših slovenskih slik, brezjanske milostne podobe *Marije Pomagaj*, in bavarski slikar Janez Andrej Herrlein, ki je na Kranjsko prinesel svojski slikarski stil.

Vsebinski prehod v slovenskem slikarstvu ob koncu 19. in začetku 20. stoletja nazorno prikazujeta deli bratov Šubic: najprej stvaritev Janeza Šubica, *Sv. Anton Padovanski*, ki v zgodnji nebeški sferi še ohranja poteze poznobaročnega pietizma

2. polovice 19. stoletja, in zatem mojstrovina Jurija Šubica, *Marijino obiskanje*, ki velja za eno najpomembnejših slik slovenskega slikarstva, saj že na široko odpira vrata realizmu zgodnjega 20. stoletja in s tem tudi impresionizmu in ekspresionizmu. Zbirko dopolnjujeta dve deli, ki že vključujeta ta impresionistični zanos: intrigantno majhno platno Riharda Jakopiča, *Krst v Jordanu*, ki je nastalo okrog leta 1900, in pa Sternenova skica za stropne freske glavne ladje ljubljanske frančiškanske cerkve.

Knjižnica frančiškanskega samostana Ljubljana

Zgodovina knjižnice
Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani velja za najbogatejšo in najzanimivejšo samostansko knjižnico na Slovenskem, saj je obenem najstarejša neprekinjeno delujoča knjižnična ustanova na naših tleh. Njeno bogato, osemstoletno zgodovino izrisuje anaforičen latinski napis, ki stoji pri vhodu vanjo.

s. XIII condita
Začetki knjižnice segajo v zgodnje 13. stoletje, saj so se frančiškani na povabilo oglejskega patriarha Bertolda V. v Ljubljano naselili že leta 1233. Na današnjem Vodnikovem trgu so konventuali postavili samostan, ki je gotovo že premogel vsaj kakšen *armarium*, prostor za najnujnejše knjige, potrebne za skupno življenje in bogočastje. Glede na Valvasorjevo veliko veduto Ljubljane je moč sklepati, da se je knjižnica nahajala v zahodnem traktu, in sicer v kotu križnega hodnika.

s. XIV incensa
Leta 1382 je samostan do tal pogorel, a je bil med letoma 1403 in 1412 obnovljen.

s. XV observantibus tradita
Ko je v 15. stoletju pod deželnimi glavarji Auerspergi provinca sprejela observantsko reformo, so morali konventuali zapustiti samostan. Naselila ga je druga veja reda manjših bratov, observanti, ki so se od vseh najintenzivneje ukvarjali s knjigo, knjižničarstvom in izobraževanjem.

s. XVI partim dispersa
V času protireformacije so frančiškani popolnoma zapustili samostan – v njem naj bi ostal samo en redovnik – in se leta 1596 tudi izselili iz Ljubljane.

s. XVII iterum congregata,
Ob vrnitvi leta 1602 je bilo veliko knjig začasno preseljenih v graški frančiškanski samostan. V času od 1596 do 1602, ko so v samostanu bivali oskrbovanci cesarskega špitala, se je veliko knjig izgubilo ali pa si jih je prisvojil špitalski upravnik, ki so ga redovniki preko škofa Hrena leta 1609 zaprosili, naj jim knjige in knjižnični inventar vrne.

s. XVIII locupletata et trans fluvium translata
Za dejanskega ustanovitelja knjižnice velja p. Žiga (Sigismundus) Škerpin (1689–1775), teološki pisatelj, provincial, generalni vizitator samostanov na Ogrskem, v Avstriji, na Bavarskem, v Benečiji in v Rimu ter generalni definitor. S pomočjo donacij je zagotovil

Prenovljena Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani; foto: osebni arhiv avtorja

poseben fond za nabavo knjig za ljubljanski frančiškanski samostan, v katerega so prispevali tudi številni znameniti Kranjci in Ljubljančani. Knjižnični fond se je v dvajsetih in tridesetih letih 18. stoletja zelo hitro povečeval, zato je v letih 1733–1735 dal zgraditi nov prizidek s knjižnico, ki je bila okrašena s poslikanim stropom in opremljena v baročnem slogu. Škerpin je tudi veliko potoval po Evropi. Prav na svojih številnih vizitacijah in potovanjih je najverjetneje nakupil ali prejel veliko knjig, s katerimi je napolnil ljubljansko samostansko knjižnico. Nakupe, pa tudi del že obstoječega gradiva je zvezal eden od ljubljanskih knjigovezov, pri tem pa je bilo poskrbljeno za enotno vizualno podobo zbirke: knjige so namreč vezane v nebarvan (bel) pergament ali pa (prav tako belo) galunsko kožo. Celoten fond naj bi v začetku druge polovice 18. stoletja štel več kot 4000 zvezkov. V 2672 volumnih najdemo Škerpinov exlibris, ki kljub temu, da se pričenja s značilnim »Ex libris« (Ab A. R. P. Sigismundo Skerpin), poudarja skupnostni namen njegovih nakupov (»pro Bibliotheca Labacensi PP. Franciscanorum«). Celoten Škerpinov projekt je bil eden osrednjih prispevkov k ljubljanski baročni »znanstveni renesansi«, njegova zbirka pa je veljala za najbogatejšo frančiškansko zbirko in eno najpomembnejših zbirk na Kranjskem nasploh.

Leta 1784 je bil z jožefinskimi dekreti samostan bosonogih avguštincev ukinjen in dodeljen frančiškanom, ki so izvajali šolsko dejavnost in socialno delo, predvsem pa so prevzeli dušno pastirstvo v novoustanovljeni župniji. S prejšnjega mesta na današnjem Vodnikovem trgu so tedaj v svoje novo bivališče na današnjem Prešernovem trgu, kjer knjižnica domuje še danes, prinesli tudi knjige in listine.

s. XIX nova domo accepta

Natančnejših podatkov o lokaciji in ureditvi knjižnice v začetnem obdobju bivanja frančiškanov na Prešernovem trgu ni. Izjema je omemba v *Fajdigovi kroniki*, in sicer da je p. Lenart Košar, ki je bil gvardijan med letoma 1814 in 1823, dal zgraditi nove oziroma razširiti obstoječe knjižnične prostore. Sedanjo dvonadstropno stavbo z dvema knjižničnima galerijama na današnji lokaciji samostana so po načrtih graškega arhitekta Raymunda Jeblingerja zgradili po potresu leta 1896, za časa gvardijana p. Hugolina Sattnerja.

s. XX confundendo salvata

Leta 1919 je bila knjižnici dodana čitalnica. Le nekaj desetletij po novi postavitvi, leta 1933, naj bi knjižnica doživela nekakšno prenovo, saj je bila, kot poročajo viri, že zelo zanemarjena in zapuščena. Med drugo svetovno vojno so odstranili skoraj vse dvojnike knjig, pri čemer so večinoma ostale le platnice in nekateri drugi fragmenti vezav (približno 200 enot t. i. *membra disecta*). Pred drugo svetovno vojno je knjižnica doživela poskus popolne preureditve postavitve gradiva, in sicer po temah, kar pa je bilo le deloma udejanjeno. Morda so bile knjige na ta način rešene pred nemškim okupatorjem, a po vojni je generalni vizitator odredil, naj se uvede stara postavitev

glede na velikost (formate). Leta 1970 so bili prostori knjižnice skoraj porušeni v korist nakupovalnega centra oz. nove Kraigherjeve ploščadi, vendar je odlok o spomeniškem varstvu knjižnice iz leta 1952 to preprečil.

a. D. MMXXIII vero renovata

V letih 2022–2023 je bila knjižnica temeljito prenovljena v skladu s strogimi smernicami ZVKDS. Vsi električni vodi so bili zamenjani, vgrajena je bila nova celostna razsvetljava, ki je nadomestila staro iz šestdesetih let 20. stol., vsa okenska krila so bila temeljito obnovljena, prav tako leseni in keramični tlaki. Odkritje desetletja mirujoče nevarne zidne gobe je pripomoglo, da je objekt zdaj s tega vidika temeljito saniran. Na novo so bila postavljena tudi likovna dela. Januarja 2023 je knjižnica kot prva frančiškanska knjižnica v Sloveniji pristopila v vzajemni bibliografski sistem Cobiss.SI in katalogizacija se je začela z vnosom vseh inkunabul. Na hodniku ob knjižnici je bila urejena tudi nova arhivska soba, v kateri je shranjeno provincialno, samostansko in župnijsko arhivsko gradivo. Deloma se je spremenila tudi postavitev knjig: v pritličju in na prvi galeriji se sedaj res strogo nahaja zgolj historični del zbirke, ki obsega gradivo, natisnjeno do ok. leta 1850, medtem ko je na drugi galeriji postavljeno mlajše gradivo. Da bi rešili problem prostorske stiske, je bilo nekaj predvsem mlajše periodike in leposlovja izločenega.

Knjižnični fond

Historični in sodobni del knjižničnega fonda skupaj obsegata približno 70.000 enot gradiva. Posebej dragocena je zbirka najstarejšega gradiva, ki obsega 117 inkunabul, dva rokopisna kodeksa in štiri rokopisne psalterije večjega formata. Bogastvo fonda ponazarja neprecenljivo vlogo frančiškanov v knjižni kulturi na Slovenskem, še zlasti za časa baroka. Zbirka priča o tem, da je bil samostan skozi zgodovino izjemno dobro vpet ne le v slovenske kulturne, verske in politične tokove, ampak tudi v evropski kulturni prostor.

Knjižnica je v preteklosti doživela že več poskusov katalogizacije. Najstarejši katalog naj bi nastal leta 1491, ko so samostan na Vodnikovem trgu zapustili konventuali in ga naselili observanti, za sedaj ni znan. Žal je zelo verjetno, da je bil ta rokopisni katalog uničen. Iz zgodnjega in poznega 20. stoletja obstaja več poskusov abecednega imenskega, abecedno-stvarnega, strokovnega ter matičnega knjižnega kataloga, vendar nobeden od njih ni popoln.

Zgolj Škerpinove knjige so natisnjene v desetih različnih jezikih: v arabskem, flamskem, francoskem, grškem, hebrejskem, italijanskem, kaldejskem, latinskem, nemškem in španskem. Poleg tega v zbirki najdemo tudi knjige v nizozemščini, stari češčini in drugih, predvsem evropskih jezikih.

Dela so uvrščena v štirinajst strokovnih skupin, nekatere od teh pa vsebujejo še podskupine: 1a. Sveto pismo, njegova razlaga, konkordance, 1b. Hermenevtika, uvod v sveto pismo, biblično starinoslovje, 2. dela cerkvenih očetov, učenikov in drugih, zlasti bogoslovnih pisateljev. Patrologija, 3a. Dogmatika, 3b. Moralka, 3c. Knjige o spovedi, 4. Pridige, kateheze, 5. Apologetika, 6a. Ascetične knjige, 6b. Premišljevanje in molitveniki, 7a. Življenje Jezusa Kristusa in Blažene Device Marije, 7b. Biografije sploh, 8a. Cerkveni zbori, sinode, cerkvene določbe, 8b. Kanonično in civilno pravo, 8c. Liturgične knjige, 9a. Cerkvena zgodovina, cerkveni (zbori), redovi, misijoni, 9b. Svetovna zgodovina in pomožne znanosti, zgodovine sploh: geografija,

statistika, kronologija, arheologija, heraldika, sfragistika, 10a. Filozofija: logika, psihologija, sociologija, pedagogika, 10b. Fizika in kemija, geologija, rudninoslovje, zoologija, fiziologija, živinoreja ipd., 10c. Tehnika: matematika, astronomija, navtika, 11a. Poezija in retorika, 11b. Slikarstvo, kiparstvo, stavbarstvo, 11c. Besednjaki in slovnice, 11d. Beletristika, 12. Medicina, 13. Vodilo, konstitucije in druge določbe za I., II., III. Red sv. Frančiška, 14. Beletristika, politične in druge knjige razne vsebine.

V knjižnici je tudi precej novoveškega rokopisnega gradiva, zbirka notnega gradiva p. Hugolina Satnerja, večja količina starejšega fotografskega gradiva in starejše periodike, zbirka cerkvenih podobic, zbirka razglednic, zbirka drobnejših tiskov, numizmatična zbirka, zbirka odlikovanj, listin in diplom, zbirka plakatov in zemljevidov. Posebnost knjižnice je obširna zbirka več kot tri tisoč molitvenikov v več kot petnajstih jezikih.

V osmih razstavnih vitrinah v pritličju si obiskovalci lahko ogledajo še več raznovrstnega gradiva iz knjižnice. Posebej so izbrane knjige v različnih jezikih, nato knjige s posvetili uglednih osebnosti, rokopisne pridige frančiškanskih baročnih avtorjev, starejši tiski frančiškanskih avtorjev, osebni predmeti znamenitega frančiškanskega skladatelja p. Hugolina Sattnerja in nekatere druge znamenitosti. Razstavo skleneta vitrini, v katerih se lok zgodovine razpne vse do sedanjosti: prikazano je sodobno znanstveno in literarno ustvarjanje frančiškanov, s katerim izkazujejo zvestobo stoletni tradiciji svojih predhodnikov.

Viri in literatura

Bahor, Stanislav. »Ljubljana 3: Frančiškanski samostan – Knjižnica = Laibach 3: Bibliothek der Franziskanerklosters.« V: *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*, 198–199. Hildesheim-Zürich-New York: Olms-Weidmann, 1997.

Bahor, Stanislav. *Razvoj in pomen starejših samostanskih knjižnic in njihov položaj v sodobnem knjižničnem informacijskem sistemu v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana, 2003.

Berčič, Branko. *O knjigah in knjižničarstvu: razvojne študije in analize*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Oddelek za bibliotekarstvo), 2000.

Dolar, Jaro. »Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku.« V: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija*, 44–48. Kamnik: Kulturni center Kamnik, 1993.

Dolar, Jaro. »Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani.« V: *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, 434–455. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Dular, Anja. *Živeti od knjig: zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije, 2002.

Fajdiga, Maver. *Bosnia seraphica seu cronologico-historica descriptio provinciae Bosnae dein Bosnae-Croatiae nunc s. Crucis Croatiae-Carnioliae* (kronika – rokopisno arhivsko gradivo FSLJ), 1777–1780.

Friš, Darko. »Frančiškanski samostan Marijinega oznanjenja po letu 1903.« V: *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, 219–255. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Golob, Nataša. »Kadelne iniciale v dveh volumnih frančiškanskega graduala.« V: *Zbornik za umetnostno zgodovino (Nova vrsta)* 38 (2002): 152–183.

Golob, Nataša. »Decorated edges: works of art as evidence.« V: *Bibliologia: An International Journal of Bibliography, Library Science, History of Typography and the Book*, 249–263. Pisa-Rim: Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, 2007.

Gspan, Alfonz, in Josip Badalić. *Inkunabule v Sloveniji*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1957.

Kos, Milko, in France Stele. *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji = Codices aetatis mediae manu scripti qui in Slovenia reperiuntur*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1931.

Lesar, Marko. *Arhitektura beraških redov in nekdanji ljubljanski frančiškanski samostan: njegova arhitektura in oprema*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Oddelek za umetnostno zgodovino), 1997.

Lesar, Marko. »Nekdanji ljubljanski frančiškanski samostan, njegova arhitektura in oprema.« V: *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, 149–200. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Miklavčič, Maks. »Skerpin Ziga.« V: *Slovenski biografski leksikon*, 329. Ljubljana: SAZU, 1967.

Mlinarič, Jože. »Frančiškanski samostan od ustanovitve okoli leta 1240 do preselitve leta 1784.« V: *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, 81–149. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Ožinger, Anton. »Frančiškanski samostan v Ljubljani od preselitve leta 1784 do leta 1903.« V: *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, 201–219. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Pivec-Stelè, Melitta. »Srednjeveške knjižnice v Sloveniji.« *Knjižnica* 15, št. 3–4 (1971): 87–97.

Svoljšak, Sonja, 2002: Membra disiecta. *Iz sklopa vezav 17., 18. in 19. stoletja v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo), 2002.

Svoljšak, Sonja. »*Membra disiecta*: Iz sklopa knjižnih vezav 17., 18. in 19. stoletja v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani.« *Knjižnica: Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 47, št. 1–2 (2003): 131–145.

Svoljšak, Sonja. »Naključja po Koperniku. Kopernikovo delo *De revolutionibus orbium coelestium libri VI* v knjižnici Frančiškanskega samostana v Ljubljani: novo odkritje,« *Delo,* 2. december 2006, 19.

Svoljšak, Sonja. *Knjižna zbirka p. Žige Škerpina (1689–1755) v ljubljanskem frančiškanskem samostanu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo), 2007.

Svoljšak, Sonja. »Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu.« V: *Knjižnica: Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 53, št. 1–2 (2009): 7–31.

Svoljšak, Sonja. »Knjige in knjižnice v Fajdigovi *Bosnia seraphica* (1777).« *Clotho* 5, št. 2: [v pripravi], 2023.

Škofljanec, Jože. »Red manjših bratov (O.F.M.) in provinca Sv. Križa.« V: *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*, 10–79. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Škofljanec, Jože. »Pol tisočletja frančiškanske province sv. Križa.« *SLO: Časi, kraji, ljudje* 4 (2014): 26–31.

Špelič, Miran. »Rekviem za samostansko knjižnico … ali aleluja?« *Knjižnica* 55, št. 4 (2011): 17–29.

Usenik, Sabina. *Frančiškanska knjižnica v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Oddelek za bibliotekarstvo), 1999.

Vodopivec, Ines, Felicijan Pevec in Jedert Vodopivec. *Flores in colores: Barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem = Colourful Documents of 16th Century Culture in Lower Carniola. Knjige iz Frančiškanskega samostana Novo mesto*. Ljubljana: Brat Frančišek, 2010.

Vodopivec, Jedrt. »Trajnost dediščine na papirju.« *Arhivi* 26, št. 1 (2003): 23–30.

Mag. Miha Mlinar

Arheološki biseri Posočja

Ko pomislimo na Posočje, se najprej spomnimo na lepoto smaragdne reke Soče in njenih pritokov, a ponuja še veliko več, med drugim tudi izjemno kulturno dediščino, znotraj katere ima arheološka dediščina prav posebno mesto. Obsežen del arheološkega bogastva s skrajnega severozahodnega dela Slovenije hrani in predstavlja Tolminski muzej v historičnem Coroninijevem dvorcu sredi Tolmina. V stalni arheološki zbirki je na ogled bogat izbor najdb, ki kažejo na poselitev tega prostora od starejše kamene dobe do slovanskega prihoda. Nekaj zanimivih poudarkov bogate arheološke podobe, ki kaže na svojstvenost tega prostora, bomo predstavili v nadaljevanju.

Za najzgodnejšo, srednjekamenodobno poselitev območja so značilna drobna kamnita orodja, t. i. mikroliti, odkrita na še danes živečih tolminskih in kobariških pašnih planinah visoko nad levim bregom Soče. Te najdbe nakazujejo na prisotnost sezonskih lovskih postojank pred približno osmimi tisočletji na območju planin Pretovč, Leskovca, Zapleč in Zaprikraj.

Za konec bronaste dobe je značilno odlaganje predmetov v reke, močvirja, jezera in druga nenavadna mesta v naravi. Tovrstne najdbe, ki jih po navadi razlagamo kot daritve kultnega značaja, so bile odkrite tudi v Soči in njenih pritokih. Gre za bronasto orožje, predvsem sekire in sulične osti.

Cvetoča starejšeželeznodobna svetolucijska kultura (9.–4. stol. pr. Kr.) je z redko uvoženo grško (*skyphos*, *kylix*) in južno italsko (*oinochoe*) lončenino, odkrito na Mostu na Soči, vzpostavila stik z visoko razvitimi mediteranskimi civilizacijami. Med drugimi najdbami v muzeju hranimo t. i. sovji skifos, obredno posodico edinstvene oblike z navpičnim in horizontalnim ročajem, na kateri je podoba sove, ki leži med dvema oljčnima vejicama. Sova je bila spremljevalka boginje modrosti, Atene, hkrati pa je bila tudi zaščitnica mesta Atene. In še ena zanimivost: sovica velja tudi za zaščitnico pokopališč, zato ne preseneča, da so arheologi obredno posodico našli v enem od tisočerih žganih grobov s prostranega železnodobnega grobišča na Mostu na Soči. Zgovorna je tudi simbolika oljke, ki jo prav tako povezujemo z boginjo Ateno, v današnjem času pa z njeno simboliko miru in sprave.

Izmed štirih ohranjenih primerkov t. i. limoških križev ali njim sorodnih lokalno izdelanih primerkov iz 13. stoletja je tudi križani iz Breginja, ki ga hrani Tolminski muzej; foto: M. Grego, Tolminski muzej.

V Tolminskem muzeju je na ogled tudi izbor dragocenosti z Gradiča pri Kobaridu, kjer so arheologi med večletnimi raziskavami razkrili del predkrščanskega svetiščnega prostora, v katerem so bili odkriti darovani

Razstava *Od groba do groba* je na ogled do konca marca 2024; foto: M. Mlinar, Tolminski muzej.

predmeti. Med njimi so votivne bronaste ploščice, deli noše (fibule, prstani, zapestnice, ogrlice, obeski), novci ter odlomki bronastega in keramičnega posodja. Največje bogastvo predstavlja osemindvajset bronastih kipcev božanstev in priprošnjikov, med katerimi prepoznamo Apolona, Venero, Diano, Merkurja, Jupitra, Marsa, Herkula in Minervo.

Latinski rek pravi, da je zgodovina učiteljica življenja. Tega se danes premalo zavedamo. Kot zgled bi si lahko vzeli celo dogajanje v nemirnem in krvavem obdobju pozne antike. Glede na izsledke večletnih arheoloških raziskav so v času, ko je veliki rimski imperij pokal po šivih, v zgodnjekrščanski skupnosti poznoantične naselbine na Tonovcovem gradu pri Kobaridu strpno sobivali pripadniki romaniziranih staroselcev in germanskih prišlekov, med katerim so bili pripadniki Vzhodnih Gotov in Langobardov.

Stalno arheološko postavitev v Tolminskem muzeju zaključujejo najdbe, ki so vezane na slovansko poselitev Posočja v času med 7. in 10. stoletjem. Prva znanilca novega posoškega prebivalstva sta keramična lončka s konca 7. stoletja, odkrita med arheološkimi raziskavami Tolminskega muzeja na Mostu na Soči.

Veliko zanimanja je tudi za ogled občasnih razstav, tako arheoloških kot etnoloških, zgodovinskih in umetnostnozgodovinskih. Do konca marca 2024 sta v pritličju tako na ogled razstavi *Kristus kralj* in *Od groba do groba*. Prva je plod sodelovanja med Narodnim muzejem Slovenije in Tolminskim muzejem. Ta, sicer prostorsko majhna razstava, je vsebinsko zelo bogata in prepletena z zanimivimi zgodbami t. i. limoških križev ter njim sorodnih lokalno izdelanih primerkov z območja današnje Slovenije.

Občasna razstava *Od groba do groba* je skupno delo arheologov iz Pokrajinskega muzeja Celje in Tolminskega muzeja; obiskovalce vabi na ogled pogrebnih ritualov na Celjskem in v Posočju od konca bronaste dobe do zgodnjega srednjega veka. Iz pogrebnih običajev, predvsem pa grobnih pridatkov ni razvidno samo, kako so v nekem obdobju pokopavali svoje pokojne, ampak tudi, katera arheološka obdobja so pomenila vrhunec v razvoju nekega prostora in katera predstavljajo za ta prostor kulturni zaton. Tako je na Celjskem vrhunec pomenila rimska doba, medtem ko se je »zlata doba« Posočja odvila že pol tisočletja prej, v starejši železni dobi. To je čas, ko je na Most na Soči iz Aten »pripotoval« tudi že omenjeni znameniti sovji skifos.

Dr. Nina Novak Kerbler

Ali se tudi novorojeni pasji mladički rodijo

Marsikomu se bo morda zdelo vprašanje, zastavljeno v naslovu, smešno, saj je splošno znano, da rojevamo in se rojevamo ljudje. Po prebiranju otroških revij o živalih in različnih vsebin na spletnih straneh, povezanih z živalmi, pa smo žal ugotovili, da imajo avtorji prispevkov pri opisovanju začetka življenja živali pogosto težave pri izražanju, saj se izrazi, kot so *rojstvo*, *novorojenček, porod, nosečnost* ipd., vse pogosteje uporabljajo tudi za živali. To je razvidno tudi iz spodnjih primerov, ki jim bomo v tem in naslednjem jezikovnem kotičku posvetili več pozornosti.

- Medvedka koti mladiče vsako drugo leto /.../ **Novorojeni** medvedki so izjemno majhni glede na velikost mame. /.../ (*Moj planet*, dec. 2023)
- Lisičke se **rodijo** slepe in gluhe. (*Moj planet*, okt. 2023)
- Žirafe kotijo v sušnem obdobju. Samica po navadi skoti le enega mladička, ki ob **rojstvu** pade na tla z višine dveh metrov, saj žirafa koti stoje. **Novorojena** žirafa je visoka od 1,7 do 2 metrov. Kmalu po **rojstvu** se postavi na noge. (*Moj planet*, nov. 2023)
- Mama koala koti na drevesu. Mladiček je ob **rojstvu** velik le za fižolček. (*Moj planet*, sept. 2023)

Roditi (se), skotiti (se) in povreči

Glagol *roditi* je v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (*SSKJ*) razložen kot »spraviti iz rodil otroka: urediti prostor, v katerem matere rodijo; roditi v porodnišnici; prezgodaj roditi; z lahkoto, težko roditi / pog. iti rodit/rodila je zdravega otroka«. Osnovni pomenski razlagi glagola sledita podpomena tega, torej pomenska odmika glagola, v katerih se ta prav tako uporablja: »// *dati, posredovati življenje komu kot mati: rodila je dosti otrok/ženske, ki ne morejo roditi, lahko otroka posvojijo ki ne morejo spočeti, zanositi*/rodila mu je sina in hčer; // *spraviti iz rodil mladiče, mladiča: samica rodi večkrat na leto/opice rodijo navadno po enega mladiča*«. Čeprav se glagol *roditi* v enem od podpomenov uporablja tudi za mladiče živali, gre za drugoten pomen in manj običajno rabo. Imamo pa v slovenščini kar dva glagola, s katerima je mogoče »prihod na svet« izraziti samo za živali, in sicer *skotiti* in *povreči*, pogovorno pa se uporabljajo še izrazi *imeti/dobiti mladiče/mlade* in *poleči.* Glagol *skotiti* je v *SSKJ* razložen kot »/.../ pri živalih *spraviti iz rodil mladiče, mladiča:* mačka je skotila mladiče/psica skoti tudi dvakrat na leto /.../«, pri glagolu *skotiti* se pa je navedena razlaga »pri živalih priti iz rodil: ko

se mladič skoti, je moker in slep«. V pomenski razlagi obeh glagolov je torej posebej navedeno, da se uporabljata samo za živali. Enako velja tudi za glagol *povreči*, ki se razlaga kot »pri živalih: spraviti iz rodil mladiče, mladiča: svinja je povrgla sedem prašičkov/psica povrže tudi dvakrat na leto/ne more iti od doma, ker bo krava povrgla«. Za ponazoritev navajamo nekaj pravilnih primerov iz otroške revije in s spleta.

- Brejost veverice traja v povprečju 38 dni, **skoti** do pet nebogljenih, golih in slepih mladičkov. (*Moj planet*, okt. 2023)
- Kunci **se skotijo** goli in slepi in so popolnoma odvisni od matere. (*Moj planet*, okt. 2023)
- Čudež na Goričkem: krava **povrgla** četverčke (Spletni vir 1)
- Psička na letališču **povrgla** osem mladičkov (Spletni vir 2)

Glede na navedeno ni nobenega razloga, da bi se za živali uporabljal glagol *roditi*, ki se v osnovnem pomenu navezuje na človeka. Enako velja za glagol *roditi se*, ki je v *SSKJ* razložen kot »priti iz rodil: ko se otrok rodi, navadno zajoka; rodil se je hitro«.

NAPAČNO	PRAVILNO
Večina psic **rodi** brez zapletov. (Spletni vir 3)	Večina psic **skoti/povrže** brez zapletov. (Spletni vir 3)
Žalostno dejstvo je, da se vsako leto **rodi** veliko več mladičkov /.../ (Spletni vir 4)	Žalostno dejstvo je, da se vsako leto ***skoti*** veliko več mladičkov /.../ (Spletni vir 4)
Lisičke **se rodijo** slepe in gluhe. (*Moj planet*, okt. 2023)	Lisičke **se skotijo** slepe in gluhe. (*Moj planet*, okt. 2023)

Rojstvo in skotitev

Rojstvo je v *SSKJ* razloženo kot » */.../ prihod iz rodil:* opisati rojstvo otroka; stehtati otroka takoj po rojstvu; spočetje in rojstvo otroka/odločati o rojstvu otroka, spočetju, donositvi; prepogosta rojstva so jo izčrpala *prepogosti porodi*; publ. padanje rojstev *števila novorojenih otrok*; število rojstev na tisoč prebivalcev *novorojenih otrok // začetek prebivanja na svetu po prihodu iz rodil: navesti datum in kraj rojstva; rojstvo in smrt/od rojstva je slaboten; to napako ima že od rojstva ta napaka mu je prirojena /.../*«. V razlagi sicer ni navedeno, da se *rojstvo* navezuje samo na človeka, vendar pa je to razvidno iz navedenih primerov, med katerimi ni nobenega z živalmi. V istem normativnem priročniku je za *skotitev* navedeno, da gre za glagolnik glagola *skotiti*, za ponazoritev pa je naveden primer »mladiči spregledajo šele teden po skotitvi«. Za ponazoritev navajamo nekaj primerov s spleta in iz otroške revije.

NAPAČNO	PRAVILNO
	Odnos med starši in otrokom se začne oblikovati takoj po otrokovem **rojstvu**. (Spletni vir 5)
	Teža pasjih mladičev ob **skotitvi** običajno znaša približno 1–5 % pričakovane teže odraslega psa. (Spletni vir 6)
Mačk je preveč in žal ni dobrih domov za vse. Zato je pomembno, da preprečimo **rojstvo** neželenih mladičkov. (*Moj planet*, nov. 2023)	Mačk je preveč in žal ni dobrih domov za vse. Zato je pomembno, da preprečimo **skotitev** neželenih mladičkov. (*Moj planet*, nov. 2023)

V tem prispevku smo razložili, kdaj uporabljamo glagole *roditi (se), skotiti (se)* in *povreči* ter pojasnili razliko med *rojstvom* in *skotitvijo*. V naslednji številki bomo povedali, zakaj se izrazi *nosečnost*, *porod* in *novorojenček* uporabljajo samo za ljudi, že zadaj pa lahko odgovorimo na vprašanje, zastavljeno v naslovu: pasji mladički se ne rodijo, temveč se skotijo.

Spletni viri:

- Spletni vir 1: https://gezagrabar.kmeckiglas.com/cudez-na-gorickem-krava-povrgla-cetvercke/.
- Spletni vir 2: https://www.dnevnik.si/1042823972.
- Spletni vir 3: https://pasjazvezda.si/si/blog/23_Brejost-psicke.html.
- Spletni vir 4: https://vetambulanta-kp.com/nasvet/vse-o-sterilizaciji-psick-in-muc-ter-kastraciji-psov-in-mackonov/.
- Spletni vir 5: https://www.novalac.si/sl/clanek/vzgoja-otrok.
- Spletni vir 6: https://www.royalcanin.com/si/dogs/puppy/puppy-development-from-birth-to-adulthood.

Nina Kremžar

Jezikovni vrt

Nekoč sem na nekem literarnem večeru poezijo primerjala s sezonsko zelenjavo in prozo z drevesi. Morda se je komu primerjava zdela (pre)humorna, a osebno se mi še vedno zdi primerna – poezija je muhasta, ponavadi (tu govorim seveda zase) obrodi hitro, a popolnoma po svoji volji, ne glede na trud in čas, ki ga vložim v njeno gojenje. Tako kot na vrtu, ko pride leto, ko je vse rdeče od paradižnikov in jih človek ne uspe niti pobirati sproti, spet naslednjo sezono pa, kljub temu da smo sadikam posvetili enako pozornost, plodovi počrnijo in popadajo po tleh. Proza se mi po drugi strani zdi bolj zanesljiva – če vanjo vlagamo, če vemo, kaj potrebuje in kdaj, raste, a počasi in zato zahteva predvsem potrpljenje. S svojo vrtnarsko metaforo želim v prvi vrsti poudariti, da ne glede na to, ali govorimo o zelenjavi ali drevesih, za gojenje rastlin potrebujemo oboje – naravne pogoje in trdo delo; točno tako kot pri pisanju, ki je odvisno od določenih zunanjih vplivov ali predpogojev (obvladanje jezika, delček talenta, celo nekaj navdiha, če hočete), vendar zahteva, da dokončno dozori, predvsem trdo delo.

Prispodoba z vrtom ni zrasla popolnoma na mojem, no, zelniku – med drugim tudi Natalie Goldberg v svojem priročniku za pisanje *Writing Down the Bones* piše o še enem nujnem vrtnarskem opravilu, in sicer kompostiranju, a k temu se bomo vrnili nekoliko kasneje. Ameriško avtorico omenjam, ker sem se z njenim priročnikom in kreativnim pisanjem nasploh, vsaj v institucionalnem smislu, prvič srečala ravno v ZDA na študijski izmenjavi in pod vplivi ameriškega pristopa kasneje tudi razvijala svoj pristop k pisanju. Kot najstnica sem namreč pisala tako, kot piše marsikdo na začetku svoje poti – prestrašeno in zadržano. Večino vsega, kar sem napisala, je romalo nekam globoko v predal, in pobralo bi me od sramu, če bi svoje poskuse pesmi morala komu prebrati. Po eni strani je to primeren in nujen prvi korak. Vsak avtor potrebuje svoj čas, da ustvarja v popolni skrivnostnosti, ki predstavlja varen prostor za prvo eksperimentiranje. Nekritično in prenagljeno objavljanje prvih stvaritev se skoraj vedno izjalovi. A za mladega avtorja je prav tako škodljivo, če ne napravi naslednjega koraka in se ne izvije iz svoje anonimnosti. Semester kreativnega pisanja, ki sem ga opravila na ameriškem kolidžu, mi je dal samozavest, da sem svoje pisanje po povratku v Slovenijo začela pošiljati na natečaje in tako prišla do prvih objav. Te večje prepričanosti vase nisem razvila zato, ker bi v ZDA dobila kakšno posebno potrditev svoje pisateljske sposobnosti – v skupini so bili študenti, ki so pisali mnogo bolje od mene, pa tudi takšni, ki so si predmet vzeli kot dobrodošlo kreativno igračkanje in niso imeli prav nikakršnih literarnih ambicij. Na seminarju smo bili tako združeni najrazličnejši profili avtorjev in, kar je najpomembneje, prav vsem tekstom smo posvečali enako količino časa in pozornosti. In ravno zato, ker smo se ukvarjali z besedili in ne drug z drugim, smo razvili nujno čustveno distanco do lastnega pisanja, ki nam je v našem prostoru tako pogosto primanjkuje in je nujna, če želimo pisati dobro.

Kajti besedila se, za razliko od ljudi, da popraviti. In ko dober avtor napiše slab tekst, je to nekaj popolnoma normalnega.

Medtem ko v Evropi še vedno verjamemo v mitično idejo pisatelja kot posebej občutljivega (in največkrat nezmotljivega) posameznika, ki se spretno odziva na »božanski navdih« in ga zmore ubesediti, je v ZDA potemtakem pisatelj dosti bolj obrtnik kot pa nerazumljeni genij, zaradi česar se ameriški literarni svet, kjer lahko za pero poprime malodane vsak, zdi bolj odprt. Absolutno ne gre zanikati, da je za pisanje, kot za večino drugih umetnosti, potrebna določena predispozicija oziroma talent – predvsem ta prirojena občutljivost na koncu dneva loči slabše od dobrega in dobro od najboljšega. A tudi najbolj talentiran pisatelj ne bo postal dober pisatelj, če v svojo umetnost ne bo vložil truda, in to je vidik pisateljske umetnosti, ki ga pri nas, kjer pisanje radi razumemo kot »umetnost navdiha«, prepogosto spregledamo. Pri drugih umetnostih smo dosti bolj potrpežljivi – popolnoma samoumevno se nam zdi, da glasbenik ure in ure vadi, da dokončno obvlada svoj inštrument. Pa tudi pri plesalcih in igralcih je logično, da morajo opravljati vajo za vajo, dokler se vsi elementi ne povežejo v želeno celoto. Zato je zanimivo, da nas niti beseda *delo*, ki jo uporabljamo, ko govorimo o literarnih besedilih, ne opomni, da je pisanje malo navdiha in veliko več trdega dela.

A literarni razvoj ZDA je globoko drugačen od evropskega in tudi v njihovem odnosu do literature je moč opaziti poudarjanje demokratičnosti, medtem ko se pri nas literatura pogosto še vedno trga iz krogov elite. To nam jasno pokaže že spletna stran društva *The Association of Writers and Writing Programs*, kjer najdemo podatek, da je v ZDA trenutno na razpolago okrog tisoč visokošolskih programov kreativnega pisanja, da neformalnih literarnih delavnic, tečajev in klubov sploh ne omenjamo. In čeprav Amerika v toliko pogledih uspešno prodira v kulture preostalega sveta, se nam vsaj v tem smislu približuje zelo počasi. Kljub temu, da ogromno ljudi piše, lahko v Sloveniji tečaje kreativnega pisanja preštejemo na prste ene roke, pa še ti se pogosto (tu spet govorim iz lastnih izkušenj) prej ali slej sprevržejo v zagovor lastnih besedil, ko bi vendarle morali biti prilika za kaljenje obrti.

Čeprav vem, da bo slovenski literarni prostor ohranil svoje določene elemente in tradicijo, verjamem, da lahko manjše spremembe v pristopu le koristijo. Zato je moja želja za to rubriko, da krmari nekje na sredini in ponuja nasvete, ki so za naše okolje smiselni, a ga zmorejo hkrati prevetriti. Čeprav bodo usmeritve namenjene avtorjem, ki si želijo svoja dela tudi objaviti, in predvsem avtorjem leposlovja, upam, da v njih najde kaj zase tudi kdo, ki piše neleposlovje, ali kdo, ki piše samo za svoj predal. Kajti tudi ko pišemo le zase, si želimo nekaj sporočiti in se v tem dialogu, ki ga ustvarjamo sami s seboj, izražati na način, ki je učinkovit, kreativen in naš. Zatorej rubriko, po nekoliko daljšem uvodu, začenjam z nekaj splošnimi smernicami, ki jih lahko upošteva vsak, ki se želi izražati z besedami.

1. Prva in verjetno najpomembnejša navada, ki jo mora razviti nekdo, ki piše, je branje. Stephen King, ki se ima za počasnega bralca, v svoji knjigi *On Writing* zapiše, da letno prebere med sedemdeset in osemdeset knjig. Govoriti o konkretnih številkah lahko hitro postane kontraproduktivno, če človeka prestraši. Naše bralne navade so različne in branje ne bi smelo biti opravilo, temveč v glavnem in predvsem užitek. Za nekoga,

ki želi tudi pisati, pa more branje poleg razvedrila postati tudi prilika za učenje. Zato mora taka oseba svoje bralne navade gojiti in jim posvečati dovolj časa, gotovo pa tudi brati več, kot bi, če ne bi skušala tudi pisati. Poleg tega je nujno, da beremo čim bolj raznoliko in široko. Veliko se naučimo, ko beremo žanr, ki ga ustvarjamo sami, prav toliko pa tudi, ko beremo popolnoma druge tipe besedil. Lasten slog razvijamo ravno v odnosu do drugih. Raznolikost branja nam omogoča, da tudi v lastno pisanje vnesemo drugačnost in svežino, predvsem pa spoznamo, kam se v diapazonu vsega, kar se ustvarja, uvrščamo. Le tako, da ogromno beremo, lahko spoznamo, kaj je zares izvirno, k čemur avtorji verjetno strmimo. Bojazen, da bi zaradi intenzivnega branja posvojili določene ideje ali kopirali stil drugega avtorja, je odvečna (sploh če ne beremo obsedeno le peščice avtorjev). Če je T. S. Eliot trdil, da si »dobri pisatelji izposojajo, odlični pa kradejo,« si moramo besedo *kraja* namesto kot zločin razlagati kot neke vrste kompostiranje, ki sem ga omenila prej – torej metanje na kup, spoznavanje z ritmom, slogom in jezikovnimi figurami, posvajanje tem in idej, gotovo pa ne njihovo dobesedno kopiranje. V vsem, kar napišemo, je odmev vsega, kar smo prebrali (pa tudi vsega, kar smo doživeli) – tudi zato moramo brati več, kot pišemo.

2. Ko se lotimo prvega pisanja, naj bo le-to brez pričakovanja. Ogromni cilji so strašljivi in nepopustljivi do porazov. Če za ekran sedemo z namenom, da bomo napisali roman, nas bo belina pogoltnila, pot do konca pa bo neskončno dolga. Veliko kasneje bomo zamorili lastno domišljijo, če se odločimo na list papirja zapisati samo tistih nekaj prvih idej, besed, stavkov, brez jasne misli o tem, kaj bo iz tega zares nastalo. Ko znižamo lastna pričakovanja, si damo svobodo, da ustvarjamo, da se zmotimo, da tisto, kar nastaja, zaživi svoje življenje. Anne Lammott v priročniku *Bird by Bird* trdi, da prvi osnutki pravzaprav morajo biti slabi, da se lahko iz njih rodi nekaj dobrega. Pri prvem pisanju je torej pomembno le, da pišemo – čim več in s čim manj omejitvami.
3. Ideje, ki iz komposta prebranega in napisanega zrastejo višje in močnejše od ostalih, se avtorju nato najraje pokažejo same. Naša naloga je le, da jih opazimo in gojimo dalje, vse ostale pa brez hudih občutkov nostalgije in navezanosti opustimo.
4. Potem to, kar mislimo povedati, napišemo do konca. Četudi ideja sredi poti zavije nekam po svoje in postane nekaj, česar nismo pričakovali, ji sledimo in jo dokončamo. Čas, da stvari postavimo na svoje mesto, bo prišel, samo ne še zdaj.
5. Naslednji absolutno obvezni korak je odmor. Napisano moramo odložiti. Nekateri pisatelji tu govorijo o letih, ko se napisanega ne dotaknejo, da jim besedilo, ko ga spet primejo v roke, postane popolnoma tuje in so skorajda pozabili, da so ga napisali; spet drugim odgovarja nekoliko krajše časovno obdobje. A dejstvo je, da moramo, če želimo pisati dobro, od vsakega besedila stopiti nekaj korakov nazaj. Čustveno distanco nam najlažje pomaga vzpostaviti ravno tok časa – ponavadi zadostuje že kak mesec ali dva.

6. Ko smo uspeli vzpostaviti zadostno (časovno in čustveno) distanco, se lahko k besedilu vrnemo in začnemo s pravim delom – torej popravljanjem. Koristno je, če v prejšnji fazi mirovanja svoje besedilo v branje zaupamo drugim, da si pri popravkih lahko pomagamo z zunanjimi mnenji, ki so objektivnejša od naših. Govorim o več bralcih – večje število pripomb nam bo namreč olajšalo prebiranje med tistimi, ki so smiselne, in tistimi, ki so samo stvar osebnega okusa bralca. Oziroma, kot je v svojih desetih nasvetih za pisatelje zapisal Neil Gaiman: »Ko ti ljudje rečejo, da je nekaj narobe ali ne deluje, imajo skoraj vedno prav. Ko ti povedo, kaj točno se jim zdi narobe in kako to popraviti, se skoraj vedno motijo.«
7. Zadnji korak je morda najbolj odvisen od izkušenj, ki pisatelju prinesejo notranji občutek, kdaj je besedilo zares končano in je potrebno s pisanjem prenehati (včasih pa je odlična motivacija za ta korak tudi hitro približujoči se rok oddaje). Vse, kar pišemo, moramo enkrat napisati. Dokončati. Prepoznati, kdaj je nekaj dovolj dobro. Se sprijazniti, da ne bo nikoli popolno, kajti, kot pravi Voltairov aforizem, »popolno je sovražnik dobrega« in vztrajanje na popolnosti izčrpava. Nikoli ne bomo namreč zadostili pričakovanjem vsakega bralca, ker je to preprosto nemogoče. Literatura vsakemu izmed nas spregovori po svoje. Tudi svojim tekstom moramo dovoliti, da gredo v svet in zaživijo svoje življenje.

1. vaja: Pisateljski dnevnik

Za prvo vajo bomo vsaj en mesec (z upanjem, da to postane stalna navada) vodili pisateljski dnevnik. Najprej izberemo zvezek, vseeno, kakšen. Morda tistega z lepimi platnicami, ki ga že tako dolgo skrivamo nekje v spodnjem predalu, ker se nam zdi prelep, da bi ga oskrunili z nepomembnimi zapiski – takšen bo pravzaprav popoln. Zvezek, ki smo si ga izbrali, bomo spremenili v pisateljski dnevnik, kar pomeni predvsem, da bo po svetu začel hoditi z nami in da si bomo obljubili, da vanj vsak dan nekaj zapišemo. To je lahko karkoli – dogodki tistega dne, odziv na nekaj, kar smo prebrali, seznami v najširšem pomenu besede, zametki pesmi ali zgodb, osnutki idej, nenadzorovan tok misli, opombe o filmih, ki jih želimo pogledati, vprašanja, opisi, ostanki pogovorov, ki smo jih prestregli … Prav zares karkoli. Pomembni sta samo dve stvari. Prvič, da vsak dan nekaj zapišemo – kakšen dan bo to nekaj besed, spet drugič se morda ne bomo mogli ustaviti – nič od tega ni »narobe«. In drugič, pisati moramo (in to je res absolutno nujno) brez vsakih pričakovanj do sebe in do kvalitete zapisanega. Morda bomo nekega večera sedli k dnevniku in se bo odlična pesem napisala kar sama od sebe. Večinoma bomo strani polnili z balastom, z idejami in mislimi, ki bodo neuporabne ali neizdelane. A ravno to bo naš kompost – kup idej, ki so šle iz nas in na papir, kjer bodo zdaj propadale in poganjale, in kjer bomo potem sčasoma, ko bo čas za pobiranje pridelka, mnogo lažje med plevelom našli plodove.

Dr. Andraž Arko

Najstarejši božični prizori

Frančiškov božič

Pretekli božič smo obhajali 800-letnico postavitve prvih jaslic, ki jih je sv. Frančišek Asiški postavil leta 1223 v italijanski vasici Greccio. Svetnik je namreč želel poustvariti in podoživeti okoliščine, v kakršnih se je rodil Jezus. Verjetno je to zamisel nosil v sebi že od obiska betlehemske votline – kraja Jezusovega rojstva, kjer je bil leta 1220. Novembra leta 1223 je Frančišek od papeža Honorij III. dobil dovoljenje za obhajanje maše zunaj cerkve, potem pa se je dogovoril s prijateljem Janezom Vellito, da so v votlini na njegovem posestvu pripravili vse potrebno: nastlali so jo s slamo, vanjo privedli vola in osla ter postavili jasli, ki so služile za oltar. Na sveto božično noč so prišli domačini in ljudje iz okoliških krajev. V votlini je duhovnik daroval sveto mašo, pri kateri je Frančišek kot diakon bral evangelij in pridigal. V tistem je nekdo od navzočih doživel videnje, kakor da v jaslih leži mrtvo dete. Ko pa ga je Frančišek vzel v naročje, je dete oživelo. Simbolika tega videnja pa je bila očitna: Jezus je bil v srcih mnogih ljudi mrtev, Frančišek pa je s svojo preprostostjo in ljubeznijo oživil to ljubezen do Jezusa.

Frančišek ni postavil jaslic s figuricami, ampak nekakšne »žive jaslice«, in sicer z eno samo željo: da bi videl in podoživel, kako je izgledalo Odrešenikovo rojstvo. To je bila prav gotovo tudi želja mnogih umetnikov – slikarjev, kiparjev, podobarjev, gledališčnikov in nenazadnje tudi filmarjev –, ki so želeli na umetniški način ljudem približati Jezusovo rojstvo.

Jubilej Frančiškove »inštalacije« jaslic nam predstavlja izziv, da upodobitev Jezusovega rojstva raziščemo tudi v filmski umetnosti. Tako se bomo v seriji letošnjih prispevkov v rubriki Sedma umetnost srečevali s filmskimi upodobitvami božiča od rojstva filma pa vse do najsodobnejših interpretacij.

Votlina s Frančiškovimi jaslicami, ki so jo v nazarski župnijski cerkvi ob jubileju 800-letnice postavili Boštjan Ušen ter Mario in Frenk Pustoslemšek; foto: Tatjana Lukner.

Rojstvo filma

Za rojstni dan filma velja prva projekcija kratkih posnetkov, ki sta jih brata Auguste in Louis Lumière posnela in prvič javno predvajala 28. decembra leta 1895 v Salon Indien – kletnem prostoru Grand Caféja v Parizu. Prvi javno predvajan film je bil *Odhod iz tovarne* (*La Sortie des ouvriers de l'usine Lumière*); prikazuje skupino delavcev in delavk, ki zapuščajo tovarno na obrobju Lyona v Franciji. Od tedaj se je film začel razvijati kot umetnost in kot posel. V začetnem obdobju ni veljal za umetnost, ampak bolj kot zabavljaštvo za ljudske množice. Če odmislimo filmske posnetke realnega življenja, je moral »igrani« film prehoditi svojo pot, da se je počasi ločil od snemanja gledaliških prizorov v umetniško zvrst z lastnimi prvinami in zakonitostmi.

Pri nas velja za pionirja slovenskega filma ljutomerski odvetnik dr. Karol Grossmann (1864–1929), ki se je sprva zasebno ukvarjal s fotografijo, nato pa si je kupil amatersko 17,5-milimetrsko filmsko kamero, s katero je leta 1905 in 1906 je posnel prve slovenske filme: *Odhod od maše v Ljutomeru* (1905), *Sejem v Ljutomeru* (1906) in *Na domačem vrtu* (1906).

Jezusovo rojstvo na platnu

Prvi filmi o Jezusovem življenju so bili po večini posnetki gledaliških, pasijonskih iger. Tako so najstarejši filmi večinoma naslovljeni kot »pasijon«, čeprav skoraj vsi prikazujejo Jezusovo življenje od angelovega oznanjenja do vstajenja od mrtvih oziroma vnebohoda.

Kristusovo trpljenje (1897)

Ker je film predstavljal tudi posel, lažje razumemo, da se avtor prvega filma o Jezusu ni lotil snemanja iz kdove kakšnih pobožnih vzgibov, ampak predvsem iz poslovnih. Režiser Albert Kirchner z umetniškim imenom Léar je leta 1897 posnel prvi svetopisemski film *Kristusovo trpljenje* (*La Passion du Christ*). To je bil posnetek pasijona s »figurami« oziroma t. i. *tableaux vivants*, podobami z živimi ljudmi, v katerih skušajo negibni igralci na odru posnemati kipe ali slike. Imel je dvanajst prizorov in je trajal le pet minut. Iz opisov je razvidno, da sta dva prizora vključevala tudi prikaz Jezusovega rojstva in prihod betlehemskih pastirjev. Film je žal izgubljen.

Pasijon v Hořicah (1897)

Američana Marc Klaw in Abraham Erlanger sta leta 1897 v češkem mestecu Hořice na Šumavě (nemško Höritz) posnela *Pasijon v Hořicah* (*The Höritz Passion Play*), ki so ga igrali v tamkajšnjem pasijonskem gledališču in ki je kmalu postal prvi obsežnejši film mednarodne produkcije ter prvi ameriški »blockbuster«. Film je sestavljalo petinšestdeset prizorov, razdeljenih na šest tematskih enot. Štiri začetne enote so vključevale dokumentarne posnetke kraja in življenja domačinov, ki so nato nastopili v pasijonu. Zadnji dve enoti pa sta vključevali posnetke svetopisemske dramske igre. Med njimi so bili tudi prizori iz Jezusovega otroštva: angelovo oznanjenje Mariji, poklon modrih z Vzhoda in beg v Egipt. Film je veljal za izgubljenega, a so leta 2018 v zbirkah Ministrstva za izobraževanje, kulturo in šport Kraljevine Španije odkrili vsaj štiri prizore[1] iz prvih štirih enot filma, žal pa nobenega prizora svetopisemske igre.

Pasijonska igra (1898)

Zaradi odmevnosti in uspešnosti obeh zgoraj opisanih filmov v ZDA se je režiser Siegmund Lubin odločil, da bo skušal rekonstruirati pasijon iz Oberammergaua in narediti svojo verzijo. Tako je nastala *Pasijonska igra* (*The Passion Play*), približno šestdesetminuten film, ki ga je sestavljalo enaintrideset prizorov, začenši z angelovim oznanjenjem Mariji, betlehemskimi pastirji, Jezusovim rojstvom in begom v Egipt. Režiser je film posnel na domačem vrtu skupaj s sorodniki, prijatelji in sosedi. Žal pa je izgubljen.

Pasijon iz Oberammergaua (1898)

Kar nekaj filmskih pionirjev je želelo posneti slavni pasijon v bavarski vasi Oberammergau, problem pa je bil, da so pasijon igrali le vsakih deset let. Ker bi tako morali čakati do leta 1900, so se poslužili drugih poti. Če je Siegmund Lubin skušal rekonstruirati pasijon iz Oberammergaua, pa ga je režiser Henry C. Vincent skušal »ponarediti«, saj so film s profesionalnimi igralci posneli na strehi hotela Grand Central Palace na Manhattnu. Na streho so s tovornim dvigalom dvignili celo kamele! Premiera filma, ki je vključeval tudi prizor bega v Egipt in pomor betlehemskih dečkov, je bila 31. decembra 1898. Veljal je za izgubljenega, a naj bi v filmskem arhivu George Eastman House hranili nekaj fragmentov, ki pa niso javno dostopni.

Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa (1898), posnetek zaslona: Pastir in modri z Vzhoda se poklonijo Jezusu; vir: YouTube.

Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa (1898)[2]

Najstarejši v celoti ohranjen film o Jezusu je *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa* (*La vie et la passion de Jésus-Christ*)[3] iz leta 1898. Posnela sta ga Louis Lumière in Georges Hatot. Zdi se, kot da gre za posnetek amaterske gledališke igre. Film brez vmesnih napisov, oziroma naslovov, vsebuje trinajst prizorov od Jezusovega rojstva pa do njegove smrti in vstajenja. Prične se z božično zgodbo, z obiskom pastirja in modrih z Vzhoda,ki mu sledi beg v Egipt, kjer Jožef k vznožju Sfinge[4] pospremi k počitku Marijo z Detetom, nato pa legionarji počastijo Dete. Zanimivi so poudarki čaščenja Jezusa kot Boga, ko navzoči pred njim pokleknejo in se mu poklonijo, kar vidimo pri modrih z Vzhoda, legionarjih pri Sfingi v Egiptu in še v nekaterih prizorih, ki sledijo.

V praktično vse najstarejše filme o Jezusovem življenju so (bili) vključeni tudi prizori njegovega rojstva. Nekateri bolj okorni, spet drugi že malce bolj izdelani. S prehodom v 20. stoletje pa smo tudi pri filmu priča prehodu od posnetkov odrskih postavitev do načinov, ki postajajo vse bolj lastni filmskemu izražanju, kot je to značilno za prvo režiserko Alice Guy in druge, kar pa sledi v nadaljevanju.

Opombe

[1] Na kanalu YouTube so objavljeni štirje posnetki pod naslovi: *Danse bohémienne* (*Češki ples*), *Bruleuses d'herbes* (*Požigalke trave*), *Laveuses en Bohême* (*Perice na Češkem*) in *Sortie d'église en Bohême* (*Prihod iz češke cerkve*); slednji je napačno naslovljen, saj prikazuje parado igralcev pred pasijonskim gledališčem v Hořicah.

[2] Na kanalu YouTube je film dostopen (sicer z napačno navedbo avtorjev) pod naslovom: *La passion/The Passion* (Auguste & Louis Lumière, 1898).

[3] Na začetku posnetka filma je naslov *Pasijon* (*La passion*), a strokovna literatura vedno navaja film pod naslovom *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa* (*La vie et la passion de Jésus-Christ*).

[4] Prizor, ki so ga kasneje vključevali tudi drugi (več o tem pri filmu *Betlehemska zvezda* iz leta 1912), Sidney Olcott pa ga je leta 1912 v filmu *Od jasli do križa* posnel na originalni lokaciji v Egiptu.

Dr. Urška Perenič

O Pahorjevi pisemski republiki v številkah: časovne in prostorske razsežnosti*

V projektu Književna republika Borisa Pahorja, ki se je uradno pričel oktobra 2022, je po slabih petnajstih mesecih pregledano, identificirano in popisano vse v projektni prijavi predvideno korespondenčno gradivo. To je poprej neurejeno ležalo v arhivskih škatlah v Narodni in univerzitetni knjižnici,[1] ki je skrbnik zapuščine in partner pri projektu. Čisto preprosto povedano, gre za približno 6000 popisnih enot, med katerimi po obliki prednjači pismo v rokopisu ali tipkopisu, med drugimi vrstami na pisatelja naslovljenih dopisov pa (glede na pogostnost) naštejmo razglednico, voščilnico, dopisnico in listek. Toda če je bila naloga NUK oziroma njene Rokopisne zbirke predvsem izdelati kompleten popis pisem po arhivskih standardih (in gradivo hraniti v urejenem stanju), me kot literarnovedno raziskovalko korespondenca zanima zlasti z vidika glavne hipoteze iz projektne prijave, ki pa je, kako se skozi pismo[2] izraža pisateljev avtobiografski tekstni jaz.

Korespondenčni viri namreč »zrcalno«, skozi oči dopisovalcev ali dopisovalk, ne samo potrjujejo Pahorjevo dialoškost oziroma polilоškost (tj. naravnanost na *Drugega*, ki je za nastanek pisma bistvenega pomena), ampak zlasti izpričujejo njegovo navzočnost v družbi ter položaj kot nezlomljivega narodnega stebra, ob jambor privezanega Odiseja, zaščitnika ogroženih jezikov in kultur – s čimer malone brez izjeme potrjujejo uspešnost opravljenega poslanstva v večkulturnem okolju in predstavljajo svojevrstno zrcalno sliko *pahorjanskega* jaza.[3]

Tega je na eni strani mogoče preučevati kvalitativno, v študijah primerov,[4] ki so osredinjene na posamezne intelektualno in kulturno zanimivejše korespondenčne nize, na drugi strani pa kvantitativno, skozi številke torej, in sicer ob naslonitvi na zajetno in na podlagi arhivskega popisa korespondence ustvarjeno podatkovno bazo.[5]

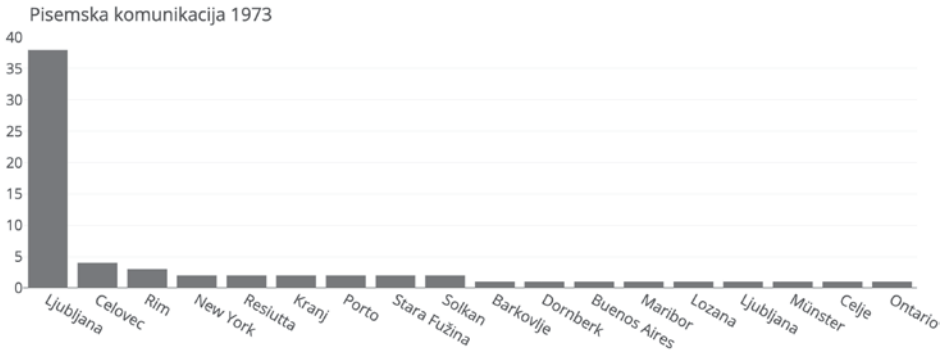
Ta zaradi velike količine empiričnih podatkov, ki si jih en sam človek težko zapomni, s t. i. podatkovnimi »luščenji« omogoča spremljanje razvoja in rasti pahorjanskega jaza v prostorskih in časovnih razsežnostih. S podatki o prostoru in času pa je nato mogoče korelirati druge vrste zbranih podatkov, denimo tiste o Pahorjevih personalnih in institucionalnih stikih (t. i. dopisniška mreža), s pomočjo katerih lahko na različnih mestih

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Književna republika Borisa Pahorja* (J6-4619), ki ga financira ARIS in vodim Urška Perenič.

časovne premice »izmerimo« tudi moč položaja pisatelja in vplivnost njegove pisemske oziroma književne republike.

In kolikšna je torej omenjena moč v številkah? Numerični in grafični prikazi, ki upoštevajo petino celotne baze (tj. pribl. 1200 vnosov),[6] kar je vsekakor reprezentativen segment podatkov, in so bili izdelani s pomočjo odprtokodnega programa *chart studio* v režiji moje družine, sugestivno in v panoramični perspektivi »pripovedujejo« o kontinuirani prisotnosti pahorjanske osebnosti. To pa posebej od sredine 60. let prejšnjega stoletja, ko je zaživela revija *Zaliv*, vse tja do pisateljevih zadnjih izdihljajev v letu 2022, ko sam ni mogel biti več pisateljsko in javno dejaven, vendar je glasno in javno odmevalo vse njegovo, poprej prizadevno opravljeno delo.

Bi pa dovolj pozorno oko v gmoti empiričnih podatkov, spravljenih v grafikone, najbrž moralo opaziti še vsaj troje reči. Najprej, da najstarejši (in najdragocenejši) ohranjeni dopisi pisatelju segajo v konec 30. let oz. štirideseta leta 20. stoletja,[7] kar pomeni, da gre za približno osemdeset let trajajoče korespondiranje. Potem, da se število dopisov pisatelju iz mesta v zalivu zgošča v posameznih letih oziroma krajših razdobjih, kar se v prikazu vidi kot vrhovi. – Tu najbolj merimo na razdobje med letoma 1972 in 1973 ter letoma 1977 in 1978. – Nazadnje pa bi moralo taisto oko (v primerjalni perspektivi s preostalimi obdobji oziroma leti, kjer so do osemdesetih let vidne prekinitve v korespondiranju) opaziti, kako se v naslavljanju pisatelja s strani posameznikov in ustanov v obdobju med osamosvojitvijo Slovenije in koncem prvega desetletja 21. stoletja vzpostavi kontinuiteta. Torej nepretrganost v komuniciranju, ki skozi številke in stolpce, za katerimi se vselej skrivajo ljudje, sugestivno izpričuje tako uspešnost kot enako nepretrgano rast pahorjanskega jaza. Na prehodu v novo tisočletje Pahor kot razumnik, borec in upornik z evropsko širino pravzaprav ni več samo glas iz mesta v zalivu, ampak dejansko privzame poteze samosvoje ustanove oziroma je sam svoja ustanova.

Prikaz pisemske komunikacije v letu 1973 glede na kraj, iz katerega je bil Pahorju poslan dopis, ob čemer prednjačijo dopisi iz narodne prestolnice, tj. Ljubljane.

Če časovne podatke premišljamo v povezanosti s prostorskimi razsežnostmi Pahorjeve pisemske republike, med izpostavljenima vrhovoma v sedemdesetih letih opazimo pomenljivo razliko. Kajti če Pahorju na začetku sedemdesetih let pretežno pišejo iz Ljubljane (bistveno manj pa je v statističnem oziru

dopisov od drugod), kar bi lahko nakazovalo na odzven njegovega glasu v matici in njenem središču, nam zadnja tretjina sedemdesetih let, korelirajoč krajevne in časovne podatke, kaže njegov nenaden prodor navzven. Morda bi lahko govorili celo o »eksploziji« pahorjanskega jaza in duha, ki se povrhu sklada z mučnim obdobjem po izidu enega najodmevnejših besedil slovenske publicistike, prelomne brošure *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa* (1975). Pahor je bil tedaj uveljavljen pisatelj,[8] čigar prizadevanja pa so bila torej zaradi brošure »kronana« s prepovedjo vstopa v matico oziroma Jugoslavijo. Vendar se je njegov glas očitno toliko bolj razlegal v širnejšem svetu.

Literarni zemljevid pisemske komunikacije 1973

Literarni zemljevid pisemske komunikacije 1977/78

Zemljevidna prikaza pisemske komunikacije v letih 1972/73 (zgoraj) in 1977/78 (spodaj), s katerih je mogoče razbrati, kako Pahorjeva osebnost ob krajevnih dobiva regionalne, evropske in planetarne razsežnosti.

Z istega stališča je nadvse zanimiva tudi primerjava dvoje literarnih zemljevidov pisemske komunikacije. (Po)kaže še, kako ima Pahorjeva pisemska republika v začetku sedemdesetih letih domače, slovenske okvire, ki se počasi razpirajo v Evropo, medtem ko ob koncu desetletja in od začetka osemdesetih let zadobiva planetarne razsežnosti (izpostavimo vsaj dopise Pahorju iz obeh Amerik in Avstralije). Za slednje gre nemalo zaslug pripisati reviji za književnost in

kulturo *Zaliv,* ki so jo prebirali Slovenci širom sveta in tako pomagali vzdrževati Pahorjev vseslovenski dialog.

Se nadaljuje …

Opombe

[1] Pisatelj ji je še za časa svojega življenja in skozi približno deset let postopoma predajal gradivo, katerega največji segment torej predstavljajo nanj naslovljena pisma drugih. Za več gl. tudi prispevek Urške Perenič v 2. številki *Zvona* za leto 2023. So pa v konservatorsko-restavratorski delavnici zlasti v zadnjem letu restavrirali še kar nekaj arhivskih škatel gradiva iz Pahorjeve pred- oz. zapuščine, ki jih nameravava v nadaljevanju v sodelovanju z NUK in ob njihovi strokovni podpori preučiti zlasti prof. ddr. Igor Grdina in avtorica tega prispevka; oba sva glavna (so)delavca pri projektu.

[2] Isto vprašanje si seveda zastavljamo tudi ob dveh ključnih segmentih Pahorjevega pripovedniškega opusa, in sicer ob njegovem dnevniško-esejističnem pisanju ter umetniški prozi oz. romanu, ki je v najširšem smislu avtobiografski.

[3] Pahor sam je korespondiranje s kranjsko slavistko Marijo Žagar, ki sem ga v znanstvenokritični obliki pri Slovenski matici objavila U. P., dejansko razumel kot kulturnozgodovinsko panoramo odnosov med zamejstvom in matico od sredine 20. stoletja in kot reflesijo lastnih početij in prizadevanj.

[4] Te od začetka 2023 v *Zvonu,* ki mu na tem mestu izrekava iskreno zahvalo za zanimanje in odmerjeni prostor, objavljava I. Grdina in U. Perenič.

[5] Podlaga za izgradnjo baze, katere glavne popisovalce podatkov sem na različnih mestih že večkrat omenila in sem ji glavna redaktorica in skrbnica, je bila vnosna maska, ki mdr. vsebuje naslednja glavna področja vnosa podatkov: priimek in ime korespondenta/osebe oz. ime/naziv ustanove, ime kraja, od koder je bil dopis poslan, in navedbo datuma, jezik dopisa, podatek o obliki pisma (ali gre za pismo, razglednico ali kaj drugega) in statusu gradiva (rokopis ali tipkopis).

[6] Toliko mi je je doslej uspelo redigirati.

[7] Naj na tem mestu omenim zgolj ganljive dopise pisateljevega sotrpina z afriškega peska Jožeta Mamiloviča, po rodu iz vasi Golac na čičarijskem Krasu, ki piše v nadvse zanimivem golškem čiškem narečju, ali dragoceno razglednico »soldatu« Pahorju izpod peresa Dani(ce) Tomažič in Stanka Vuka, poslano v Cremono z dne 11. 2. 1940.

[8] Za sabo je imel izid romanov *Vila ob jezeru* (1955), *Nomadi brez oaze* (1956), *Onkraj pekla so ljudje* (1958; 1978 izide pod naslovom *Spopad s pomladjo*), *Parnik trobi nji* (1964), *Nekropola* (1967), *Zatemnitev* (1975).

Ddr. Igor Grdina

Cesar na poti

Srednjeveški monarhi so pogosto potovali. Zlasti tisti, katerih dvori so imeli močno razvejane urade in službe. Redkokateri prostor je namreč tedaj lahko daljši čas vzdrževal večje število velikašev in njihovih služabnikov. Ko je spontana modernizacija, ki je dinamizirala življenje Evropejcev, novi vek ločila od prejšnje epohe, v kateri je bilo za večino pomembnejših dosežkov potrebnih mnogo generacij, si vladarjev, kakršna sta bila nemirni rimski cesar Hadrijan in nenehno premikajoči se zaščitnik celjskih grofov Sigismund Luksemburški, ni bilo več mogoče predstavljivi. Razraščanje državne administracije je terjalo krajevno institucionalno ustaljenost. Povečana gospodarska zmogljivost je omogočala ne le stalne, temveč tudi razkošne dvore, ki so že na zunaj izražali imenitnost svojih stanovalcev. Poslej so kronane glave potovale zato, da so s svojo navzočnostjo izrazile zanimanje za določen prostor ter s partnerji sklenile kak dogovor. Tu in tam pa so si preprosto želele ogledati raznoliko stvarnost, da bi potem pomanjkljivo izboljšale, potrebno ukazale in opuščeno kaznovale.

V 18. stoletju, ki ga je zaznamovala vrsta večkontinentalnih vojn z epicentrom v Evropi, so politiko večinoma že vodili ministri. Le ponekod so monarhi ohranjali več kot zgolj vrhovno oblast. Pruski kralj Friderik II. pa je bil v praksi sam svoj minister in ko se je v sedemletni vojni (1756–1763) spopadel s koalicijo, ki se je zbrala okoli habsburške monarhije, Francije in Rusije, se je to izkazalo za prednost: v vrsti kritičnih trenutkov država zaradi njega ni klecnila in je kljub velikanski sovražni premoči ohranila prejšnje meje.

Avstrija, ki se je iz konglomerata različnih dežel pod oblastjo enega človeka skušala preobraziti v enotno vladarsko območje, se je morala v tistem času zelo truditi, da bi bila kos aktualnim izzivom. Državni kancler ozemelj Habsburžanov, grof – pozneje knez – Kaunitz, je v času Marije Terezije izpeljal pravcato diplomatsko revolucijo: končal je večstoletno rivalstvo s Francijo ter se povezal z veliko silo na zahodu. Zvezo so zapečatili s poroko avstrijske nadvojvodinje Marije Antoinette z bourbonskim prestolonaslednikom oziroma bodočim Ludvikom XVI. Kaunitz je bil na operativni ravni odvisen od izvrševalcev svoje volje, saj se praktično ni pojavljal na prostem. Rdeča lica, s kakršnimi so domiselnega kabinetnega človeka upodobili slikarji, so bila posledica rabe umetnih barvil ali rezultat umetniške idealizacije.

Marija Terezija je svojemu kanclerju zaupala. Čeprav je francoska moč po španski (1701–1714) in avstrijski nasledstveni vojni (1740–1748) ter vmesnih finančnih pretresih upadala, je bil sporazum z uradnim Versaillesom in Sankt Peterburgom obetaven. Habsburžani so mislili, da si bodo s pomočjo novih zaveznic povrnili večino Šlezije, ki so jo izgubili v prvih spopadih s »starim Fritzem« iz Berlina (in pozneje Sanssoucija). Vendar se račun ni izšel: Prusija je bila sicer v sedemletni vojni hudo zdelana, vendar to ni bilo nič v primerjavi s katastrofo, ki jo je doživela Francija. Čete Ludvika XV. niso zmogle resno pomagati Habsburžanom, v Ameriki

Charles Gravier, grof de Vergennes; vir: Wikipedija

pa so izgubile orjaške posesti od Québeca na severu do Louisiane na jugu. Francoska mornarica je novembra 1759 doživela polom v Quiberonskem zalivu, s čimer je bilo konec načrtov za invazijo na Britansko otočje.

Po sedemletni vojni so si njeni udeleženci lizali rane. V Srednji Evropi je imel Jožef II., ki si je avgusta 1765 – še v času vladanja Marije Terezije – nadel krono Svetega rimskega cesarstva, vrsto zamisli, kako okrepiti položaj avstrijske hiše. Predvsem je upal, da bo po neuspehu v prizadevanjih za vnovično pridobitev večine Šlezije lahko dobil kompenzacijo. Sodil je, da bi bila Bavarska – ali vsaj njen del – pravšnje nadomestilo. S tem bi se Avstrija ob svoji zahodni meji rešila grožnje države, ki ji je v povezavi s Francijo pretila v prvi polovici 18. stoletja. Toda za spremembo, ki bi vplivala na ravnotežje sil v Evropi, bi bilo treba pridobiti tudi druge države.

Jožef II. se je po skoraj dvanajstih letih sedenja na prestolu, ki mu ni zagotavljal nič drugega kot imenitni naslov – realno oblast so imeli v rokah vladarji posameznih kraljestev, vojvodin, knezo(nad)škofij in organi svobodnih mest v okvirih Svetega rimskega cesarstva –, napotil na versajski dvor. Franciji je tedaj vladal Ludvik XVI. Načeloma je bila njegova oblast še absolutna, toda v praksi se je dežela počasi že spreminjala. Kralj ni kazal želje, da bi povsem stopil v čevlje svojega deda Ludvika XV. Res je bil tudi on vnet za lov in različne igre, v marsičem pa mu je bil bližji očetov zgled. Prvi prestolonaslednik Ludvika Ljubljenega, ki sam nikoli ni zasedel prestola, so ga pa zato kar trije njegovi sinovi – pri čemer sta prvega in zadnjega ob krono spravili revoluciji (1792, 1830) –, se je namreč posvečal predvsem družini in dobrodelnosti.

Da ne bi vzbudil pozornosti, je Jožef II. k svojemu najpomembnejšemu zavezniku potoval pod tujim imenom, kot grof Falkenstein. Spremljali so ga osebni kirurg Alessandro Brambilla, tajni kabinetni koncipist Johann Anton Knecht ter grofje Joseph Colloredo, Ludwig Belgiojoso in ob koncu maja 1741 v Ljubljani rojeni Janez Filip Cobenzl, ki je izhajal iz stare plemiške družine s

koreninami na Vipavskem. Člani njegove rodbine so za Habsburžane opravljali mnoge imenitne službe – od glavarskih na Goriškem in Kranjskem do poslaniških. V 16. stoletju je eden od njih potoval k ruskemu carju Ivanu IV. Groznemu, v 18. pa je Janez Karl Cobenzl kot opolnomočeni državni minister upravljal avstrijsko Nizozemsko (tj. današnjo Belgijo), kjer je botroval nastanku bruseljske akademije znanosti. Njegov sin Janez Ludvik je bil poslanik Habsburžanov na Danskem, v Prusiji in Rusiji ter nazadnje še državni vicekancler in zunanji minister. Položaj je zapustil po sklenitvi za Avstrijo neugodne bratislavske mirovne pogodbe z Napoleonom ob koncu leta 1805. Janez Filip Cobenzl, ki je prav tako vedril in oblačil v političnih višavah, je bil njegov bratranec. Ob koncu življenja, sredi oktobra 1809, se je tudi on moral ubadati s korziškim osvajalcem: slednji ga je poklical k sebi, da bi se poučil o prebivalcih Ilirskih provinc, ki so kot pravkar oblikovana dežela pritiklina Francoskega cesarstva habsburško monarhijo odrezale od morja, novim gospodarjem pa omogočale neposredno kopensko zvezo s Turčijo.

Popotniki, katerih prava identiteta marsikomu ni ostala skrivnost, so se 3. aprila 1777 pripeljali v München. V francoski Strasbourg so prispeli 8 dni pozneje ter se prek Lunevilla, Nancyja, Metza, Verduna in Reimsa napotili v Pariz. Grof Cobenzl je – podobno kot cesar – skrbno beležil dogajanje na poti. Tako je tudi opisal prihod v Pariz 18. aprila. Naslednjega dne je Jožef II. z Belgiojosom odšel v Versailles, kjer so se začeli rodbinski in politični pogovori. Do 31. maja, ko je habsburška delegacija zapustila Pariz in se podala v francoska pristanišča ob Atlantiku, je prišlo do vrste pomembnih srečanj. Obiskovalce je zanimalo delovanje izobraževalnih, znanstvenih in socialnih ustanov, pozornost pa so namenili tudi trgovini, produkciji in kulturi, zlasti gledališču. Seveda ni manjkalo salonskih, družabnih in delovnih srečanj s stebri oblasti, ki so ji dobro desetletje pozneje že rekli »stari režim«.

Cesar in njegovi popotni tovariši so si očitno kaj hitro ustvarili neugoden vtis o razmerah v Franciji, ki je imela hude težave s primanjkljajem v državni blagajni. Cobenzl se je sam sestal z vrsto osebnosti – z nekaterimi očitno zato, ker bi se Jožef II. težko pogovarjal z njimi brez zapletov na najvišji ravni. Tako se je grof ob koncu svojega bivanja v Parizu srečal celo z zastopnikom upornih Američanov in izumiteljem strelovoda Benjaminom Franklinom. Cesar bi s sprejemom takega gosta gotovo razburil britansko diplomacijo, v zadrego pa spravil gostitelje, ki so tedaj le na skrivaj podpirali sovražnike svojih nasprotnikov onstran Rokavskega preliva.

Prav tako bi bila za monarha delikatna srečanja z razsvetljenci, ki so kritizirali razmere v Franciji. Cobenzl pa je že po 10 dneh bivanja v Parizu govoril z markizom Condorcetom, ki je podpiral reforme z ministrskega položaja odslovljenega zagovornika ekonomskega liberalizma Turgota, vendar mu ni bilo dovoljeno, da bi odstopil s položaja generalnega inšpektorja državne kovnice in se tako javno solidariziral z njim. Pozneje se je srečal tudi z Victorjem Riquietijem, ki je dobil vzdevek »prijatelj Človeka«. Mož je bil oče znamenitega revolucionarnega tribuna Mirabeauja in je imel poleg slednjega leta 1777 za rešetkami še enega sina.

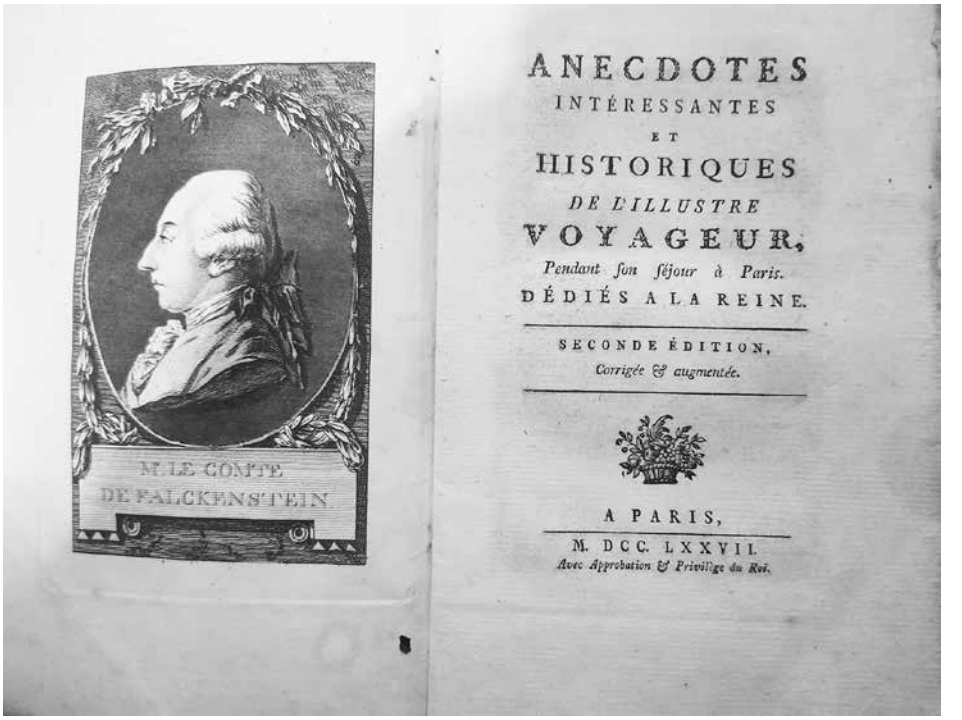
Mogoče je reči, da se je Cobenzl zelo zanimal za nazore in umetnost razsvetljencev. Voltaire zanj nikakor ni bil filozofski in teatrski bavbav, še

bližji pa mu je bil tedaj že zelo odljudni in bolni Jean-Jacques Rousseau. Tudi kot skladatelj – saj v dnevniku omenja njegovo zelo uspešno komično opero *Vaški vedež*, ki je napravila velik vtis celo na Ludvika XV. Prav tako so Cobenzlovo pozornost pritegovali že pokojni literarni klasiki, denimo Pierre Corneille. Med skladatelji na straneh njegovega dnevnika, ki je pisan v francoščini, srečujemo genialnega viteza Glucka in Andréja Grétryja. V času, ko je bila pismenost še redka, so se ljudje brez posebnosti z vrhunsko umetnostjo srečevali predvsem v gledališču – zato je slednje v 18. stoletju imelo poseben pomen. Cobenzl se je srečal tudi s pustolovcem Móricem Augustom Beňovským, ki je kot ruski ujetnik ušel s Kamčatke ter se prek Tajvana in Madagaskarja zatekel v Evropo.

Jožef II. in njegovi spremljevalci so si nazadnje ogledali še sredozemsko Francijo ter se po kratkih postankih v Švici in južni Nemčiji v začetku avgusta vrnili na Dunaj. S praktičnim učinkom potovanja cesar nikakor ni mogel biti zadovoljen: podpore versajskega dvora in njegovih ministrov za svoje nakane v zvezi z Bavarsko ni dobil. Ko je habsburška monarhija nedolgo zatem zamisli, ki jih je zagovarjal, poskusila uresničiti z vojno, je bil uspeh pičel. Prusija, ki ni bila naklonjena okrepitvi južne sosede, se je bojevala zelo premišljeno. Mir, ki je bil – tudi s Cobenzlovo pomočjo – maja 1779 sklenjen v Tešinu, je Habsburžanom prinesel le Innsko četrt (zaradi tega premika meje je bil 110 let pozneje Adolf Hitler rojen v Avstriji in ne v Nemčiji oziroma na Bavarskem). Francija svoje zaveznice iz sedemletne vojne ni podprla, ker je iskala pot do obračuna z Veliko Britanijo: ni se hotela še enkrat zaposliti v Evropi in izgubljati na drugih (pod)kontinentih, v Ameriki in Indiji. Arhitekt njene velike politike, grof Vergennes, je potujočega Jožefa II. najprej pustil čakati na sprejem, nato pa se ni vdal njegovim interpretacijam političnega ravnotežja. Francija ni želela izzivati Prusije, ki je tedaj ni videla v vlogi sovražnice. Čeprav je to – kot so pokazali zapleti na Nizozemskem leta 1787 – še vedno bila.

Charles Gravier, grof de Vergennes, ki je Jožefa II. dojemal kot čezmerno ambicioznega in despotskega monarha, je nazadnje uspel uresničiti svoje načrte: obnovljena francoska flota in čete, ki sta jih vodila grofa de Grasse in de Rochambeau, so pomagale do neodvisnosti ZDA, na Indijskem oceanu pa je admiral Suffren zadajal naravnost peklenske skrbi Britancem. Vendar je dolg bourbonske kraljevine rasel v nebo in postal neobvladljiv brez temeljitih reform, saj državna loterija, ki jo je izumil Giacomo Casanova, ni navrgla dovoljšnjega pribitka. Vergennes je bil srečen in ni več dočakal izbruha velike revolucije leta 1789, drugi pa so sčasoma ovedli, da je bil veliki pok v znatni meri posledica triumfa njegove politike. Francija pač ni mogla računati na to, da bi trgovina z Združenimi državami, ki so bile še redko naseljene in obsegajoče samo pokrajine vzhodno od Misisipija, pokrila stroške vojne.

Po drugi strani je Jožef II. videl, da so reforme nujne, če naj ne pride do politične eksplozije. A pri jemanju te lekcije je spregledal, da so razmere v Srednji Evropi precej drugačne kot v Franciji: njegov razsvetljenski radikalizem je habsburško državo najprej okrepil, nato pa jo pahnil v krizo. Čeprav je bil reformski monarh tragična figura na državniški šahovnici – sam je menil, da je vse samo hotel, ukrepi pa so mu spodleteli –, so se iz njega odkrito norčevali. Celo prekaljeni državni kancler, čigar sposobnosti in dejavnost so bile Mariji

Jožef II. kot grof Falkenstein. Podoba je iz brošure, ki je izšla leta 1777; vir: osebni arhiv avtorja.

Tereziji v neizmerno korist, je nekoč na uničujoč način navedel pripombo, ki jo je cesar pustil na enem od dokumentov: visokim uradnikom jo je prebral skupaj s podpisom, tako da se je glasila: »Kaunitz je osel, Jožef drugi.«

Je pa zato potujoči cesar pomagal rešiti problem v francoski kraljevski družini: Ludvik XVI. se je po prepričevalnem pogovoru s svakom podvrgel manjši operaciji, po kateri je mogel imeti otroke. Toda nobeden od njih ni nasledil očeta na prestolu. Najbridkejša usoda je doletela Ludvika XVII., ki so ga revolucionarji predali surovemu varuhu in je zaradi zanemarjanja zgodaj umrl. Na seznam načelnikov francoske bourbonske hiše se je dejansko uvrstil šele po Napoleonovem padcu, ko ga je novi kralj – njegov starejši stric, prejšnji grof Provansalski – začel upoštevati kot svojega predhodnika.

Cobenzlov popotni dnevnik iz leta 1777 je pred nedavnim postal last Narodne in univerzitetne knjižnice. 13. decembra 2022 sem na to, da je v enem od nemških antikvariatov ponujen za ceno, ki je bila skoraj pol nižja od prejšnje, opozoril njene sodelavce, nakar so odločujoči hitro posvojili misel, da je izvirnik teksta v Ljubljani rojenega imenitnika, ki je bil že v svojem času označevan za Slovenca, vredno pridobiti. Zdaj se čaka na rezultate dela »ekspertov«, ki se jim je potem zaupalo predstavljanje in izdaja tega odličnega spomenika. Bodo kos nalogi – kajti tu gre za resno zgodovino in ne za aktualno politikantstvo? Na kaj le čakajo sedaj, ko so vse dobili na pladnju? Ali pa bodo tudi oni kakor Jožef II. vse samo hoteli? Kdo ve, če se bodo domislili, da bi vzporedno s Cobenzlovim dnevnikom izdali tudi cesarjeve zapiske s tega potovanja! Pa morda kakšno zbirko anekdot o nenavadnem monarhu, ki so zabavale prebivalce dobe umirajočega rokokoja …

Dr. Janez Sečnik

Očetovstvo se rojeva v odnosu z otrokom

Izid: **marec 2024**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Saška Ocvirk**

1 OČETOVSTVO SE ROJEVA V ODNOSU Z OTROKOM

Ena najbolj dramatičnih sprememb, ki jih lahko moški doživi, je prehod moškega v očeta. Primoran je na novo razmisliti, kdo sploh je, kaj počne in kaj pomeni biti moški. Gre za spremembo, ki se stalno nadgrajuje, stalno posodablja in nikoli ne zaključi (Brott, 2003). Očetovstvo nikoli ni enosmerna cesta od odraslega k otroku. Očetovstvo je drža, ki se razvija ob otroku, v odnosu z otrokom. Pri razvoju očetovstva gre za odnos dveh oseb, ki se druga ob drugi razvijata in spreminjata. Oče se ne more razvijati izven odnosa z otrokom in tudi otrok brez očeta se nima možnosti razvijati ob njem. Odnosi so vedno dvosmerni in so središče gravitacije (Stern, 2004, 77–78). Očetovstvo zato ni fiksirana forma ali drža, temveč gre za vseživljenjski proces. Očetovi možgani se ob otroku spreminjajo in preoblikujejo (Rilling in Young, 2014). Ko se otrok rodi, se perspektiva moškega, zdaj očeta, popolnoma spremeni in svet zanj nikoli ni več tak kot prej. Kot bi se ponovno rodil oz. prerodil. Življenje dobi nov pomen in novo smer. Gre za temeljit vpliv na evolucijo celotne osebnosti posameznika. Očetovstvo je pravzaprav dolgotrajen proces, ki vedenje moškega, njegove prioritete, položaj v svetu vedno znova preoblikuje in spreminja njegov življenjski slog. Vsak moški, ki je postal oče, postaja drugačna oseba, kot če ne bi bil oče; je pravzaprav produkt lastnih otrok, s katerimi odrašča. Na kratko: očetovstvo spremeni vse (Brott, 2003). Očetje lahko ravno in najbolj ob lastnih otrocih dobijo nazaj svoje nekoč izgubljeno otroštvo, otroci pa lahko ob očetu, ki je pripravljen slišati in na novo začutiti, postajajo zdravi in sproščeni posamezniki. Očetovstvo je torej odnos, ki spreminja tako očeta kot njegovega otroka (Osherson, 1987). Otrok se rodi čist in nedolžen v svoje domače gnezdo. Če nam uspe stkati varno in spodbudno vez, se bo neobremenjen lahko razvijal v celovito osebnost. Otrok bo vzcvetel, zaživel in ne le obstajal. Da pa očetje lahko ustvarjajo varno in udobno okolje za to, to od njih dostikrat zahteva znaten napor in trud, saj se ob graditvi varnih sočutnih odnosov srečujejo s številnimi nespretnostmi, pomisleki in strahovi. Čeprav načelno želijo otroku le dobro, dostikrat ne zmorejo prerasti svoje preteklosti in nefunkcionalnih notranjih modelov v bolj ljubečo sedanjost; preteklost in nefunkcionalne zadrege

so vraščene v biološki aparat (Kuhl, 2001). A otroci s svojimi svetlimi očki in s svojimi potrebami, ki jih izražajo na različne načine, so vedno tudi priložnost za to, da se očetje ob njih soočijo sami s sabo in svojo zgodbo ter ustvarijo pomembno spremembo. Otroci so za očeta ne le abstrakten dar v filozofskem in moralnem smislu, temveč konkretni posamezniki, ki mu nastavljajo zrcalo in ob katerih lahko spreminja svoje navade, svoje čustvovanje in svojo notranjo držo. Ljudje imamo v svojih telesih vgrajena orodja, ki si jih lahko prilagodimo in jih spremenimo v prožnejša. Možgani so nevroplastični, zato lahko svoje misli in srce izurimo ter tako vzpostavimo v možganih nove povezave (Willard, 2022). Otrok s svojo prisotnostjo daje očetu možnost, da postane bolj čuteč in ljubeč do sebe in do njega. To, da se starši ob negi in spremljanju otroka toliko naučijo, je največji dar (Glennon, 2020). Otroci vedno kličejo po stiku in po ljubečih odzivih. Ljubezen v odnosu med očetom in otrokom je neprimerljiva z vsem drugim, je nekaj posebnega (Canfield, 2006). Gonilo razvoja očetovstva je ravno ljubezen in krik po stiku. Če očetu ob svojih otrocih le uspe v ljubezni stopiti na pot lastnega preoblikovanja, je uspeh zagotovljen. Kot pravi Pruett (2000): »Prisoten oče si podari možnost, da lahko ob otroku na novo spozna in razume sebe, empatično razume druge ter integrira svoja lastna občutja.« Spremenimo lahko odnos do sebe in do drugih, kar nam omogoča osebno rast in nas nenazadnje zdravi (Willard, 2022).

Otrok torej ni nekdo, ki ga oče oblikuje od zunaj, z navodili, disciplino in učiteljsko držo, ampak je tisto nežno bitje, ki ga želimo prijeti za roko, ga pospremiti ter ohraniti lepega in dobrega. Otroci niso stroji in z njimi ne ravnamo na tak način. Očetovstvo je v samem jedru odnos (Canfield, 2006). Ne gre torej za upravljanje in nadzor nad otrokovimi odzivi; v ospredju je vprašanje očetovih empatičnih odzivov in nudenje udobnega naročja. To pa od očeta terja lastno spreminjanje, da zagori luč tam, kjer je še tema. Niso le otroci tisti, ki se z leti spreminjajo; tudi očetje lahko postajajo skozi različne razvojne faze v življenju vedno zrelejši in bolj odrasli (Canfield, 2006). Le ob lastnem spreminjanju lahko otrok dobi in doživi polnejši odnos. In to notranje spreminjanje odraslega prebuja otroštvo, očetova izgubljena ali pozabljena hrepenenja. Očetov notranji otrok lahko ponovno opravi vso pot vse od rojstva. Če ga v sebi prime za roko, lahko ta otrok pride naprej. Izgubljena področja pridejo na plan. Nekoč prestrašen in osramočen fantek se kot oče sreča z novim dostojanstvom. Nedoživete želje lahko podoživi in jih skupaj z otroki zaživi na polno.

Otrok očeta preoblikuje v nežnosti, v življenju iz notranjosti navzven. Oče se tako lahko nasloni na lastni nebogljen in negotov notranji svet, kjer marsikaj boli. A to dela očeta človeškega, krotkega in sočutnega. Otrok potrebuje v sočutju stanovitnega očeta, kar ga dela navznoter močnega. Vedno, ko je oče v stiku s svojo človeško ranljivostjo in krhkostjo, to za otroka pomeni čustveno varnost. Očetova avtoriteta izvira iz sposobnosti ljubiti, slišati, razumeti, sprejeti in začutiti. Ob tem gre za očetov dialog in odnos s sabo in otrokovim notranjim svetom. Canfield pravi (2006): »Najjasneje se vidim v očeh svoje hčere, ki so okno njene duše.« V tem tiči tudi čudežna skrivnost in občutek v očetovem telesu, da je življenje očeta del otroka in obratno. Z otrokom smo povezani z vsem svojim bitjem, z dušo in telesom. Očetovstvo tako premakne pozornost z zunanjega koncepta vzgoje na notranji svet. Iz vzgoje, ki je usmerjena na prav

in narobe, na storilnost, na pravila obnašanja, na ubogljivost in na zapovedi, v svet doživljanja in počutja. Naš otrok nas usmerja in vabi, da se pozanimamo, kako mu je, kako se počuti, kaj misli, kaj doživlja ... Že William Shakespeare je zapisal: »Moder oče pozna svojega otroka.« In tako otrok usmerja očeta, da si začne postavljati vprašanja, kje je sam s sabo, kaj čuti kot oče, kakšen odnos ima do sebe in drugih. Vodi ga v globino, če se le zmore prepustiti in zaplavati. Vsakemu očetu je otrok prišel nekaj sporočit. Oče, ki uspe svoje izzive preurediti v funkcionalnejšo obliko, bo imel na otroka odličen vpliv. Otroški pogled pa je tisti, ki spomni na to, kakšno moč ima oče, kako globoko lahko zariše v otroško dušico. »In ko pogledamo otroku v oči, vidimo tudi brazgotinice, ki so se nabrale z leti. Tudi to nas spomni na moč očetovstva« (Canfield, 2006).

Kadar se oče in otrok ujameta in se drug ob drugem počutita udobno, varno in domače, to obema pomaga na poti naprej. Otrok in oče drug drugemu omogočata prehoditi pot dozorevanja skozi mnoge stopnje v življenju. Potrebe otroka se od rojstva do odraslosti spreminjajo in tudi oče se odziva skladno s tem (Canfield, 2006). Oče je za otroka gonilo, otrok pa za očeta (Pruett, 2000). Nihče od njiju se ne more razvijati izven odnosa, v vakuumu. Skupaj lahko raziskujeta svet, odnose, dejavnosti in ob tem oblikujeta drug drugega. S tem ko oče spremlja otroka v njegovih razvojnih stopnjah, opravi hkrati tudi premike na svoji življenjski poti (Canfield, 2006). Oče potrebuje živahnost in potrditev, ki jo prinaša otrok v njegovo življenje, otroci pa očetovo moč in potrditev, da je prav, da živijo svojo pot in poslanstvo (Pruett, 2000). Vprašanje je torej, kako se z otrokom uglasiti in živeti, ne pa, kako ga vzgajati in se z njim ukvarjati.

Očetovstvo pomeni več od biološkega dejstva in je več kot zbirka navodil za otrokovo vedenje. Gre za držo in odzivanje, ki omogočata zdrav razvoj, dobro počutje otroka in družine na aktiven način (Pruett, 2000). Biti dober oče je v prvi vrsti stvar aktivnosti srca in ne glave (Canfield, 2006). Gre za »novega očeta«. Ob tem so otroci neizmerljiv dar za očete. So tisti, ki očeta globoko izzivajo, da bi odrastel tam, kjer še ni, da bi začutil in se soočil s stvarmi, ki so še skrite, da bi uvidel, kar je zakrito. So enkratno gonilo in izziv za čustveni razvoj. Otroci so za to, da ob njih doživimo nekaj pozitivnega, ne pa, da bi zaščitili in čuvali svoj prav (Erzar in Kompan Erzar, 2022). Otrok tako ni predmet vzgoje, celo dresure, ni le učenec, ampak je aktiven soustvarjalec odnosa, očetove sedanjosti in njegove notranje realnosti. Ne gre za spreminjanje, ampak za povezovanje (Doherty, 2023).

Očetovstvo je naravni izvir in obnovljiv vir življenja družin iz generacije v generacijo (Pruett, 2000), za moškega je katapult v odraslost (Brott, 2003) in ključni dejavnik za otrokov razvoj.

2 OTROCI IŠČEJO STIK

2.1 Višje razviti sesalci in pomen stika

V milijonih let evolucije se je vzpostavil mehanizem navezanosti, ki otroku omogoča preživetje. Gre za globoko vrojeno potrebo, ki je ne moremo prezreti. Pojav navezanosti je jasno prisoten pri višje razvitih sesalcih in ljudeh. Mladič

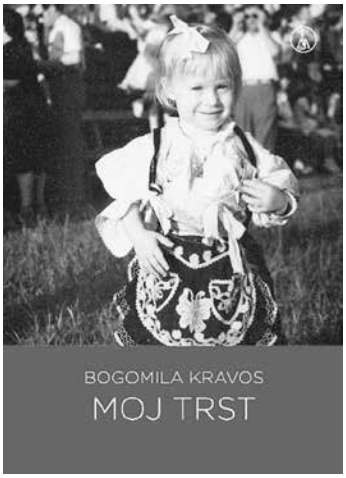
za preživetje potrebuje starše. Vgrajeni biološki mehanizmi mu omogočajo, da z njimi ohrani stik. Tako pri številnih opicah opazimo oprijemanje dlake, klicanje z oglašanjem, sesanje mleka, starši so zaščitniki pred plenilci in drugo. Bližina je torej pogoj in nuja za preživetje mladiča. Pri ljudeh in višje razvitih sesalcih pa se kaže, da ne gre le za potrebe po hrani, tekočini, telesni toploti …, temveč gre za potrebo po čustveni bližini, po varnosti. Za čustveno preživetje je čustvena vez med otrokom in starši nujen pogoj. Ob ustrezni izkušnji v odnosu se lahko otroku razvijajo v možganih ustrezna področja. Neokorteks, ki se je evolucijsko močneje razvil šele pri primatih, najnapredneje pri človeku, nam omogoča razumevanje naših čustev, občutkov, odnosov ter njihovo ubesedanje (Poljanec, 2019). Sposobnosti in biološke prilagoditve za nego in odzivanje na otroka/mladiča pa so opažene tako pri očetih kot pri mamah. Enako kot pri primatih in celo pri mnogih glodavcih je pri človeku tako očetovo kot mamino vedenje modulirano s podobnimi hormoni in nevrološkimi značilnostmi. Le pri petih odstotkih sesalcev je v naravi pri negi in skrbi za mladiče izvzeta vloga očetov (Rilling in Mascaro, 2017). Raziskava na prerijskih voluharjih in kalifornijskih miših ugotavlja, da ko samec voluhar postane oče, doživi hormonske spremembe, kar vodi v večjo odzivnost na mladiče. Pri kalifornijskih miših so pri očetih opazili spremembo v delovanju in pomembno prestrukturiranje hipokampusa. Gre za možgansko strukturo, ki je vključena v učenje, pomnjenje in regulacijo emocij. Očetovstvo pomeni konkretne hormonske in nevrološke spremembe, ki delujejo na skrb in odzivnost na mladiče (Kenkel, Suboc in Carter, 2014).

Antropologinja Murray s sodelavci (2016) je opazovala vedenje očetov šimpanzov v tanzanijskem nacionalnem parku, ki ga podpira Inštitut Jane Goodall, in sicer v obdobju 25 let. Ugotovili so, da kljub temu, da so očetje šimpanzov promiskuitetni, vedo, kateri mladič je njihov in imajo do njega poseben, zaščitniški odnos. Šimpanzi očetje nad pričakovanji investirajo v odnos s svojim mladičem. Z mamo svojih mladičev se družijo ne le zaradi parjenja, temveč zaradi druženja in nege mladiča. Z mladičem so bistveno več v interakciji, kot bi pričakovali. Tudi raziskava med 23 samci in 109 mladiči gorske gorile kaže presenetljivo vlogo očetov (Rosenbaum, 2018). Oče ima s svojimi mladiči pomembne socialne vezi. Zanimivo je, da bolj ko je mladič že sposoben zapuščati mamo, bolj začne slediti očetu, kamorkoli ta gre. In očetje gorile so zelo sprejemljivi za tako vedenje: z mladičem se igrajo, mu čistijo dlako in ga v svojem gnezdu celo uspavajo. Bolj ko oče skrbi za svojega mladiča ali celo za druge mladiče, več – celo do petkrat več – mladičev ima. Znanstveniki predvidevajo, da se samice raje parijo s prijaznejšimi samci, ki so negi in skrbi za mladiče bolj naklonjeni. Kaže, da se je očetovstvo kot skrb in nega mladiča evolucijsko razvilo skozi igro ter vpeljevanje mladiča v svet.

Bogomila Kravos
Moj Trst
Slovenska matica, 2023
216 strani

Ifigenija Simonović

Krepat, ma ne molat

Bogomila Kravos je leta 2013 izdala knjigo z naslovom *Zgodba mojega očeta*, ki jo je letos dopolnila s spomini na otroštvo. Namigujoč na geslo »Trst je naš!« je avtobiografijo naslovila *Moj Trst*. Gre za popis osebnih doživetij; ta osvetljujejo vzdušje, ki je vplivalo na njeno odraščanje in življenjsko držo. Linearno pripoved je prepletla s pogledom nazaj, s spoznanji odrasle ženske, zgodovinarke, pisateljice in gledališčnice. V knjigi *Slovensko gledališče v Trstu* (2019) je razčlenila tržaško gledališko dejavnost med letoma 1848 in 2018. Gledališče je od prvih slovenskih predstav do danes temelj slovenskega kulturnega udejstvovanja na Tržaškem.

S temi tremi knjigami Bogomila Kravos izčisti predsodke, ki se lepijo na poskuse razumevanja slovenske duše, že sto let ujete v (še vedno) sovražno italijansko okolje. Predan, zaveden posameznik v družinskem in širšem okolju, negovanje korenin, ohranjanje spomina, omogočanje družabnega in kulturnega življenja, izobraževanja in solidarnosti. Vztrajanje in pogum. Znati požreti žalitev in vrniti klofuto na civiliziran način. V Trstu, tako kot v pokrajinah, ki so se znašle izven slovenskih (avstro-ogrskih ali jugoslovanskih) meja, je bilo ob skrbi za golo preživetje treba tudi kljubovati potujčevanju, poniževanju, poskusom izbrisa in uničenja. Tvegati zapor, smrt.

Gospod Josip Kravos, pokončen, delaven, pošten krojač in zaveden Slovenec, je v tridesetih letih izkusil italijanska taborišča kot protifašistični upornik. Po kapitulaciji Italije ga je spremljal poniglav odnos zaveznikov tako do Italijanov kot do Tita, po letu 1953 pa odnos »Jugoslovanov« do Tržaških Slovencev in odnosi med Tržaškimi Slovenci, ki so imeli različne poglede na italijansko ali jugoslovansko politiko, zlasti pa na slovensko kulturo.

Delavnica gospoda Kravosa je bila odprta hiša. Tam se je iskrilo z leve in desne. Tja so hodili debatirat umetniki in boemi, poslovneži, duhovniki in politiki. Deklica Bogomila je bila rojena v prepišno okolje, ki jo je vseskozi sililo na razpotja. Verouk, procesije in proslave ob jugoslovanskih praznikih. Druženje na stadionu in gradnja kulturnega doma. Poslušala je zgodbe iz taborišč, zgodbe o bogatih in revnih, o zaslužnih in pomembnežih, ki so bili le »portaborse« (plačani pomočniki pri višjem državnem uradniku). Naslanjala se je na ljubezen staršev, na družinske prijatelje in sosede, na prirojen in privzgojen občutek pripadnosti slovenskemu narodu. Šola, bolj ali manj predane učiteljice, ekonomska šola in osamosvojitev, delo v italijanskem podjetju, potem študij in gledališče, kjer je delala do upokojitve.

Knjiga *Moj Trst* se bere kot napet roman. Razdeljena je na triindvajset

poglavij. Dodana sta slovar tržaških besed in seznam osebnosti, ki so se sprehodile skozi avtoričino življenje. Pričevanja te vrste, tako o tržaških kot o koroških, madžarskih, hrvaških, avstralskih, ameriških, kanadskih, argentinskih Slovencih, so bolj kot kdaj potrebna in navdihujoča. Nam, ki živimo v relativno varnem gnezdu, kažejo smer v labirintu Evrope. »Krepat, ma ne molat« (prej crknem, kot popustim) si bomo verjetno morali še dostikrat reči. V Trstu so zmogli in zmorejo, mi tukaj pa morda niti ne bi znali, kaj šele zmogli!

Etienne de Montety
Velika preizkušnja
Družina, 2023
272 strani

Dr. Mari Jože Osredkar

Mit o sobivanju v različnosti

Ko ljudje še niso znali pisati in brati, so svoje znanje in védenje, predvsem pa verski nauk, posredovali mlajšim rodovom s pripovedovanjem zgodb. Ne kot pravljice za lahko noč, temveč z namenom, da bi ljudje skozi zgodbe spoznali, kaj je zanje dobro in kako se morajo obnašati, da bodo preživel oni in njihovi bližnji. Zgodbe, ki posredujejo življenjske nauke, so poimenovali mit; to je prva dogmatika, ki govori o zelo resničnih dejstvih in daje človeku misliti; še več, usmerja razmišljanje in dejanja poslušalcev. Funkcijo mita je danes prevzel roman.

Založba Družina je konec leta 2023 izdala roman *Velika preizkušnja* v prevodu Jaroslava Skrušnýja. Etienne de Montety, pisatelj, novinar, namestnik glavnega urednika časopisa *Le Figaro* in glavni urednik priloge *Figaro littéraire*, je za knjigo *La grande épreuve* dobil veliko nagrado za roman Francoske akademije. Razgledan

in preprost človek. Na predvečer okrogle mize na knjižnem sejmu mi je bilo dano, da sem v restavraciji pri večerji sedel ob njem. Zaupal mi je, da razmišlja, piše in ustvarja v zgodnjih jutranjih urah … Takrat je glava bistra! Avtor se je v svojem pisanju, čeprav je spremenil imena oseb in krajev, zelo zvesto oprl na umor francoskega duhovnika Jacquesa Hamela, ki se je zgodil 26. julija 2016 v kraju Saint-Etienne-du-Rouvray. V romanu se razvija pet življenjskih zgodb: duhovnikova, zgodba policaja stotnika Frédérica Nguyena, zgodba mlade redovnice Agnès ter dveh mladeničev. Prvi, David, je bil posvojen v krščansko družino, ker ga je muslimanska mati ob rojstvu zapustila, drugi, Hišam, pa je odraščal v Franciji, ker sta starša tja prišla iz Maroka »s trebuhom za kruhom«! Fanta sta iskala svojo identiteto in se pustila voditi islamskim pridigarjem preko internetnih povezav. Bralec z velikim pričakovanjem sledi razvoju življenjskih poti omenjenih oseb, ki se v nekem julijskem jutru prekrižajo v majhni vaški cerkvi, kjer se tri zgodbe končajo s smrtjo. Roman se tu navidezno konča. Islamska ekstremista zabodeta katoliškega duhovnika, ki maše pri oltarju, policija pa ju ustreli. Ampak poglavje, ki sledi, ni le dodatek. V resnici je zadnje, dvaintrideseto poglavje, najpomembnejše, je vrhunec romana, ker nosi najpomembnejše

sporočilo bralcu. Na škofovo povabilo, naj se islamska skupnost udeleži pogreba župnika Tellierja, je prišlo k pogrebni maši približno petdeset muslimanov. Tu je vrhunec zgodbe in sporočilo, ki ga roman prinaša današnjemu človeku: ni bilo maščevanja, ni bilo očitkov, nasprotno: na lokalni ravni so se kristjani in muslimani še bolj povezali.

Etienne de Montety nam nudi moderen mit, ki nas usmerja k odpuščanju in življenju v sožitju z drugačnimi. Zadnje poglavje razodene, zakaj so Francozi veliko preizkušnjo opravili z odliko: ni prišlo do krvavih nemirov, kot sta želela ekstremista. Da, roman ni le obvestilo, kako so reagirali Francozi; je spodbuda, vabilo, nauk, Božja volja, če hočete, da naj ljudje spoštujemo različnost, če hočemo sobivati. Slovenci se lahko ob tem vabilu močno zamislimo!

Besedilo v slovenskem prevodu lepo teče, a je v njem najti, kakor v vsaki sladici, nekaj grenkega priokusa. V besedilu je namreč nekaj izrazov, ki so moteči in niso v skladu s slovenskim katoliškim izrazoslovjem. Zelo moti, ko prevajalec dobesedno prevaja izraz »oče« za duhovnika oz. kar naprej ponavlja »oče Tellier«. Pri nas pač rečemo »gospod župnik«. Tudi izraz »nuna« ima v slovenščini finese in ima v tem kontekstu izrazito negativen prizvok. Ustreznejši izraz bi bil »redovnica« ali zgolj »sestra« in ne »častna sestra«, ker je to hrvatizem in se v slovenščini ne uporablja. Duhovnik prav tako ne daruje maše »v spomin« na Janeza Vianeja … Nisem še srečal slovenskega katoliškega duhovnika, ki bi rekel, da bo molil »liturgijo ur« ali da si bo nadel »svečeniška oblačila« … Oseba, ki jo ubijejo zaradi Kristusovega imena, je mučenec in ne mučenik … Kljub temu je roman vreden branja! Zgodbe protagonistov se človeka močno dotaknejo, bralec se v kateri izmed njih lahko celo prepozna.

Beseda »mit« je v sodobnem, predvsem novinarskem jeziku dobila negativen pomen. Kolikokrat lahko preberemo kot naslov članka v različnih časopisih alternativo »Resnica ali mit«, ki hoče mit poenačiti z lažjo, neresnico oziroma izmišljotino. Toda tako kot miti pri naših prednikih je tudi *Velika preizkušnja* zelo resnična zgodba, ki lahko usmerja mišljenje in dejanja bralca, če prepozna, da nagovarja prav njega.

Mateja Gomboc
Gorica
Miš, 2023
401 stran

Bojana Modrijančič Reščič

Knjige Mateje Gomboc so znane tako mladim kot manj mladim bralcem. In če res zgodba izbere njo, kot pravi avtorica, je bilo temu zagotovo tako v romanu *Gorica*. Samo Primorec lahko pripoveduje tako slikovito, da se bralcu zdi, kot da bi s knjigo v roki korakal po preteklosti. Skriti kotički, mestne ulice, stavbe in ljudje zaživijo, se prepletejo in zapolnijo dve mesti, ki sta drugo ob drugem, eno

starejše, drugo mlado, Adamovo rebro, kot ga imenuje pisateljica. Ali kot je rekel srednješolec strokovne šole: »Ma moram prebrat, da bom vedel, kje sem.«

Gorica zaživi s personalnima pripovedovalkama, Slovenko Doro in mlajšo Furlanko Pino, ki ju avtorica romana popelje od otroštva do starosti, skozi politične sisteme, ki ustvarijo in začrtajo mejo, in ta usodno zareže med ljudi. Spoznanje, da lahko tudi razdvaja, je še kako boleče. Oskruni polja, gre skozi hlev, vzame ljubezen ali najboljšo prijateljico – sestro, ki postane plačilo za navidezno varnost. Blanče, Raštel, Travnik, Korzo so kraji življenja, prijateljstva, lahko samo opravkov v naglici. Politična stvarnost postavi karabinjerje in jugoslovanske graničarje, da branijo svoj teritorij, eni v Italiji in drugi v Jugoslaviji. Posežejo med ljudi, ki so v Gorici pustili svoje njive, prijatelje. Dorin Franko se ne slepi, da so vsi Slovenci za Jugoslavijo, komunizem. Ljudje tudi izginjajo. Dekle se začne zavedati, da je Slovencev manj kot Italijanov, da je celo njene sošolke na učiteljišču posrkal politični sistem. In se tako kot Pina sprašuje, ali sploh zna slovensko. Pa saj je Slovenka, a kje bo živela Pina, ki je po materi Slovenka, po očetu Furlanka, govori pa tudi italijansko? Njuna povezanost se nekoliko skrha, ne samo zaradi razlike v starosti. Boj za mejo jima prezgodaj vzame očeta – Dorin pade v partizanih, Pininega razžre zavest, da mu je nova oblast vzela zemljo in živino, ki ji je posvečal skrb že v mladosti. Zakaj Gorica ne bi bila naša, se sprašuje Dorin brat Pepi, a jo mora le pozabiti. Vse sile usmeri v mlado mesto, ki bo nastalo na nekdanjem pokopališču. Le kako se bo v njem odražala duša ljudi in kraja? A slovenski Goricjani začnejo oblikovati Novo Gorico, ki postaja kulturno in trgovsko mesto, mlada in lepa mama, ki je zamenjala staro in molčečo Gorico na oni strani meje. Če nekoč Pino slovenski učitelj potolaži, da je matematika enaka v vseh jezikih, jo šele njena navihana Lili prizemlji. Je Goričanka, čeprav živi v Novi Gorici. V Italiji spoznava obleke pisanih barv, tudi »švercanje« za prijatelje in znance ji ni tuje. A se zaveda: »Ločili so se med sabo, Goricjani in Goričani. Eni do zadnje podrobnosti urejeni, z elegantnimi rutkami in barvno usklajenimi oblekami, drugi praktično preprosti, navidezno brezbrižni do goriškega zunanjega bliščа, a v sebi jezni zaradi takšnega razkoraka.« (Str. 301) Ljubi obe Gorici … Njena rojstna Nova Gorica postane zanjo preprosto Gorica.

Avtorica glavno besedo prepušča ženskam, ki niso bile le varuhinje domače hiše in družine, pač pa so svojim moškim dokazale, da se lahko kosajo z njimi. Še več: milina jim je dala pridih predanosti, a so hkrati znale ohraniti varen domači pristan. Mladi goriški rod, ki ga predstavlja Pinina potomka Lili, se ne spominja samo rojstnodnevne štafete Maršalu, pač pa bo štafeto nosila še daleč v bodočnost. V njej se spretno prepletajo vsi trije jeziki – slovenščina, furlanščina in italijanščina –, ki so napolnili že Blanče, a tudi avtoričin slovarček ob koncu romana. Dodani zgodovinski podatki pa bodo dali bralcu vpogled v preteklost obeh Goric, ki sta še danes vsaka v svoji državi. Ločeni z mejo, a neločljivo povezani. Ali po primorsko: *Ta štorija je puhna kažina, ma jo je treba prebrat.*

Sebastijan Pregelj
Beli konjiček
Goga, 2023
306 strani

Mateja Gomboc

Sebastijan Pregelj je pisatelj, ki je v slovenskem prostoru znan tako

otrokom kot odraslim. Ciklus sedmih romanov *Zgodbe s konca kamene dobe* in novi ciklus *Zgodbe vojvodine Kranjske* mlajšim bralcem odstirata zgodovino mostiščarjev in Valvasorjevega časa, kar je nedvomno dragocen prispevek k razgledanosti in prepoznavanju prostora, v katerem odraščajo. Poklicna usmerjenost pisatelja – Pregelj je zgodovinar – se izkaže kot dragocena tudi pri zadnjih dveh romanih za odrasle, *V Elvisovi sobi* (2019) in *Belem konjičku* (2023).

Protagonistka romana *Beli konjiček* je prababica Marija, ki pri stotih letih počasi usiha, a se – briljantnega uma – ne preda. Svojemu pravnuku pripoveduje spomine na stoletje, ki ga je živela v vsej polnosti: doživela je obe svetovni vojni, občutila številne tragične in srečne osebne dogodke, živela pod različnimi režimi in vse to tudi preživela. Časovnega razpona se pisatelj ne ustraši: pozornost posveti večjim dogodkom, kot je na primer italijanska okupacija Ljubljane, odporništvo, politične čistke, nacistično nasilje, povojni čas vzpostavljanja novega (ne)pravičnega družbenega reda. Druge dogodke omeni fragmentarno, s časovnimi preskoki, vendar dosledno, da se pred nami odvije živa podoba prvih petdesetih let prejšnjega stoletja. Zgodovinski dogodki so prikazani skozi dogajanje in doživljanje prababice, zato smo priča intimnim zgodbam družine, vaške skupnosti in mestne soseščine Barja in Ljubljane. Prav to razgaljanje družinskih odnosov skozi oči hčere, sestre, žene in matere Marije nam razpre žensko čutenje časa, ki je bil krut, a ga je ona s svojo milino, sočutjem in ljubeznijo znala premagati drugače kot moški akterji v romanu. Pravnuk, njen zvesti poslušalec, prababičino zgodbo vpija vase in zdaj drugače prisluhne tudi babici, prastricu in mami. Ne postavlja vprašanj, ker to ni potrebno, prepusti se poslušanju njenega obračuna in hkrati sprave z življenjem. Tako kot je prababica zaznamovala njegovo življenje s toplino in dobroto, mu je tudi zgodovinska dejstva prikazala z odprto širino do vseh strani. Kot je rekel med vojno Italijan Antonio, da »Slovenci bolj sovražimo drug drugega kot Italijane«, nam pisatelj skozi prababičino pripoved prikaže večplastnost med- in povojnega obračunavanja različnih strani, ki še dandanes zaznamuje slovenski prostor. Prababica ne obsoja, ne sovraži, se ne opredeljuje, skrbi jo za ene in druge, predvsem pa za preživetje njenih ljubljenih.

Toda beli konjiček, ki se prikazuje prababici, je bel. Tako kot je čista tudi njena duša, da skupaj s konjičkom presega zgodovinskost in resničnost. In bo taka, pomirjena, šla k svojemu možu Jaku na oni svet, da se bosta prepletli tudi njuni duši za večno. Pripovedovalcu pa bo ostala zgodba, v katero se je ves pogreznil – tako zelo, da je nazadnje belega konjička videl tudi sam.

In zdaj bo zgodba ostala nam in nas zaznamovala. Kajti ko po zadnji prebrani strani zapreš knjigo, veš več in si bogatejši.

Ifigenija Simonović

Bolje pozno kot nikoli!

Sejem v Frankfurtu bo že pozabljen, ko bo ta zapis objavljen. Nekaj dopisovalcev mi skuša zagreniti občutke, češ da bi me moralo biti sram, da sem sodelovala. Pa me ni, niti malo! Dragocena izkušnja. Tam sem bila tudi v imenu tistih, ki niso mogli biti.

Knjižni sejem frankfurtske razsežnosti je vsako leto drugačen. Če bi imeli slovenski paviljon pred Covidom, bi se predstavili drugače, če bi imeli priložnost leta 1939 ali 1949, bi bilo tudi drugače kot zdaj. Kako je zares bilo, je na dolgo in široko zabeleženo.

Opazovala sem gručico ne več kot desetih požrtvovalnih, predanih, sposobnih, neutrudnih mladih ljudi, prevajalcev in mojstrov organiziranja, ki so pazili, da ni prišlo do zastojev, spodrsljajev. Vsi za vse. Paviljon je bil oblikovan v »satovje«: dve dvorani, kavarna z odrom, razstavni del, elektronske predstavitve, pa klopi in gugalnica, oddelek za elektronske knjige, na stropu nostalgični oblaki iz starih čipk.

Sosed na oblaku je velika antologija slovenske poezije, ki je prav za sejemsko predstavitev poezije izšla pri založbi Hanser v nemščini in slovenščini. Pripravili so jo Amalija Maček, Matthias Göritz in Aleš Šteger. Vsak dan smo posamezni avtorji brali pesmi in dvorane so bile vsakič polne. Tudi v knjižnicah zunaj sejma. Direktorica Javne agencije za knjigo Katja Stergar ni čepela v pisarni. Bila je z vsemi, enakovredna, enako predana, pa ne v panju, temveč na odprtem travniku.

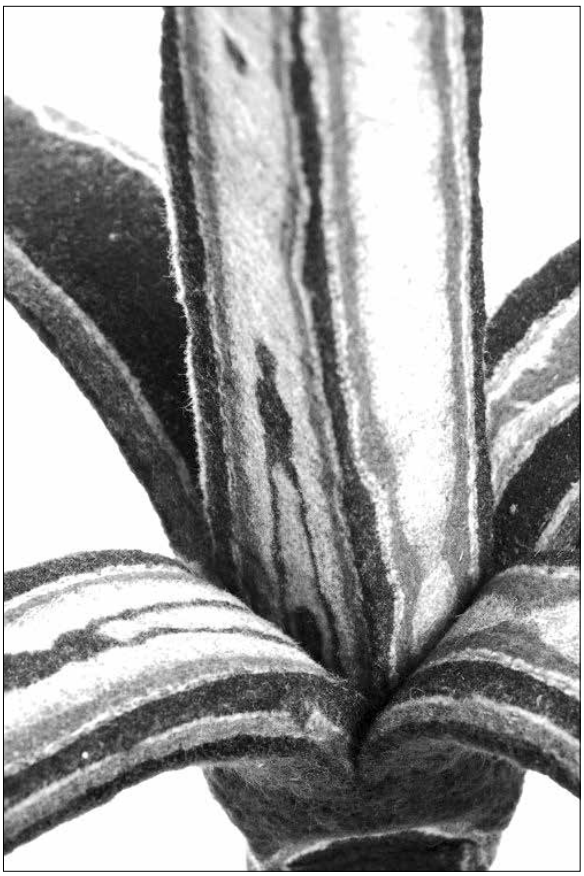
Sejem je bil seveda političen – mnenja, ugotovitve, napovedi. Človek človeku človek ali zver za naprej in za nazaj. Koliko spopadov na vseh ravneh vsepovsod! In groženj! Skladiščenje in zračenje in uporaba orožja! Ne zmorem niti misliti, kaj šele, da bi lahko rešila eno samo življenje.

Umirajo tisoči, jaz pa sem se odločila biti branjevka na ljubljanskem knjižnem sejmu. Predstavila sem štiri nove knjige: sto let stare recepte naše stare mame Danijele Ule, knjigo Veseljka Simonovića, svoj potopis po Idriji in novo zbirko *Bi bila drevo*. Razstavila sem tudi knjižice brata Egista. Oblikoval je na stotine knjig, zdaj pa je brez službe, ker je njegov šef naredil samomor. Dedič ni spoštoval pravic zaposlenih. Morali smo k odvetniku! Zbirko pesmi prijateljice Mirjane Šernek in zbirko esejev prijatelja Stanka Štrajna sem stisnila na rob mize. Poleg knjig pa seveda moji stoli, slike, posode. Ne odneham, vesela sem, da me sploh še kaj veseli.

No, ni tako črno! Veselijo me obiski družine in prijateljev, sprehodi, plavanje, šivanje, pletenje. Koncerti in predstave. Bralni krožek vodim že nekaj mesecev. Spet sem odprla učbenik francoščine. Včasih mi je žal, da nisem novinarka. O vsemogočem bi lahko pisala.

Dobro, da vem, da bi se svet vrtel tudi brez mene.

Berem spomine Bogomile Kravos *Moj Trst* (Slovenska matica, 2023). Nisem se zares zavedala položaja tržaških Slovencev po vojni, tista leta, ko so čakali na odhod zaveznikov, in desetletja po tem, ko so bili poklonjeni Italiji, ki jih je najprej izropala, potem pa poniževala in omalovaževala njihovo zgodovinsko dokazano

Saba Skaberne: *Filci*; foto: Janez Marolt

pripadnost mestu. Kravosova prikaže tisti čas, križanje levih in desnih struj, mešanje in vmešavanje z obeh strani meje, tihotapljenje in vsiljevanje! Kako drugačno je bilo njeno otroštvo od mojega! Kako pomembne so korenine, kako trden mora biti človek, da ostane zvest svojim načelom, kako boleče je, ko se človek zave, da je upehal. In kako nazorno je skicirala razliko med moško in žensko vlogo v takratni družbi! Kako je zdaj?

Kravosova je lani izdala knjigo *Zgodba mojega očeta*, z avtobiografijo pa je še bolj nazorno izrazila »tržaškost« Slovecev, ki jih mi, njihovi onostranski sonarodnjaki, mi izza »znotraj meje«, ki je bila itak zarisana s tujo roko!, nismo razumeli.

Imeti tržaške Slovence za zamejce je neprimerno, danes še posebej!

Kako se opravičiti, kako odpustiti, kako sploh kaj spremeniti?

Pisanje spominov naj bi zagotavljalo, da se bo svet spreminjal na bolje. Kdaj, o, kdaj se bo spomin na sužnje, avstralske domorodce, Korejce na Japonskem, Japonce na Kitajskem, na trpljenje vojnih ujetnikov, taboriščnikov, Slovanov, zajetih v SSSR, na bombardiranje Berlina, na uničenje Iraka, Afganistana, Ukrajine, na morilski pohod Hamasa v Izrael in na izraelsko brezčutno razdejanje v Gazi toliko polegel, da bi postalo obujati spomine nepotrebno?

Če na Kosovem še vedno trpijo zaradi bitke pred 500 leti!

Če še vedno krivimo Jude za križanje Kristusa!

Če jaz neutolažljivo pestujem svojo majceno bolečino iz otroštva!

Berem dnevnike Barbare Pym (*A Very Private Eye*, 1984, Macmillan; mimogrede, *Private Eye* je odličen britanski časopis, ustanovljen leta 1961, satira in raziskovalno novinarstvo, raj za karikaturiste, pisanje, ki Pymovi najbolj leži). V poglavju *Privajanje na vojno* Barbara leta 1940 piše: »Morda bi bilo dobro zapisati, kako se človek počuti, preden pozabi. Seveda najprej groza in gnev in nezmožnost najti besede za opis nemškega *Schweineraia*. Potem pa pride zavest, da se vojna vedno bolj bliža.« Kot študentka v Oxfordu je tik pred vojno živela s kolegi iz višjih slojev. V Oxfordu so študirali ljudje iz vsega imperija in z vse Evrope. Barbarin fant je bil slučajno Nemec, leta 1940 pa je bil višji oficir v pruski vojski. Ob začetku vojne je bila Barbara že vključena v civilno zaščito, delala je v pisarni, kjer so cenzurirali pošto, šivala, pletla, kuhala za mobilizirane.

Ta knjiga mi pomaga najti mir. Sočustvujem s pisateljico. Kakor da bi bili prijateljici. Pa še v Londonu je živela precej časa, tako da mi blaži nostalgijo.

V Finžgarjevi galeriji v Trnovem razstavlja Saba Skaberne. Zelo posebna umetnica. Živela je v Afriki in Avstraliji, ukvarja pa se s kiparstvom, restavratorstvom in kostumografijo. Njena dela so »mehki kipi«, narejeni iz raznobarvne volne, ki je polstena in izrezana tako, da se razgalijo barvne plasti. Nekakšno lupljenje, zarezovanje v srčiko, iskanje resnice morda. Pod visečim kipom leži luži podobna volnena preproga, kakor da bi iz kipa kapljal sok. Od tu svežina. Tudi občutek svečanosti trenutka, ko iz zareze, iz ranjene gmote priteče sok, morda dišeča smola, solza, morda kri.

V Mestnem muzeju razstavljajo dela slovenskih umetnic iz obdobja med 1850 in 1950. *Kaj bi dekleta morala vedeti?* Naslov me je spomnil na odlično knjigo Irene Štaudohar *Kaj hoče ženska?* V likovni umetnosti se je očitno zgodilo nekaj podobnega kot v poeziji. Ženske so bile zamolčane, študentke na novi akademiji, ustanovljeni po 2. svetovni vojni, so začenjale tako rekoč iz nič. Njihove predhodnice so študirale v tujini, imele domače učitelje ali pa so bile spremljevalke uveljavljenih slikarjev. Na primer Helena Vurnik. Iz obdobja po vojni mi prideta na misel Melita Volk, ki je v obdobju moža dramaturga Bojana Štiha tiho delala scene v Drami. Adriana Maraž je tiho stregla Janezu Berniku in ga učila grafične umetnosti. Nuša Dragan je želela posneti film o Adriani, pa Bernik ni dovolil. Nuše ni niti spustil k Adriani.

Jeseni sem bila v Edinburgu. Tam so letos prvič razstavili dela škotskih umetnic od renesanse naprej. Imenitne, vrhunske. Študirala sem umetnost Pre-Rafaelitov (Rosseti, Millas, Bourne-Jones, Morris ...). Umetniki so se pod vodstvom Johna Ruskina vračali k naravi, povzdignili pa so človekovo umetelnost, sposobnost lepšati svet, svoje okolje, vračati spontanost v vsakdanje življenje, ki je bilo v viktorijanski Angliji dokaj zategnjeno. V tej »bratovščini« so imele ženske veliko na plečih. Niso bile le modeli, temveč so ustvarjale tapiserije, vezle, izdelovale posode in vitraje, tiskale tekstil, pisale pesmi, ilustrirale knjige. Ženske so bile anonimne uresničevalke moških idej. Seveda so ideje tudi razvijale, da so jih sploh lahko realizirale. Vse še čakajo na samostojne retrospektive!

Tako kakor naše umetnice. Razstava v Mestnem muzeju dopolnjuje vrsto samostojnih razstav umetnic, ki so se v zadnjih letih zvrstile v Narodni galeriji. Počasi bomo prišli na tekoče.

Dr. Maruša Brozovič

Sanje o belih lilijah

V zimskih mesecih, ko nam v Ljubljani manjka modrina neba, smo globoke svetlo modre odtenke v Galeriji Staneta Kregarja (v Zavodu sv. Stanislava) črpali iz del švicarske slikarke Denise Eyer-Oggier. V Kregarjevem in Meršolovem atriju je umetnica postavila razstavo *Sanje o belih lilijah*, tridelno razstavo, ki se navdihuje v arabskem svetu: naravi, kulturi, jeziku, prebivalcih.

V Kregarjevem atriju nas je pritegnila nenavadna modrina akvarelov in slik v mešani tehniki na velikih ročno izdelanih papirjih. Skrivnostna modra, v katero bi se gledalec rad potopil zaradi njene presežnosti, kot svoj drugi pol v sebi nosi nerazložljivo hladnost. Postavljeni smo pred dvojnost, ki je ne moremo ubesediti, dokler nam je ne razloži avtorica sama – slikarka in grafična oblikovalka, svobodna umetnica in dobitnica najvišje nagrade kantona Valais na kulturnem področju leta 2022, Denise Eyer-Oggier, živahnega duha in živih oči. Ženska, ki zna svoje uvide in doživljanja pretvoriti v likovno govorico. Že od otroštva je navdušena nad Sredozemljem in v njem bivajočim arabskim svetom, navdih za svoja dela pa črpa v poeziji Mahmuda Derviša, Marama al Masrija in Adonisa, ki jih lahko bere v izvirniku, v arabskih filmih in aktualnem dogajanju na njej ljubem geografskem področju.

V Kregarjevem atriju na ščipalkah visijo neuokvirjene slike različnih modrih odtenkov. Abstraktno prelivanje barv prestopa robove, enovitost barvnih ploskev režejo arabske in latinske črke, vijugaste poteze, shematski obrisi hiš, kock, peres … Ozadje samo po sebi je polno občutij, ki podpirajo izstopajoče figure. Lastovke so simbol upanja, boljše prihodnosti, neustavljive želje, ljubezni. Dokler nam avtorica ne doda tragičnega pomena senc lastovk: obrnjene s kljunom navzdol so padajoče bombe, s kljunom proti nebu žrtve. Dvojnost življenja, prepletanje lepote in krutosti sedanjega zgodovinskega trenutka boleče ponazarja slika *Bele lilije I*. Na prvi pogled bi rekli, da gre za abstraktni preplet lilije, moške figure in modrikasto-sivega ozadja – skladno, lepo, mirno. Dokler nas avtorica ne opozori, da je delo odmev na aktualne dogodke v Palestini in Gazi in se cvetni list lilije ne spremeni v Gazo, moški v vojaka, prašniki pa v padajoče bombe. Hlad zareže v gledalca.

10. januarja 2024 smo imeli obiskovalci razstave privilegij slediti avtoričinemu vodenju po razstavi ter poslušati arabsko poezijo v interpretaciji Vaela Hanune ter glasbeno obogatitev Mahmuda Alkhatiba. In ko smo gledali podobe in poslušali zven besed in lutnje, se je utrnila misel o enosti – kako smo si podobni, kako smo povezani, kako eno v hrepenenju po miru, ljubezni, sprejetosti. In tudi če na razumski ravni ne razumemo jezika drug drugega, se lahko začutimo v globinah. V teh dragocenih trenutkih potopitve v svet umetnosti gledalec uspe za hip preseči medijsko podobo grozečega na videz drugačnega človeka iz nam neznanega kulturnega okolja.

Obisk slikarke Denise Eyer-Oggier v Galeriji Staneta Kregarja; vir: arhiv Zavoda sv. Stanislava, foto: Irena Jamnik

V predprostoru Kregarjevega atrija nas sprejmejo abstraktne podobe iz narave. Lahko jih razumemo kot prehod k prej predstavljenim podobam iz Sredozemlja, ki so kulturno in politično aktualne – kot uvod v drug svet ali pa kot tolažba, ko se soočimo z dvojnostjo lepote in nasilja. Prevladujoči modra in zelena, prelivajoči se smaragdna in turkizna, se v abstraktnih podobah soočajo z belimi, črnimi, vijoličastimi črtami in celo bolj glasnimi odtenki rožnate. Postajajo reka, morje, vrt, tulipani. Postajajo podoba izgubljenega raja, obljubljene dežele, ki je nekoč bila tam, kjer je danes vojna. Abstraktna izbira izraza gledalcu omogoča vnašanje lastnih spominov na iztočnice, ki jih ponujajo naslovi, raziskovanje svojih občutij in sebe samega – kar izpostavlja tudi ustvarjalka. Umetniški proces je iskanje samega sebe, v katerem se soočamo s silami narave in usode, pred katerimi smo ljudje majhni in nemočni, v katerem lovimo ravnotežje svobode, preseganje meja, identitete.

S temi vprašanji se odpravimo v naslednji prostor razstave, v Meršolov atrij, kjer v nas zrejo oči igralk iz iranskih in drugih arabskih filmov. Gre za akrile na platna večjega formata, realistične podobe ženske lepote, ki pa ni kičasto postavljena vsem na ogled, temveč nosi v sebi sporočilo moči, upornosti, upanja, hrepenenja, negotovosti, iskanja smisla in lastnega izraza. Pol zasenčeni portreti z izrazito svetlobo na le polovici obraza nas pustijo, da jih občudujemo v njihovi fotografski natančnosti, hkrati pa rahločutno vtisnjenih čustvih in občutjih. Vendar, po mnenju slikarke, je dobra slika tista, s katero si pripravljen ustvarjalni proces speljati do konca. Si jo pripravljen tudi »uničiti«, torej oddaljiti od splošnega pojmovanja, kaj je lepo, kaj je umetnost, kaj je sprejemljivo. Pripravljen si jo oblikovati drugače, po svoje, na tak način, da bo dopolnjena ne le fizična podoba slike, pač pa tudi avtorjeva ustvarjalnost. Zato so nekateri portreti lepotic prekriti s plastmi barve, ki zakrivajo njihovo obličje, druge delujejo kot napol odkrite freske (mogoče pa je prav to skriti pomen – pri igralkah cenimo le zunanjo plast, ki je vsem na ogled) ali zbledele fotografije. Kljub temu prodorni pogled ostaja – zrejo v našo dušo, kot bi si mi želeli razumeti njih. Govorijo svoje zgodbe, ki jih mi še ne znamo ubesediti, jih pa začutimo prav zaradi avtoričine rahločutnosti in zmožnosti upodabljanja globljih človeških vprašanj in občutij.

Iz srečanja s temi podobami gledalci odhajamo drugačni. Napolnjeni z lepim, skladnim, presežnim. Hkrati s cmokom v grlu neizrečene negotovosti, strahu, ločenosti, nerazumevanja. V delih Denise Eyer-Oggier smo imeli možnost soočenja s sicer evropsko interpretacijo arabskega sveta, ki pa je iskrena in občutljiva. Obdani smo bili z likovnim izrazom, ki presega delitev na domače in tuje, tukaj in tam; s slikarskimi potezami, ki v sebi nosijo človeštvo v njegovi izjemnosti v dobrem in slabem – brez idealizacije, čeprav izjemno estetsko. Z mislijo: Ko bi le lastovke bile samo in le lastovke … a za to je žal že prepozno.

Viri:

https://www.stanislav.si/galerija/slikarska-razstava-denise-eyer-oggier/ (dostopno 30. 1. 2024).
Voden ogled razstave z avtorico, 10. 1. 2024.